

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Sagsomkostninger i straffesager

Ny viden om et gammelt problem

Olesen, Annette; Rosenholm, Anders Brinck; Jørgensen, Kasper; Trabolt, Theis Holm; Simonsen, Sidsel Brøndberg ; Hansen, Tenna; Jakobsen, Pia Rind ; Kudsk, Amalie; Pedersen, Julie ; Hermansen , Amalie

Publication date:
2020

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Olesen, A., Rosenholm, A. B., Jørgensen, K., Trabolt, T. H., Simonsen, S. B., Hansen, T., Jakobsen, P. R., Kudsk, A., Pedersen, J., & Hermansen, A. (2020). *Sagsomkostninger i straffesager: Ny viden om et gammelt problem*. Forlag1.dk.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

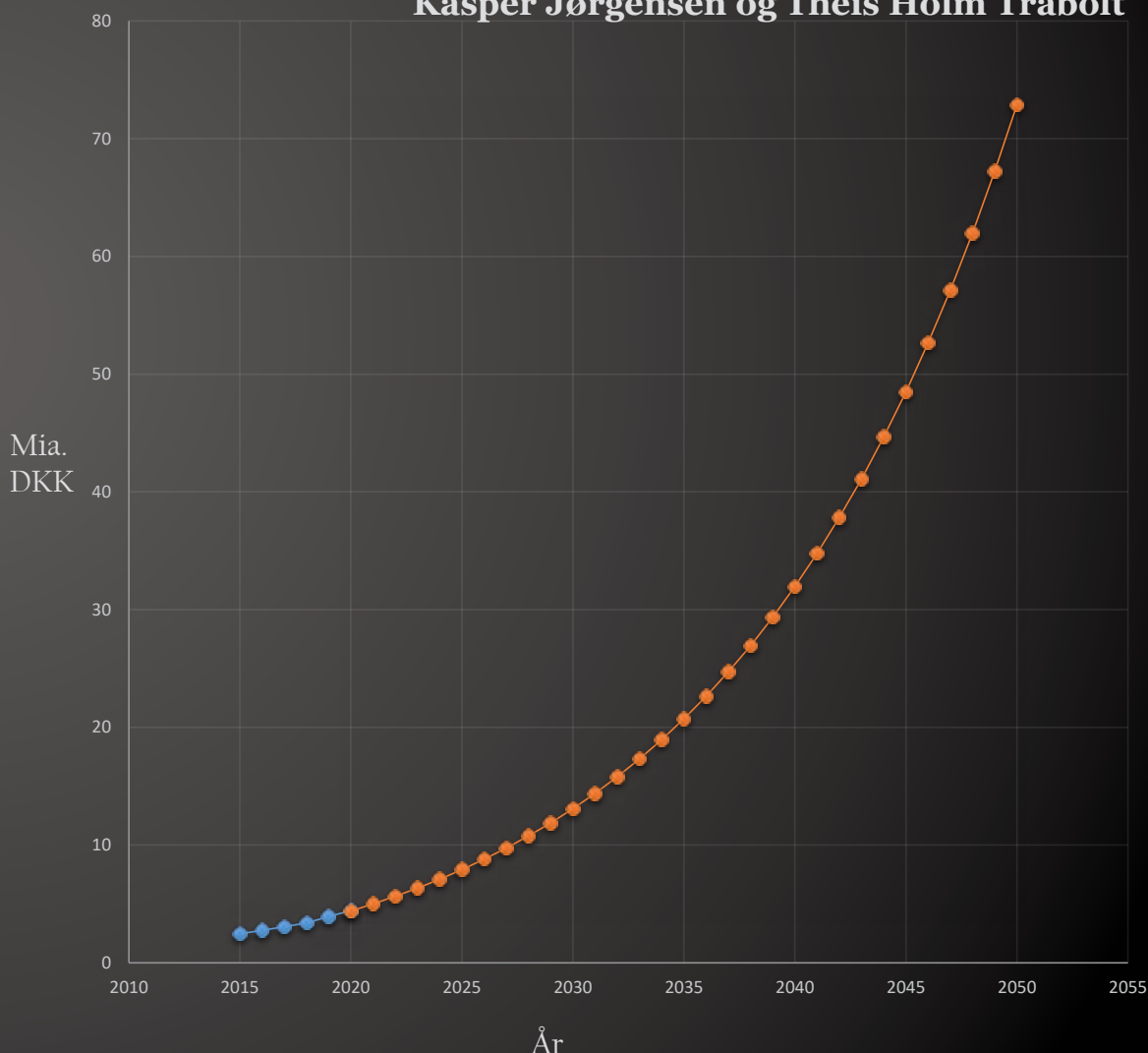
Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER

NY VIDEN OM ET GAMMELT PROBLEM

Redigeret af
**Annette Olesen, Anders Brinck Rosenholm,
Kasper Jørgensen og Theis Holm Trabolt**

Fremtidsprognose for sagsomkostninger i straffesager

SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER

Ny viden om et gammelt problem

SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER

Ny viden om et gammelt problem

Annette Olesen, Anders Brinck Rosenholm,
Kasper Jørgensen og Theis Holm Trabolt

Produktion: Forlag1.dk

November 2020

ISBN: 978-87-92841-91-9

Annette Olesen
Anders Brinck Rosenholm
Kasper Jørgensen
Theis Holm Trabolt

SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER

Ny viden om et gammelt problem

Forlag1.dk

Indhold

Forord	9
Indledning	
<i>Annette Olesen og Anders Brinck Rosenholm</i>	11
Fremtidsprognose:	
Fantasimilliarder vil vokse eksponentielt	11
Opbygning	14
 DEL 1	
RETLIGT OG RETSSIKKERHEDSMÆSSIGT PERSPEKTIV PÅ SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER	
 KAPITEL 1	
Crash course i sagsomkostninger for dummies	
<i>Kasper Jørgensen og Annette Olesen</i>	23
 1.1 Grundprincipperne for pålæggelse af sagsomkostninger i straffesager....	23
1.2 Anke og straffesagskompleks	24
1.3 De nødvendige omkostninger.....	25
1.4 Den Europæiske Menneskerettighedskonvention	27
 KAPITEL 2	
Bestemmelserne om sagsomkostninger:	
En underminering af retlige og retssikkerhedsmæssige principper	
<i>Kasper Jørgensen</i>	29
 2.1 Retlige problemstillinger ved sagsomkostninger.....	30
2.1.1 Udregning af sagsomkostninger: en uensartet praksis	30
2.1.2 Sagsomkostningernes uigennemsigtilighed.....	33
2.2 Retssikkerhedsmæssige problemstillinger ved sagsomkostninger	35
2.2.1 Spare penge ved at begrænse brugen af forsvareren.....	36
2.2.2 Spare penge ved at tilstå	37
2.2.3 Spare penge ved at undlade at anke	37
2.2.4 Sætte penge til ved hyppig kontakt med forsvareren	38

2.2.5 Sætte penge til ved at trækker straffesagen i langdrag	39
--	----

KAPITEL 3

Sagsomkostninger i sagskomplekser

– en uigennemsigtig retstilstand

<i>Kasper Jørgensen</i>	40
-------------------------------	----

3.1 Interview med Karoline Normann, formand for Advokatrådets strafferetsudvalg.....	40
---	----

DEL 2

UTILSIGTEDE KONSEKVENSER VED AT PÅLÆGGE

SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER

KAPITEL 4

Oplevelser af sagsomkostninger under straffesagen

<i>Kasper Jørgensen</i>	48
-------------------------------	----

4.1 Hvor meget ved de tiltalte om sagsomkostninger?	49
4.1.1 De førstegangstiltaltes totale uvidenhed om sagsomkostninger	50
4.1.2 De (u)vidende flergangsdømte og rygterne om skyhøje forsvarssalærer	52
4.1.3 Når sagsomkostninger kommer i 'bunker'	54
4.2 Afrunding.....	55

KAPITEL 5

Sagsomkostninger – en risikofaktor for kriminelt tilbagefald

<i>Annette Olesen</i>	58
-----------------------------	----

5.1 Kriminalitet og gæld.....	59
5.1.1 Uddannelse og gæld	60
5.1.2 Beskæftigelse og gæld	62
5.1.3 Prosociale relationer og gæld	63
5.1.4 Stabile boligforhold og gæld	64
5.2 Sagsomkostninger spænder ben for dem, der vil leve kriminalitetsfrit	65

KAPITEL 6

Kvindelige indsatte oplevelser af at være gældsatte

<i>Tenna Hansen og Pia Rind Jakobsen</i>	67
6.1 Kreditor skal ikke stille krav	68
6.2 Selvvalgt uvidenhed	69
6.3 Kvindernes strategier	70
6.4 Kønnede forventninger	71

KAPITEL 7

10 år efter – når gælden bliver en livstidsdom

<i>Anders Brinck Rosenholm</i>	73
7.1 Interview med Henrik Mønsted Jensen	73

KAPITEL 8

Et sundhedsperspektiv på sagsomkostninger – gældens påvirkning på det mentale helbred

<i>Amalie Kudsk</i>	76
8.1 Interview med Arne Holte, professor i helsepsykologi	76

DEL 3

GÆLDSÆTTELSE OG RESTRIKTIV EFTERGIVELSESLOVGIVNING

KAPITEL 9

Sisyfos renter: Rentetilskrivning på sagsomkostninger

<i>Theis Holm Trabolt</i>	82
9.1 Udvikling af gæld fra sagsomkostninger siden rentetilskrivningen i 2017	83
9.2 Skyldnergruppen: Datagrundlag for undersøgelsen	84
9.3 Caseundersøgelse: Afdrag på sagsomkostninger baseret på indkomst og betalingsevne	86
9.4 Konklusion	88

KAPITEL 10

Gældfri af sagsomkostninger via reglerne om gældssanering og eftergivelse?

<i>Sidsel Brøndberg Simonsen</i>	90
10.1 De gældsatte løsladte	91
10.2 De retlige muligheder.....	93
10.2.1 Gældssanering.....	93
10.2.2 Eftergivelse af gæld til det offentlige	94
10.3 RIM – Den hemmelige afdeling.....	96
10.3.1 Behandlingen af eftergivelsesansøgninger.....	96
10.4 De reelle muligheder	99

KAPITEL 11

Kan man gældsrådgive sig ud af de problemer gæld fra sagsomkostninger medfører?

<i>Julie Pedersen og Amalie Hermansen</i>	103
11.1 Praktiske udfordringer ved gældsrådgivning.....	104
11.2 Gældsrådgivernes mange andre opgaver og roller	106
11.3 Afrunding.....	108

DEL 4

HVAD KUNNE LØSNINGEN VÆRE?

KAPITEL 12

Afsluttende bemærkninger

<i>Annette Olesen</i>	112
12.1 Bestemmelserne udfordrer retlige principper og retssikkerheden.....	112
12.2 Eksplosiv gæld fra sagsomkostninger er et samfundsøkonomisk problem.....	114
12.3 Vejen ud af kriminalitet bliver sværere.....	115
12.4 Hvad kunne løsningen være?	116
Bilag 1	119

Forord

For ti år siden begyndte jeg at skrive på en ph.d.-afhandling, der havde til hensigt at undersøge livet efter fængselsdom. Ud fra dette arbejde fremgik det klart, at gæld fra sagsomkostninger var en stor hæmsko for de løsladte, der gerne ville leve kriminalitetsfrit og bidrage aktivt til samfundet. Afhandlingens resultater blev inkluderet i en betænkning fra 2014, som skulle gentænke den nuværende ordning for pålæg og eftergivelse af sagsomkostninger. Ved folketingsvalget i 2015 præsenterede den daværende justitsminister, Mette Frederiksen, et tryghedsudspil *Mere tryghed til Danmark*, som inkluderede en ny ordning for sagsomkostninger i straffesager. Ordningen byggede på betænkningens anbefalinger, som gik ud på, at domfældte, der ikke selv kan betale deres sagsomkostninger, får eftergivet deres gæld hertil. Tryghedsudspillet gik i glemmebogen efter regeringsskiftet, og de seneste 5 år er der hverken blevet skrevet eller talt nævneværdigt om sagsomkostninger i straffesager. Det betyder dog langt fra, at pålæggelsen af sagsomkostninger i straffesager ikke længere udgør et problem – snarere tværtimod. Heldigvis har nuværende justitsminister Nick Hækkerup fornylig påpeget, at han er bekendt med problemstillingen og finder det relevant at overveje de anbefalinger, der fremgår af betænkningen fra 2014.

Når jeg skriver, at debatten om sagsomkostninger i straffesager har stået stille de seneste år, så er det faktisk ikke helt retvisende, for selvom problematikken har ligget i dvale hos politikere og journalister, så har en flok dygtige og ihærdige studerende, hovedsageligt fra Kandidatuddannelsen i Kriminologi ved Aalborg Universitet, bidraget med mange nye vinkler og nuancer til sagsomkostningsproblematikken. Disse er både blevet udarbejdet i kandidatspecialer, semesterprojekter, selvstændige studier og i form af forskerinterview. Jeg vil derfor gerne takke Sidsel Brøndberg Simonsen, Tenna Hansen, Pia Rind Jakobsen, Julie Pedersen, Amalie Hermansen og Amalie Kudsk for nogle meget velskrevne og interessante bidrag, der her er blevet omskrevet i artikelform, og som atter engang fik min og forhåbentlig også mange andres opmærksomhed til at rette sig mod den meget restriktive ordning for pålæg og eftergivelse af sagsomkostninger, vi har i Danmark.

Hensigten med denne antologi er at give et kvalificeret indspark til den politiske debat om sagsomkostninger i straffesager. Der er ingen tvivl om, at antologien er prototypen på et vellykket studenterdrevet projekt. *Sagsomkostninger i straffe-*

sager - ny viden om et gammelt problem er nemlig kun blevet til, fordi Anders Brinck Rosenholm, Kasper Jørgensen og Theis Holm Trabolt har stået mig last og brast. De har ikke alene leveret knivskarpe analyser, konstruktiv kritik og redigering undervejs i processen, men har også stået for hele det koordinerende arbejde med at få denne antologi ud til de rette interessenter – herunder bidraget til en kronik om emnet og skrevet pressemeddelelse og følgebrev til politikere. Anders Brinck Rosenholm har tilmed stået for den endelige korrekturlæsning af antologien. Det har været en stor fornøjelse at arbejde sammen med jer og fornemme, at I brænder mindst lige så meget for dette arbejde, som jeg gør. Jeg synes, vores samarbejde understreger det gavnlige ved at inddrage studerende i arbejdet på universiteterne, og så er antologien et godt eksempel på, at arbejdet for samfundsmæssig forandring kan være både sjovt og givende, når man arbejder sammen med mennesker, der brænder for sagen! Tusinde tak for jeres flotte indsats.

Karoline Normann, forsvarer og formand for Advokatrådets strafferetsudvalg, Henrik Mønsted Jensen og Arne Holte, professor i helsepsykologi, skal også have en stor tak for at øse ud af deres unikke viden og dermed bidrage til at give os et mere helstøbt billede af, hvordan sagsomkostninger i negativ forstand påvirker mennesket og retssikkerheden. Jeg vil også gerne benytte lejligheden til at takke Sandy Madar, direktør for Den Sociale Retshjælps Fond for at bidrage med data til to af antologiens kapitler og Elisabeth Toft Rasmussen sekretariatsleder i SAVN, Bo Yde Sørensen, forbundsformand for Fængselsforbundet, Mikkel Lindberg Laursen, Institut for Menneskerettigheder og William Rentzmann, tidligere direktør i Kriminalforsorgen, der hver især i citatform har bidraget med nye vinkler til de mange sammenhængende problemstillinger affødt af sagsomkostninger. Slutteligt skal lyde en tak til The Nordic Research Council for Criminology og Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet for at støtte projektet.

November 2020

Annette Olesen

Indledning¹

Annette Olesen og Anders Brinck Rosenholm

En 30-årig flergangsdømt mand, lad os kalde ham Jens, beretter om sin gældssituation efter endt fængselsafsoning:

Når jeg kommer ud, så går jeg og afdrager med 2.000 kr. om måneden, og nu skylder jeg 700.000 kr., så kan du prøve at regne ud, hvornår jeg bliver færdig (...) Nu har jeg siddet ti år i fængsel snart, man er jo straffet for livstid økonomisk, det er da i hvert fald med til at holde en tilbage fra at starte helt på en frisk (...) og jeg ved også, at hvis jeg ikke får et arbejde, så er der chance for, at jeg sidder her igen, men hvis jeg får et arbejde, så er det altså også op ad bakke (...) Jeg gider ikke rigtig gå på arbejde en hel uge og så aflevere lønnen, jeg får ikke nogen af pengene, og jeg bliver aldrig færdig med at afdrage.

Jens' gæld på 700.00 kr. er gæld fra sagsomkostninger i straffesager. I Danmark er det nemlig sådan, at hvis man bliver kendt skyldig i en forbrydelse, så skal man betale størstedelen af de udgifter, der er forbundet med ens straffesag. Reglerne lyder måske ganske fair, men pålæggelsen af sagsomkostninger i straffesager har over årene vist sig at være en ganske dårlig forretning for samfundet, og nu har denne dårlige forretning nået nye højder. Reglerne har nemlig aldrig kostet det danske samfund og de danske skatteydere så mange penge, som de gør nu. Hvordan kan vi finde på at komme med sådan en påstand? Det kan vi, fordi pålæggelsen af sagsomkostninger kun er en rentabel ordning, så længe de dømte rent faktisk afdrager på deres gæld. Så længe pengene ikke bliver tilbagebetalt til staten, figurerer sagsomkostningerne udelukkende som gæld, der koster Gældsstyrelsen penge at administrere og forsøge at inddrive.

Fremtidsprognose:

Fantasimilliarder vil vokse eksponentielt

Ifølge Gældsstyrelsens egne tal er gælden fra sagsomkostninger blevet fordoblet fra 2,2 mia. kr. til 4,4 mia. kr. siden 2013. Der er intet, der tyder på, at denne gældspost

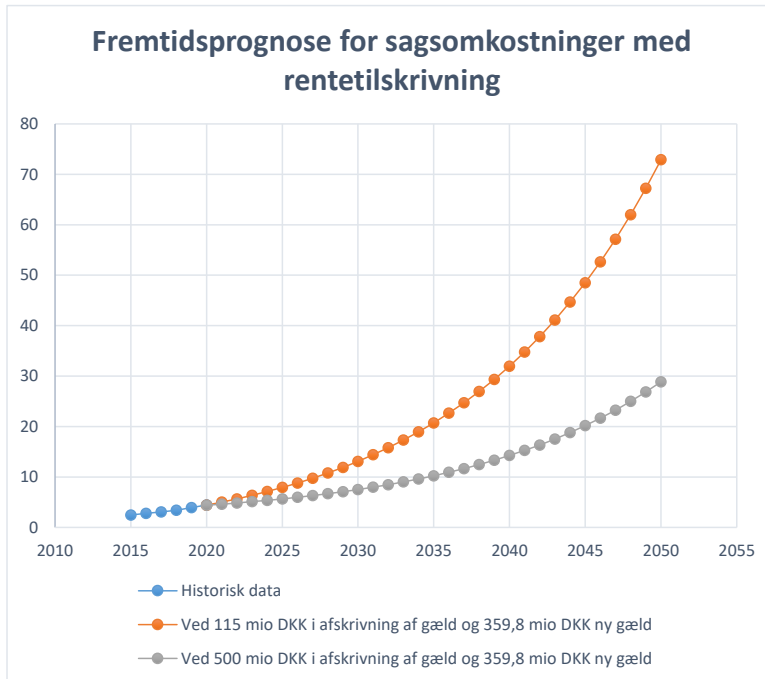
1 Uddrag af indledningen er udgivet som Kronik 'Sagsomkostninger fra straffesager er rene fantasimilliarder i statsbudgettet' i Berlingske d. 23.11.2020.

vil blive reduceret over de kommende år – tværtimod. Siden 2017 er gæld fra sagsomkostninger i straffesager blevet tilskrevet en årlig rente på 8,05 pct. som led i den tidligere regerings indførsel af en ensartet strafrente på gæld til det offentlige. Efter kun 3 år udgør renterne allerede 660 mio. kr. af den samlede gæld. Af de årligt pålagte sagsomkostninger indbetales og inddrives ca. 150 mio. kr. – ca. 35-40 mio. kr. hos politiet og ca. 110-115 mio. kr. hos Gældsstyrelsen (tidligere SKAT). Den yderst beskedne indbetaling og inddrivelse skyldes hovedsageligt skyldnernes manglende betalingsevne. SKAT vurderede tilbage i 2016, at 72 pct. af de borgere, der havde gæld forårsaget af sagsomkostninger, var uden betalingsevne, og denne gruppe stod samtidig registreret for 80 pct. af den samlede gæld.²

Både betalingsevnevurderingen og inddrivelsesopgørelsen er fra før 2017, hvor rentetilskrivning på gæld fra sagsomkostninger blev en realitet. Vi kan derfor frygte, at det beskedne beløb, der inddrives, blot bliver endnu mindre, da det er de færreste skyldnere, der har økonomi til at afdrage på både renter og hovedstol.

Gælden fra sagsomkostninger vokser altså voldsomt og har gjort det ganske ubemærket i en del år. Rentetilskrivningen betyder, at selv de skyldnere, der har en betalingsevne og forsøger at afdrage, sjældent kan afdrage på hovedstolen. Samtidig bevirker rentetilskrivningen, at vi får et skævvredet billede af, hvor mange penge staten reelt har lagt ud for sagsomkostninger. For at illustrere hvor meget gælden vil stige inden for den nærmeste årrække, ses nedenfor en simpel fremtidsprognose for den akkumulerede gæld.

² Simonsen, S (2017) *Fri for gæld til sagsomkostninger – drøm eller realitet?* Aalborg Universitet.

Figur 1. Fremtidsprognose for sagsomkostninger i straffesager med årlig rentetilskrivning. Egen udregning, jf. bilag 1.

Kurven viser, at vi ud fra status quo kan forvente, at den samlede gæld fra sagsomkostninger stiger fra de nuværende 4,4 mia. kr. til 13 mia. kr. i 2030 og hele 72,8 mia. kr. i 2050. Selv hvis der fremover blev indbetalt 500 mio. kr. om året, ville den samlede gæld alligevel blive mere end seksdoblet frem mod 2050. Her vil nogle måske indvende, at skyldnerne med fordel kan søge gældssanering eller eftergivelse af offentlig gæld, men i praksis har det vist sig at være tæt på umuligt at få eftergivet eller saneret gæld forårsaget af strafbare forhold. Eksempelvis blev der i perioden 2014-2016 kun eftergivet godt 3 mio. kr. gæld fra sagsomkostninger.³

Situationen er altså den, at vi år efter år forsøger at klippe håret af en skaldet. Selvom gælden af mange skyldnere opfattes som ubetalelig og uvirkelig, så viser

³ Ibid.

forskning på området, at gælden på ingen måde er uvirkelig i dens konsekvenser.⁴ Af de mange reelle problemer, som gælden medvirker til, kan bl.a. nævnes manglende incitament til at uddanne sig og tage et arbejde, da staten egenhændigt kan tage en stor del af lønnen til dækning af gælden. Derudover skaber gælden mere kriminalitet og dermed flere ofre. Der er altså tale om en praksis, der koster samfundet rigtig mange penge og samtidig bidrager til øget kriminalitet og utryghed.

Opbygning

Med denne antologi vil vi for første gang forsøge at give et nuanceret billede af, hvad det betyder for den enkelte og vores samfund, at vi pålægger domfældte at betale for sagsomkostninger i straffesager. Intentionen har været at brede undersøgelsesfeltet ud fra før domsafsigelse til 10 år efter endt straf og gå i dybden med de mange problematikker, som virkningerne af sagsomkostninger i straffesager medfører. De forskellige bidrag kan læses særskilt, men også betragtes som en sammenhængende fortælling om et problem, der har det med at forgrene sig. Antologien kan opdeles i tre dele, som løbende bliver understøttet eller nuanceret af citater fra relevante eksperter på områder.

I den første del bliver der anlagt et retligt og retssikkerhedsmæssigt perspektiv. Herudfra kan læseren få et crash course i, hvad sagsomkostninger i straffesager er for en størrelse og hvor mange uklarheder, der kendetegner bestemmelserne herom (kap. 1). Dette crash course bliver efterfulgt af en analyse, der belyser hvordan bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager bl.a. underminerer retlige principper om ensartethed og gennemsigtighed og udfordrer retssikkerheden i kraft af, at økonomiske overvejelser indvirker på den strafferetlige proces (kap. 2). I tillæg til kap. 2 giver formanden for Advokatrådets strafferetsudvalg i et interview sit bud på de mange retssikkerhedsmæssige udfordringer, der er ved at pålægge sagsomkostninger i såkaldte sagskomplekser (kap. 3).

I del 2 bliver en række empiriske studier, der afdækker utilsigtede konsekvenser ved at pålægge sagsomkostninger i straffesager, behandlet. Det første af disse studier

4 Se fx Aaltonen, M, Oksanen, A & Kivivuori, J (2016) Debt Problems and Crime. *Criminology*, 54(2):307-331, Harris, A, Evans, H & Beckett, K (2010) Drawing Blood from Stones: Legal Debt and Social Inequality in the Contemporary United States. *American Journal of Sociology*, 115(6):1753-1799, Olesen, A (2013) Løsladt og gældsat. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Todd-Kvam, J (2019) An Unpaid Debt to Society: How 'Punishment Debt' Affects Reintegration and Desistance From Crime in Norway, *The British Journal of Criminology*, 59(6): 1478-1497.

omhandler ventetiden inden domsafsigelse, og hvordan tiltale reagerer på udsigten til at blive pålagt at betale sagsomkostninger (kap. 4). Studiet viser, at pålæggelsen af sagsomkostninger er ukendt for mange førstegangstiltalte. Med visheden om pålæggelsen af sagsomkostninger ifm. domsafsigelsen vokser håbløsheden blandt de tiltalte, og kriminalitet bliver allerede inden domsafsigelsen ofte løsningen på de voksende problemer. Kapitel 5 belyser, hvordan sagsomkostninger kan betragtes som en risikofaktor for kriminelt tilbagefald, og hvordan det er de løsladte, der ønsker at leve kriminalitetsfrit, der mærker konsekvenserne ved gældsættelsen – ikke de aktivt kriminelle, der ernærer sig ved uofficielle indtægtskilder. Denne analyse er tæt beslægtet med det efterfølgende studie, der ligeledes undersøger livsbetingelser og handlemuligheder blandt domfældte. Men hvor fokus i kap. 5 er på de mandlige flergangsdømte, fokuserer kap. 6 på, hvordan gælden fra sagsomkostninger præger kvindelige indsatte levevilkår. De tre empiriske studier bliver yderligere nuanceret af to interviews. Det ene er med en skyldner, der fortæller, hvordan sagsomkostninger har indvirket på hans kriminalitetsfrie liv i de 10 år, der er gået siden hans domsafsigelse (kap. 7). Det andet interview er med en professor i helsepsykologi, der i mange år har studeret, hvordan gæld indvirker negativt på det mentale helbred (kap. 8).

Del 3 fokuserer på selve gældsættelsen og mulighederne eller umulighederne for at blive gældfri. Kap. 9 undersøger afdrag som vejen ud af gældsættelse og benytter to indkomstgrupper som cases. I tråd med indledningen belyser kapitlet, hvor langvarig eller uendelig gældsættelsen ofte er – også for skyldnere med betalingssevne. I kap. 10 bliver det undersøgt, hvordan eftergivelsesreglerne og gælds-saneringsreglerne bliver anvendt i praksis, og hvorledes beslutningsgrundlaget for eftergivelse bliver forstået og effektueret af dem, der har beslutningskompetence. Kapitlet belyser, at det er tæt på umuligt at få eftergivet eller gælds-saneret gæld fra sagsomkostninger i straffesager. Dernæst bliver det i kap. 11 undersøgt, ud fra interviews med gældsrådgivere, der har målrettet deres indsats mod indsatte og løsladte, hvorvidt man kan gældsrådgive sig ud af de problemer, som sagsomkostninger medfører. Af studiet bliver det tydeliggjort, at restriktiv lovgivning på området forhindrer gældsrådgiverne i at gøre meget andet end at skabe et gældsverblik og forsøge at overbevise skyldner om ikke at genoptage en kriminel livsstil.

Et fremadskuende perspektiv præger det afrundende kap. 12, der benytter *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager nr. 1547* fra 2014 som afsæt til en diskussion om, hvordan vi kan gentænke den nuværende ordning for pålæg og eftergivelse af sagsomkostninger. Denne antologis indblik i nogle af de problem-

stillinger, der er affødt af den nuværende ordning vedrørende sagsomkostninger i straffesager, er på ingen måde udtømmende. Ikke desto mindre er det vores forhåbning, at vi ved at bibringe ny viden om et gammelt og stadigt voksende problem kan bidrage til en kvalificeret nytænkning, så vi som samfund ikke unødvendigt og utilsigtet opildner til kriminel adfærd og utryghed ved at fastholde domfældte i en gældsspiral, de hverken kan arbejde sig ud af eller få eftergivelse eller rådgivning til at komme ud af.

Udsigten, til at den indsatte vender tilbage til et liv uden kriminalitet, er meget lang og uoverskuelig, idet nogen vil være i evig gæld, og aldrig vil have en reel chance for at betale det af. Det mindsker naturligvis håbet for den indsatte, og det bliver et tab for samfundet, som ønsker at resocialisere dem. Vi skal huske, at de indsatte, måske i morgen, er vores nabo. Derfor har vi som samfund en interesse i, at de indsatte løslades med et ønske om et kriminalitetsfrit liv og ikke mindst en tro på, at det kan lykkedes.

Bo Yde Sørensen,
Forbundsformand, Fængselsforbundet

DEL 1

**RETLIGT OG RETSSIKKERHEDS-
MÆSSIGT PERSPEKTIV PÅ SAGS-
OMKOSTNINGER I STRAFFESAGER**

Retsplejelovens kapitel 91

Sagsomkostninger

LBK nr. 1445 af 29/09/2020

§ 1007. I straffesager, som forfølges af en offentlig myndighed, udredes omkostningerne ved sagens behandling og straffens fuldbyrdelse af det offentlige med forbehold af ret til at få dem erstattet efter nedenstående regler.

Stk. 2. Vederlag til en valgt forsvarer vedkommer ikke det offentlige; dog kan retten undtagelsesvis, når det efter sagens særlige omstændigheder findes rimeligt, at sigtede har valgt den pågældende til forsvarer, hos det offentlige tilkende denne et beløb, der ikke kan overstige, hvad der i sagen ville være blevet tilkendt en beskikket forsvarer. Udgifter, der foranlediges ved skridt, som en tredjemand foretager i sin interesse, er ligeledes det offentlige uvedkommende. Det samme gælder udgifter i anledning af beviser, som sigtede fremskaffer uden rettens foranstaltning; dog kan retten undtagelsesvis pålægge det offentlige at afholde sådanne udgifter helt eller delvis, når sigtede skønnes at have haft rimelig grund til at fremskaffe beviserne. Om udgifter, som udredes af det offentlige i medfør af dette stykke, gælder samme forbehold som i stk. 1 nævnt.

§ 1007 a. Er sigtede udeblevet trods lovlig indkaldelse og uden oplyst lovligt forfald, og fremmes hovedforhandlingen ikke til dom i tiltaltes fravær, jf. § 855, stk. 3, eller § 897, stk. 1, nr. 1, skal sigtede erstatte det offentlige de nødvendige udgifter, som er medgået til behandlingen af det pågældende retsmøde.

§ 1008. Findes sigtede skyldig, eller kendes han ved dom uberettiget til oprejsning i anledning af strafferetlig forfølgning, er han pligtig at erstatte det offentlige de nødvendige udgifter, som er medgået til sagens behandling. Justitsministeren kan fastsætte takster til brug ved opgørelsen af det beløb, som sigtede skal betale til dækning af udgifter til sagkyndig bistand ved sagens behandling.

Stk. 2. Har undersøgelsen været rettet på en anden forbrydelse end den eller på andre forbrydelser foruden den, for hvilken tiltalte dømmes, er han ikke pligtig til at erstatte de derved foranledigede yderligere omkostninger (jf. dog § 1010); kan en sontring ikke ske, bestemmer retten, om og hvor stort et afdrag der bør gøres.

Stk. 3. Udgifter, der er foranledigede ved anke, kære eller begæring om en genoptagelse, bliver ikkun da at udrede af tiltalte, når disse skridt enten har ført til et for ham ugunstigere udfald eller er iværksat af ham selv og ikke har ført til forandring til hans fordel. Er anke rejst eller genoptagelse begæret af nogen af de i § 906, stk. 3, 1. pkt., nævnte personer, er den pågældende under tilsvarende betingelser pligtig at erstatte de derved forvoldte udgifter.

Stk. 4. Omkostninger, som er forårsagede ved andres fejl eller forsømmelser, bør ikke falde domfældte til last. Retten kan også i dommen begrænse omkostningsansvaret, når den finder, at dette ellers ville komme til at stå i åbenbart misforhold til domfældtes skyld og vilkår, herunder når domfældte er omfattet af straffelovens § 16 eller § 69 og idømmes foranstaltninger efter straffelovens § 68 eller § 70.

Stk. 5. Rejsegodtgørelser og dagpenge til landsrettens personale i anledning af rettens møder uden for dens hovedsæde, rejsegodtgørelser og dagpenge til nævninger og domsmænd, rejsegodtgørelser og dagpenge til statsadvokaten, som foranlediges ved, at denne har embedskontor på et andet sted end det, hvor retten holdes, falder ikke domfældte til last.

§ 1009. Dømmes flere tiltalte som meddelagtige i den samme handling, har enhver især af dem at erstatte de udgifter, som hidrører fra forhold, der alene vedrører ham. Med hensyn til andre omkostninger pålægger retten de enkelte deltagere at udrede en i forhold til graden af deres deltagelse bestemt andel og kan tillige bestemme, at alle eller enkelte deltagere skal hæfte solidarisk.

§ 1010. Frifindes tiltalte, eller endes sagen i øvrigt uden at have ført til sigtedes domfældelse, påhviler der ham ingen pligt til at udrede omkostninger, undtagen for så vidt disse måtte være forårsagede ved hans tilregnelige og retsstridige handlinger eller undladelser, eller for så vidt § 1007 a finder anvendelse.

Stk. 2. Justitsministeren fastsætter regler om godtgørelse for udgifter til befordring til og fra retten til tiltalte, der frifindes.

§ 1011. Er straffesagen foranlediget ved tilregnelige og retsstridige handlinger af andre end sigtede, eller er særegne udgifter forårsagede ved sådanne handlinger eller undladelser, påhviler der den pågældende erstatningspligt for de omkostninger, hans forhold har medført.

Stk. 2. Overensstemmende hermed kan det af den overordnede ret, til hvilken anke har fundet sted, pålægges en dommer at bære omkostninger, efter at der er givet ham lejlighed til at fremføre sit forsvar.

Stk. 3. Bortfalder en straffesag, hvis offentlige forfølgning er betinget af den forurettedes begæring, fordi denne tager sin begæring tilbage, kan han efter statsadvokatens eller politidirektørens påstand tilpligtes at erstatte det offentlige de dette påførte udgifter.

§ 1012. Om erstatning af omkostninger træffer retten afgørelse ved dommen eller, når sagen endes uden dom, ved kendelse.

Stk. 2. Er spørgsmålet om erstatning af omkostninger ved enkelte retshandlinger eller afsnit i sagens behandling uafhængigt af sagens udfald, kan der straks derom træffes afgørelse ved kendelse.

Stk. 3. Tredjemand, hvem det pålægges at erstatte omkostningerne, bør der forinden være givet lejlighed til at udtale sig herom, for så vidt ikke særegne forskrifter er givne, såsom med hensyn til udeblevne vidner.

Stk. 4. I sager, der afgøres efter § 899 eller med udenretlig vedtagelse i medfør af § 832 eller færdselslovens § 119 a, kan tillige spørgsmålet om erstatning af omkostninger afgøres med vedtagelse. Omkostninger, der er vedtaget, kan inddrives efter samme regler, som gælder for afgørelser om omkostninger, der er truffet ved dom.

§ 1013. Når en dom er påanket, prøver den overordnede ret omkostningsspørgsmålet, for så vidt dettes afgørelse afhænger af ankens udfald, eller det særlig er inddraget under anken. En tilsvarende regel gælder, når kæremål rejses mod en kendelse, der har pålagt erstatning af omkostninger i forbindelse med straf eller lignende følger. I andre tilfælde kan kæremål rejses mod rettens afgørelse af omkostningsspørgsmålet, når afgørelsen er uafhængig af sagens udfald, og de pålagte omkostningers beløb kan antages at ville overstige 40 kr.

Stk. 2. Foranstående regler gælder også med hensyn til fastsættelse af vederlag til offentlige anklagere, hvor derom bliver spørgsmål, og til forsvarere.

Stk. 3. Landsrettens afgørelser om vederlag til forsvarere kan ikke kæres. Procesbevillingsnævnet kan dog meddele tilladelse til, at afgørelsen kæres til Højesteret, hvis kæremålet angår spørgsmål af principiel karakter eller andre særlige grunde i øvrigt taler for det. Reglerne i § 968 a, stk. 2 og 3, finder tilsvarende anvendelse.«

Stk. 4. Pålagte omkostninger kan af restanceinddrivelsesmyndigheden inddrives efter reglerne i § 90, stk. 2 og 3, § 91, stk. 2 og 3, og § 92 og 111, stk. 2 og 3 i lov om fuldbyrdelse af straf m.v.

§ 1014. For så vidt der i straffesager bliver spørgsmål om afgifter til statskassen, kan fri proces meddeles overensstemmende med reglerne i kap. 31.

§ 1014 a. I sager om ændring eller ophævelse af foranstaltninger, jf. straffelovens § 72, betaler det offentlige udgifterne ved sagens behandling.

Stk. 2. Retten kan pålægge den dømte helt eller delvis at betale sagens omkostninger, når der efter den dømtes forhold og sagens omstændigheder i øvrigt er særlig anledning til det.

KAPITEL 1

Crash course i sagsomkostninger for dummies

Kasper Jørgensen og Annette Olesen

En sigtet, lad os kalde ham Morten, står til at skulle betale sagsomkostninger for sin straffesag, hvis han bliver fundet skyldig. Men har det altid været sådan, hvornår og hvordan bliver sagsomkostninger pålagt, og hvad er sagsomkostninger egentlig for en størrelse? Lad os starte fra en ende af. Vi skal altså nogle år tilbage for at datere, hvornår bestemmelserne om sagsomkostninger i danske straffesager blev vedtaget. Bestemmelserne kan nemlig føres tilbage til et udkast til lov om strafferetsplejen fra 1875, og de tog form i begyndelsen af det 20. århundrede, hvor lov om rettens pleje (hovedloven til den gældende retsplejelov) blev vedtaget som lov nr. 90 af 11. april 1916. Dengang blev bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager placeret i retsplejelovens kap. 91, hvor de stadig er at finde den dag i dag.¹

1.1 Grundprincipperne for pålæggelse af sagsomkostninger i straffesager

Tilbage til Morten, som altså er sigtet i en straffesag. I forbindelse med efterforskningen og sagsbehandlingen af straffesagen begynder det såkaldte 'sagsomkostnings-taxameter' at tikke. I første omgang er det dog staten, der betaler gildet, for det garanterer rpl. § 1007, stk. 1., dog med forbehold for retten til at få dem erstattet. Hvad der for det utrænede øje ligner gavmildhed fra statens side, gælder dog ikke, hvis Morten selv vælger en privatantaget forsvarer, i så fald må han som udgangspunkt gribe dybt i egne lommer, for en privatantaget forsvarer lægger staten ikke ud for, det siger rpl. § 1007, stk. 2 nemlig. Men bare for at slå det helt fast, så fremgår det af rpl. § 1008, stk. 1, som vi må betragte som hovedreglen, at

¹ Retsplejeloven kap. 91 Sagsomkostninger §§ 1007-1014 (lbk.nr. 1445/2020).

det altså kun er, hvis Morten bliver dømt skyldig, at han kommer til at hæfte for sagens omkostninger.

Nu ved vi altså, at Morten kun bliver pålagt at betale sagsomkostninger, hvis han findes skyldig, og sagsomkostninger først bliver pålagt i forbindelse med domsafsigelsen. Men så snart Morten er fundet skyldig, så siger rpl. 1008, stk. 1, at staten er i sin gode ret til at forsøge at få ham til at erstatte de nødvendige udgifter, som er medgået til sagens behandling. Hvad *nødvendige udgifter er for noget*, har retsplejeloven derimod ikke noget fyldestgørende svar på, og det er heller ikke klart defineret i den juridiske litteratur eller beskrevet i lovens forarbejde. Denne problemstilling er uddybet i kap. 2 og 4, og vi vender tilbage til de nødvendige omkostninger inden længe. Forsvarssalæret er dog uden tvivl en af de nødvendige omkostninger, og salæret udgør da også en stor del af det samlede sagsomkostningsbeløb. Selvom det kan være svært at hitte rede i, hvad Morten skal hæfte for, så fremgår det helt klart af rpl. § 1008, stk. 5., at han ikke skal betale for udgifterne til lokaler, nævninge eller domsmænd. Dem stiller staten venligst til rådighed. Det står også sort på hvidt, eller nærmere betegnet i rpl. § 1008, stk. 2, at Morten kun har pligt til at tilbagebetale omkostninger, der relaterer sig til den forbrydelse, han er dømt for, ligesom at rpl. § 1008, stk. 4 garanterer, at han ikke skal betale sagsomkostninger, som skyldes andres fejl eller forsømmelser. Så langt så godt!

1.2 Anke og straffesagskompleks

Lad os nu sige, at Morten ender med at blive idømt seks måneders ubetinget fængsel i byretten. Det, synes Morten, er helt hen i vejret, og han ønsker derfor at anke dommen. I dette tilfælde er rpl. § 1008, stk. 3 skruet sådan sammen, at Morten oveni sine øvrige sagsomkostninger også kommer til at hæfte for de ekstra udgifter, der er ved en ankesag i landsretten, hvis det ender med, at Morten igen bliver idømt 6 måneders ubetinget fængsel eller måske ligefrem en endnu længere straf. Hvis Mortens ankesag derimod resulterer i, at han får en kortere fængselsstraf eller en betinget dom, så hæfter Morten ikke for de ekstra sagsomkostninger, ankesagen koster. Det er altså omtrent samme logik, der hersker i ankereglerne, som i hovedreglen. Hvis Morten bliver dømt, og derved ikke får noget gunstigt ud af sit straffesagsforløb, så skal han betale ved kasse et. Hvis Morten anker og ikke får noget gunstigere resultat ud af sin ankesag, så skal han også betale ved kasse 1. Og hertil skal vi nok for en god ordens skyld nævne, at det samme gør sig gældende, hvis det var anklageren, der ikke var begejstret for byrettens dom på seks måneders ubetinget fængsel, og derfor

valgte at anke dommen. Så selvom Morten i dette tilfælde ikke har sagt en lyd, så kommer han altså stadig til at hæfte for omkostningerne til landsrettens behandling af hans sag, hvis dommen ender med at blive stadfæstet eller skærpet af landsretten. Det kan måske virke lidt paradoksalt, at Morten skal hæfte for byrettens fejl, og det er tidligere landsretsdommer Rørdam (1961)² sådan set enig i, men sådan er rpl. § 1008, stk. 3 nu engang skruet sammen.

Men lige tilbage til rpl. § 1008, stk. 4, for den er vi nemlig ikke helt færdig med endnu. Den siger også, at hvis Morten, som altså nu er blevet idømt seks måneders ubetinget fængsel, bliver pålagt at betale et uhyrligt højt beløb til dækning af sagsomkostninger, så kan retten faktisk nedjustere beløbet, hvis beløbet vurderes at være helt ude af proportioner i forhold til Mortens skyld og ansvar. Men den del af § 1008, stk. 4 bliver efter sigende meget sjældent taget i brug.

Hvis nu Morten ikke har været alene om at udføre sine kriminelle handlinger, men rent faktisk har været i ledtog med tre kammerater om et organiseret kriminelt foretagende, så er en helt anden del af retsplejeloven skruet sådan sammen, at Morten og hans kammerater både vil blive fremstillet samlet i retten og også dømt samlet. Det er det, der i retsplejelovens § 705 kaldes for et sagskompleks. Og her fremgår det altså lidt finurligt af rpl. § 1009, der både siger, at Morten kun *kan* hæfte for de forhold, der vedrører hans egen sag, men at han også sammen med sine kammerater *kan* hæfte solidarisk for sagens omkostninger – så er man ligesom godt dækket ind. Og da det er op til politiet, at foretage den hårfine udredning af hvilke specifikke omkostninger der er forbundet med Mortens sag, så vil det måske bare være nemmest at lade Morten og hans kammerater hæfte samlet, men det er heldigvis op til retten at afgøre. Denne problemstilling er uddybet i kap. 3 og 4.

1.3 De nødvendige omkostninger

Før Morten bliver idømt 6 måneders fængsel, skal retten først tage stilling til Mortens skyldsspørgsmål. Frifindes Morten, så fritager rpl. § 1010 ham for at betale sagens omkostninger, dem må staten derimod tage sig af. Men hvis han findes skyldig, så afsiger retten vanen tro, at Morten også pålægges sagens omkostninger. Her kunne man måske forvente, at retten ville udspecificere beløbet, men fordi man tidligere også skulle betale afsoningsomkostninger, så vidste man dengang ikke, hvor meget det fulde beløb ville blive, og derfor oplyste man det ikke. På trods

² Rørdam (1961) Om tilståelsessager og om sagsomkostninger i straffesager, *Ugeskrift for Retsvæsen*.

af, at man allerede i 1994 fandt ud af, at afsoningsomkostninger underminerede resocialiseringshensynet, så har man ikke ændret praksis vedrørende rpl. § 1012, stk. 1., og Morten får således blot at vide, at han skal dække sagens omkostninger. Heldigvis har Mortens forsvarer været så sød på forhånd at fortælle ham, hvor dyrt deres bekendtskab er, for det skal hun rent faktisk gøre ifølge et helt andet regelsæt kaldet de advokatetiske regler - ak ja, regler er der nok af.

Det var en afstikker. Lad os komme tilbage til hovedreglen og de nødvendige omkostninger. For da Morten lige pludselig modtager en opkrævning fra politiet på sagsomkostninger, så stemmer beløbet på ingen måde overens med det, som hans forsvarer havde oplyst ham. Morten undrer sig, og så kommer han i tanke om de nødvendige omkostninger, men hvad det er for nogle, ved han ikke. Og han kan heller ikke tyde det ud af opkrævningen, for den er ikke udspecificeret, som en normal regning ellers er. Ikke engang hans flinke forsvarer kan være ham behjælpelig, da han beklager sin nød til hende, for hun kender heller ikke til disse nødvendige omkostninger (og det gør dommeren faktisk heller ikke, men den snak vil vi slet ikke åbne op for her). Så hvad gør Morten? Tja, han kunne med fordel spørge professor og tidligere ombudsmand i Folketinget Hans Gammeltoft-Hansen, som ville sige, at straffesagens nødvendige omkostninger bl.a. kunne dække over sagkyndige undersøgelser og andre udgifter til fremskaffelse af særlige beviser.³ Det blev Morten ikke så meget klogere af, så nu han er i gang med en spørgerunde, så henvender han sig også til Højesteretspræsident Thomas Rørdam. Rørdam siger, at de nødvendige omkostninger bl.a. dækker over de undersøgelser, der skal fastlægge, om en genstand er ulovlig, og hvorvidt genstanden er brugt til en ulovlig handling.⁴ Ak ja, det gav måske lidt mere mening, men hvem pokker skal afgøre, hvornår det er nødvendigt at undersøge en genstand for at behandle Mortens straffesag? Ja, se det er der desværre ingen vismænd, der kan blive enige om.

Nå ja, og så glemte vi jo lige at nævne, at hvis Morten ikke er gået helt kold i retsplejeloven, så sikrer rpl. § 1013 ham da heldigvis, at han er i sin gode ret til at anke omkostningsspørgsmålet uden også at anke sin straffesag, men kun hvis det pålagte omkostningsbeløb antages at ville overstige 40 kr. - ja, det står der altså! Men lige netop denne ankeregel er der vist nogen, som har glemt at orientere Morten om.

Det var første del af fortællingen om Morten, og måske synes du, at den var

3 Gammeltoft-Hansen, H (1996) *Strafferetspleje* III, 1. udgave.

4 Rørdam, T (2013) *Kommenteret Retsplejelov*, 9. udgave.

ganske forvirrende, men så skulle du bare prøve at være i hans sko. Nu kommer anden del af fortællingen...

1.4 Den Europæiske Menneskerettighedskonvention

Lad os nu sige, at Morten er så utilfreds med de sagsomkostninger, han er blevet pålagt, at han går til øverste instans – Den Europæiske Menneskerettighedsdomsstol – for at høre, om det virkelig kan være rigtigt, at den danske stat må bebyrde ham på denne måde. Nu har Morten altså skiftet retsplejelovens paragraffer ud med Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikler, og der kan Morten da læse sort på hvidt, at der i artikel 6, stk. 3, litra c. står, at enhver der er anklaget for en lovovertrædelse - og det var Morten jo - er berettiget til en forsvarer, og hvis Morten ikke selv havde råd til at betale for en, så skulle han modtage denne uden betaling. Og én ting er i hvert fald helt sikkert, det hverken havde eller har Morten. Så nu vælger Morten at sætte sin lid til artikel 6, stk. 3, litra c., og han er fast besluttet på en gang for alle at vise den kære danske retsstat at det med at pålægge dømte at betale sagsomkostninger, det må man altså ikke! Men – og ja nu kommer der endnu et men, for er lige nogen, som har glemt at fortælle Morten, at Den Europæiske Menneskerettighedskonvention er underlagt en helt anden fortolkningspraksis end den, han ellers lige var begyndt at lære fra alt sit roderi med den danske retsplejelov. I forhold til den Europæiske Menneskerettighedskonvention er det noget med, at man ikke kan fortolke direkte på artiklernes tekst, men derimod bliver nødt til at dykke ned i Den Europæiske Menneskerettighedsdomsstols afgørelser. Av for den da! For hvordan pokker gør man nu lige det? Morten får heldigvis hjælp fra en flink juridisk rådgiver fra Institut for Menneskerettigheder, Danmark, som med sin kyndige vejledning oplyser ham om, at medlemslandene af Den Europæiske Menneskerettighedskonvention faktisk er i deres gode ret til at pålægge domfældte at betale sagsomkostninger, for det har Den Europæiske Menneskerettighedsdomsstol nemlig fastslået i en afgørelse mod Tyskland tilbage i 1992.⁵ Og det til trods så prøvede to danskere faktisk i 1996 og 1999 at klage over, at de var blevet pålagt sagsomkostninger, men der blev klagerne afvist med henvisning til, at beløbene ikke var søgt inddrevet, og at det heller ikke var godtgjort, at danskerne var ude af stand

⁵ EMD, Croissant mod Tyskland, dom af 25. september 1992, app. nr. 13611/88, se også Institut for Menneskerettigheder (2014): *"Retfærdig Rettergang"* s. 31.

til at betale sagens omkostninger.⁶ Jamen for pokker, siger Morten, jeg står jo her med et opkrævningsbrev fra politiet, hvor der står, at de 300.00 kr. skal være indbetalt via et medsendt indbetalingskort inden 20 dage, og jeg har ikke andet end min kontanthjælp? Ja, det er jo en helt anden situation, siger den venlige rådgiver, og den er vist endnu ikke blevet prøvet ved Den Europæiske Menneskerettighedsdomsstol!

Det var sidste del af fortællingen om Morten. Vi håber naturligvis, at Morten har mod på at få sin sag prøvet ved Den Europæiske Menneskerettighedsdomsstol, så vi sikrer, at der bliver truffet en afgørelse, som ikke går på, om medlemslandene må pålægge sagsomkostninger, men derimod om den lange, systematiske inddrivelsesproces af gæld fra sagsomkostninger blandt ubemidlede strider imod Den Europæiske Menneskerettighedskonventions forpligtelser og garantier.

⁶ Klagesagerne Ole Mortensen mod Danmark, afgørelse af 15. maj 1996, app. nr. 24867/94 og P.W. mod Danmark, afgørelse af 15. juni 1999, app. nr. 38986/97, Ibid.

KAPITEL 2

Bestemmelserne om sagsomkostninger: En underminering af retlige og retssikkerhedsmæssige principper¹

Kasper Jørgensen

Dette kapitel belyser nogle af de retlige og retssikkerhedsmæssige problemstillinger, der er ved bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager. En tvetydig juridisk litteratur tydeliggør en forskellig praksis for udregningen af sagsomkostninger, hvilket både underminerer retlige principper om ensartethed og gennemsigtighed og udfordrer de tiltaltes retssikkerhed, da den samlede sagsomkostningsopgørelse ikke bliver underlagt en endelig juridisk vurdering. Udsigten til en betydelig gæld fra sagsomkostninger bevirker, at tiltalte, der er bekendt med bestemmelserne om sagsomkostninger, spekulerer i deres fremtidige økonomiske situation allerede under deres straffesag. Kapitlet afdækker, at der opstår betydelige og væsentlige retssikkerhedsmæssige problematikker, når økonomiske overvejelser indvirker på de tiltaltes tilgang til deres straffesag.

Allerede i 1960'erne problematiserede Rørdam de regler, der omfatter sagsomkostninger i straffesager: "At de gældende bestemmelser er stærkt forældede, erkendes vist nu almindeligt."² Bestemmelserne vedrørende sagsomkostninger, som stammer fra en ordning, der ligger forud for retsplejereformen fra 1916, har simpelthen ikke fulgt med samfundsudviklingen. Som det er tilfældet i dag, blev sagsomkostninger også dengang pålagt domfældte uden hensyntagen til dennes betalingsevne eller (andre)

-
- 1 Afsnittet er en forkortet, opdateret udgave af Olesen, A (2014) Retlige, retssikkerhedsmæssige og resocialiserende omkostninger ved sagsomkostninger i straffesager. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 101(3): 248-270.
 - 2 Rørdam, P (1961) Om tilståelsessager og om sagsomkostninger i straffesager, *Ugeskrift for Retsvæsen*, s. 327-332.

personlige forhold og uden en reel mulighed for eftergivelse.³ I det følgende afsnit bliver nogle af de retlige og retssikkerhedsmæssige udfordringer, der er affødt af de for at anvende Rørdams ordvalg stærkt forældede bestemmelser om sagsomkostninger i straffesager, diskuteret. Nærværende kapitel består af to dele. Første del vil belyse, hvordan bestemmelserne underminerer retlige principper om ensartethed og gennemsigtighed. Anden del vil behandle nogle af de retssikkerhedsmæssige problematikker, der kan opstå, når økonomiske overvejelser indvirker på den strafferetlige proces.

2.1 Retlige problemstillinger ved sagsomkostninger

I det følgende afsnit vil nogle af de retlige problemstillinger, der følger af reglerne vedrørende sagsomkostninger i straffesager, blive behandlet. Indledningsvis bliver den uensartede praksis bag udregningen af straffesagers omkostninger og driftsudgifter belyst, hvorved den uigennemsigtighed, der kendetegner pålæggelsen af sagsomkostninger ved domsafsigelsen, problematiseres. Herefter tydeliggøres udfordringerne med den ringe klagevejledning samt de generelle muligheder for at påklage en afgørelse.

2.1.1 Udregning af sagsomkostninger: en uensartet praksis

Det bliver i kapitel 4 belyst, hvordan pålæggelsen af sagsomkostninger kommer bag på størstedelen af domfældte, første gang de bliver dømt i en straffesag, og hvordan de selv efter megen erfaring i straffesystemet fortsat er ukendt med, hvad de nødvendige omkostninger til straffesagen inkluderer – altså hvad de personligt hæfter for. Den manglende gennemsigtighed og forudsigelighed er blot et af flere retlige principper, der bliver udfordret, når vi kigger bestemmelserne vedrørende sagsomkostninger i straffesager efter i sømmene. Et andet, er princippet om ensartethed. Som beskrevet består sagsomkostninger ikke blot af forsvarssalæret, men også sagens øvrige *nødvendige* omkostninger. Det nuværende system opgør groft sagt sagens omkostningerne i to posteringer: 1) de almindelige driftsudgifter og 2) sagsomkostninger. Det fremgår af retsplejelovens kap. 91, at sagsomkostninger bl.a. også omfatter lægefaglige undersøgelser og erklæringer, regnskabsmæssig assistance og

3 Fraværet af forbehold eller en generel eftergivelsespraksis betyder, at Danmark adskiller sig fra de fleste (hvis ikke alle andre) EU-lande og skandinaviske lande på dette område. Se også kap. 10.

andre tekniske undersøgelser. Disse udgifter anses som nødvendige omkostninger, og de skal som hovedregel erstattes af domfældte.⁴ Driftsudgifter, der afholdes af staten, udgør bl.a. politiets egne tekniske undersøgelser og erklæringer, rejsegodtgørelse og diverse personale- og lokaleudgifter.⁵ Det fremgår derimod ikke af retsplejeloven, hvilke økonomiske foretagender der er nødvendige i en given straffesag og hvilke, der er unødvendige. Den sparsomme juridiske litteratur om sagsomkostninger i straffesager afdækker heller ikke entydigt, hvornår en omkostning kan anses som værende nødvendig for behandlingen af en straffesag. Hertil påpeger Nautrup (1984), at selvom omkostningen anses for nødvendig på det tidspunkt, den blev afholdt, så kan det senere i straffesagsforløbet vise sig ikke at have betydning for behandling af de forhold, tiltalen omfatter. Tiltalte bør derfor ikke pålægges disse udgifter.⁶ Denne vurdering deles umiddelbart ikke af Gammeltoft-Hansen (1996), der blot konstaterer, at udgiften skal være nødvendig for sagens behandling. Det betyder, at så længe en omkostning forbundet med et efterforskningskridt er velbegrundet, så må den anses for nødvendig, også selvom det senere skulle vise sig, at det pågældende efterforskningskridt ikke havde betydning for behandlingen af straffesagen.⁷ Denne forskelligartede fortolkningspraksis af sagens nødvendige omkostninger erkendes også af Michael Kistrup, landsdommer ved Østre Landsret: *"hvad, der forstås herved (nødvendige udgifter), er ikke ganske klart."*⁸ Disse forskellige fortolkninger, af hvornår en omkostning kan betragtes som nødvendig for sagens behandling, må angiveligt afspejle en lige så uensartet praksis hos politiet. Se også kap. 3, hvor Karoline Normann, forsvarer og formand for Advokatrådets strafferetsudvalg, problematiserer hvilke omkostninger, der kan betegnes som nødvendige.

For at opretholde helt almene retlige principper, lighedsprincippet i særdeleshed, må det anses som væsentligt, at der forligger en ensartet anvendelse af de bestemmelser, der pålægger domfældte at hæfte for sagens nødvendige omkostninger. Hvorvidt dette er tilfældet, kan der stilles spørgsmålstejn ved, når disse omkostningsbebyrdende til- og fravalg beror på politiets egen praksis og bliver vurderet individuelt i politikredsene oftest uden domstolenes medvirken.⁹ Ifølge politiets idegrundlag skal medarbejdere dog inddrage økonomiske og res-

4 Rpl. § 1008, stk. 1 (lbk.nr. 938/2019).

5 Rpl. § 1008, stk. 5.

6 Nautrup, J (1984) *Sagsomkostninger i straffesager i Juristen*, s. 79ff.

7 Gammeltoft-Hansen, H (1996) *Strafferetspleje* III, 1. udgave, s. 173.

8 Kistrup, M (2018) *Straffeprocessen*, 3. udgave, kap. 12, s. 934.

9 Jørgensen, M (2004) *Sagens omkostninger i Lov og Ret*. Vol. 14(2), s. 3.

sourcemæssige overvejelser i deres planlægning, tilrettelæggelse og udførelse af opgaver,¹⁰ men praktikere på området påpeger, at omkostningsspørgsmålet ikke indgår med nogen særlig vægt i efterforskning.¹¹ Sagkyndige erklæringer indhentet både af politi, anklagemyndighed og forsvarer kan være nødvendige for at sikre en betryggende bevisførelse og til afdækning af skyldsspørgsmålet. Det er imidlertid væsentligt med en objektiv og ensartet praksis, der ikke afhænger af hvem, der har rekvireret de sagkyndige erklæringer.¹² Det må anses for bekymrende, hvis spørgsmålet om sagsomkostninger indvirker på indhentningen af sagkyndige erklæringer.¹³

Hvorvidt en udgift skal medregnes som en driftsudgift eller en sagsomkostning, må i visse tilfælde være ganske vanskeligt at afgøre. F.eks. bliver indledende tekniske eller regnskabsmæssige undersøgelser i en efterforskning tilskrevet som en driftsudgift, mens tekniske eller regnskabsmæssige undersøgelser af forbrydelsens art og omfang tilskrives som sagsomkostninger.¹⁴ Denne vanskelige skelnen mellem driftsudgifter og sagsomkostninger bliver angiveligt ikke mindre ensartet og konsekvent af, at politiet skal afholde nogle driftsudgifter, der ligger over deres rådighedsbeløb. I de tilfælde, hvor der opstår usikkerhed om en udgifts korrekte budgettering (eller sidst på regnskabsåret/kvartalet) påpeger Nautrup, at det må anses for værende fristende at tilskrive udgiften som sagsomkostninger, idet han fastslår, at der næppe kan *"være tvivl om, at der i de forskellige politikredse følges en meget uensartet praksis vedrørende spørgsmålet om driftsudgift/sagsomkostning (...) selv inden for samme embede kan der være forskel på den administrative praksis alt efter, hvem der er sagsbehandler."*¹⁵ Hertil finder Nautrup det blot yderligere problematisk, at selve opgørelsen over straffesagens nødvendige omkostninger som udgangspunkt ikke bliver underlagt nogen juridisk vurdering.¹⁶

Den uensartede praksis for udregningen af sagsomkostninger, og det faktum at udregningen ikke er underlagt en *betydelig* juridisk vurdering, bliver ikke

10 Dansk politi 2004.

11 Op. cit. Jørgensen (2004), Skjødt, B (2004) *Sagens omkostninger og retssikkerhed i Lov & Ret*, 14(3), s. 16-19.

12 Rørdam, T (1998) Objektivitetsprincippet og princippet om equality of arms i straffesager, *Juristen*, s. 277-285.

13 Schmidt, A (2011) *Brugen af sagkyndige i straffeprocessen*, Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

14 Nautrup, J (1995) *Sagsomkostningernes behandling under domsforhandlingen i straffesager i Fuldmægtigen*, 67(5), s. 80-81.

15 Ibid., s. 81.

16 Ibid., s. 80, Justitsministeriet (2014) *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager*. Betænkning nr. 1547, s. 33.

mindre bekymrende af, at opgørelsen over sagsomkostninger bliver fremlagt på en uigennemsigtig måde under domsforhandlingen. Denne bekymring forstærkes blot yderligere af domfældtes manglende oplysning om klagevejledning og mulighed for at påklage en afgørelse. Dette vil blive diskuteret indgående i det følgende.

2.1.2 Sagsomkostningernes uigennemsigtighed

Efter hovedforhandlingens behandling af skyldspørgsmålet træffer dommeren en afgørelse om erstatning af sagsomkostninger.¹⁷ Praksis er, at domfældte bliver pålagt at betale sagens omkostninger inklusiv forsvarssalær, men en egentlig opgørelse over det samlede beløb indgår normalt ikke i afgørelsen.¹⁸ Domfældte bliver således kun oplyst om størrelsen på forsvarssalæret og ikke det samlede omkostningsbeløb. Den manglende gennemsigtighed, der gennemsyrrer afgørelsen om erstatning af sagsomkostninger, skyldes, at anklagemyndigheden kun har pligt til at oplyse om sagsomkostninger af usædvanlig karakter.¹⁹ Det medfører, at såvel forsvarer, anklager og dommer er udvidende om det samlede omkostningsbeløb under hovedforhandlingen, hvorfor dommeren ikke er i stand til at begrunde eller vurdere, om det samlede sagsomkostningsbeløb står i åbenbart misforhold til domfældtes skyld og vilkår.²⁰ Sagsomkostninger eksklusiv forsvarssalær bliver efterfølgende opgjort i politikredsene og underlægges dermed ikke rettens vurdering.²¹ Denne fremgangsmåde er ifølge Skjødts (2004) baseret på en forældet praksis, hvor anklagemyndigheden og politiet venter med at opgøre sagsomkostningerne, til sagen er afsluttet, hvilket betyder, at pålæggelsen af de nu betydelige sagsomkostninger ikke bliver underlagt nogen større kontrol.²² Nautrup (1995) bidrager med endnu en historisk begrundelse for, at sagsomkostninger ikke bliver fremlagt ved domsafsigelsen, idet han påpeger, at man tidligere ikke var bekendt med det samlede sagsomkostningsbeløb på domsafsigelsestidspunktet. En sådan uvidenhed hører dog i dag til sjældenhederne.²³ Den noget forældede praksis og den manglende

17 Rpl. § 1012, stk. 1.

18 Op. cit. Justitsministeriet (2014), s. 36.

19 Op. cit. Nautrup (1995), s. 79.

20 Rpl. § 1008, stk. 4.

21 Op. cit. Justitsministeriet (2014), s. 37.

22 Op. cit. Skjødts (2004), s. 18.

23 Op. cit. Nautrup (1995), s. 79.

kontrol af sagsomkostninger kan ifølge Nautrup (1995) umiddelbart give et indtryk af: *"at domstolene vedrørende sagsomkostninger afsiger dom in blanco."*²⁴ Denne tilfældige tilgang, der kendetegner afsigelsen af dom om sagsomkostninger i strafferetten, adskiller sig imidlertid markant fra praksis i civilretten. I civilretten er fremgangsmåden nemlig den, at ingen bliver pålagt en omkostning, uden retten har truffet bestemmelse herom, og ingen omkostninger bliver pålagt, uden retten har kendskab dertil.²⁵ I civilretten indeholder afgørelser om sagsomkostninger en beløbsmæssig specifikation fordelt på 1) retsafgift, 2) passende beløb til dækning af udgifter til advokatbistand og 3) øvrige udgifter og dertil i givet fald en konkret begrundelse.²⁶ Det er således noget nær de samme posteringer civilretten og strafferetten sonderer imellem, og derfor kan det også skabe forundring, at der er så stor forskel i måden, hvorpå spørgsmålet om sagsomkostninger bliver behandlet.

Strafferettens uigennemsigtige fremgangsmåde ved pålæggelse af sagsomkostninger bliver kun endnu mere problematisk af, at domfældte mangler klagevejledning og har begrænsede muligheder for at klage over en afgørelse. Hertil skal det nævnes, at det rent faktisk er forsvarsadvokaten, der skal varetage klagevejledningen, og da forsvarssalæret netop kan være det krav, domfældte ønsker påklaget, må forsvareren i dette tilfælde anses for at være inhabil klagevejleder.²⁷ Yderligere bliver domfældtes klagemuligheder udfordret af en klagefrist på 14 dage efter domsafsigelsen, da domfældte og forsvareren kun sjældent har kendskab til sagens andre nødvendige omkostninger. Klagefristen er derfor ofte overskredet, inden domfældte har haft mulighed for at gøre indsigelser mod kravet.²⁸ I langt de fleste tilfælde har domfældte således ikke mulighed for at gøre indsigelser, før sagen overgår til politiet, som sender domfældte en skriftlig opkrævning om inden 20 dage at betale det skyldige beløb.²⁹ Regningen indeholder oplysninger om, hvordan betalingen kan ske, om muligheden for afdragsvis betaling og henstand, men som udgangspunkt medfølger der ingen klagevejledning, ligesom opkrævningen ikke er udspecificeret.³⁰ En flergangsdømt beretter her om, hvordan han oplever den uigennemsigtige opkrævningsprocedure: *"Normalt, når man bruger 85.000, så får man en kvittering på, hvad pengene blev brugt til."*

24 Ibid.

25 Rpl. § 322, stk. 1.

26 Præsidenterne for Østre og Vestre Landsret (2019) *Notat om sagsomkostninger i civile sager*.

27 Op. cit. Jørgensen (2004) s. 8.

28 Advokatrådets Strafferetsudvalg (2012) *Advokatrådets rapport om sagsomkostninger*.

29 Bødebekendtgørelsens § 3, stk. 3. nr. 1 (lbk.nr. 1250/2019).

30 Op. cit. Justitsministeriet (2014) s. 37.

*Når man køber en håndværker, så står der timeantal og kørsel, ikke. Og det gør der ikke på det der [opkrævning af sagsomkostninger]. Han [forsvareren] kunne lige så godt have skrevet 200.000, og hvad kunne jeg have sagt?"*³¹

Denne praksis, der i den grad underminerer gennemsigtheden, skaber (ganske forståeligt) forundring og mistillid blandt skyldnerne over politiets opkrævning.³² Mistilliden til de uspecificerede opkrævninger og de korte betalingsfrister bevirker ofte, at domfældte opfatter skyldsbeløbet som urealistisk og fiktivt, hvorfor de udtrykker skepsis og modstiller sig frivillige betalingsordninger og tvangsinddrivelser.³³ I forhold til de domfældtes skepsis og eventuelle forestillinger om misbrug af forsvarerens oplyste rejsedage eller besøgs længde skal det dog nævnes, at der ved cirkulæreskrivelse af 1. januar 2020 er fastsat vejledende salærtakster for forsvarere i straffesager ved byret og landsret.³⁴ Desuden kan retten begrænse omkostningsansvaret såfremt den finder, at omkostningerne tilskrevet domfældte vil komme til at stå i åbenbart misforhold til vedkommendes skyld og vilkår.³⁵ Denne undtagelse fra hovedreglen anvendes dog ganske restriktivt.³⁶

2.2 Retssikkerhedsmæssige problemstillinger ved sagsomkostninger

I kapitel 4 og i ovenstående afsnit blev tiltaltes manglende kendskab til pålæggelsen af sagsomkostninger, og hvad der bliver medregnet som sagsomkostninger, belyst. I dette afsnit vil fokus være på de tiltalte, der har erfaring med straffesystemet og er bekendt med pålæggelsen af sagsomkostninger, og derfor kan spekulere i, hvordan de kan påvirke deres fremtidige økonomiske situation under deres straffesag. Data-materialet, der understøtter de følgende afsnit, består af opfølgende interviews med 41 flergangsdømte over en 2,5-årig periode, der indgår i studiet *Løsladt og gældsat*.³⁷ Fokus vil være på nogle af de retssikkerhedsmæssige (eller samfundsøkonomiske) udfordringer, der kan afstedkomme af, at økonomiske betragtninger præger den

31 Olesen, A (2014) Retlige, retssikkerhedsmæssige og resocialiserende omkostninger ved sagsomkostninger i straffesager. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 101(3): 248-270 s. 255.

32 Ibid.

33 Olesen, A (2013) *Løsladt og Gældsat*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

34 Vejledende takster pr. 1. januar 2020 for salærer til forsvarere i straffesager, bistandsadvokater samt til beskikkede advokater i ægteskabs-, forældreansvars- og børnefjernelsessager.

35 Rpl. § 1008, stk. 2.

36 Op. cit. Advokatrådets retsudvalg (2012) s. 3.

37 Op. cit. Olesen (2013).

strafferetlige proces. De tiltalte, der kender til pålæggelsen af sagsomkostninger, kan groft sagt inddeles i to grupper: de sparsommelige og de spenderende.³⁸ I de følgende afsnit bliver det belyst, hvordan de to gruppers strafferetlige proces bliver påvirket af deres økonomiske overvejelser.

2.2.1 Spare penge ved at begrænse brugen af forsvareren

Forsvarssalæret er generelt den største sagsomkostning.³⁹ Derfor forsøger flere tiltalte at spare på denne omkostning ved at begrænse kontakten til forsvareren eller helt afstå fra at benytte en forsvarer.⁴⁰ I flere tilfælde er det dog et retskrav, at tiltalte har en forsvarer.⁴¹ De tiltalte, som forsøger at begrænse deres kontakt til forsvareren, gør bl.a. dette ved at afstå fra at modtage forsvarerens opkald eller besøg i weekender og på helligdage, hvor takseringen er forhøjet.⁴² Den sparestrategi, som de tiltalte dog betragter som den mest anvendelige, går ud på ikke at møde op til de retsmøder, hvor deres fristforlængelse bliver behandlet.⁴³ En varetægtsfængsling kan maksimalt strække sig over fire uger, hvorefter politiet enten skal løslade den varetægtsfængslede eller ved en kendelse forlange fængslingen forlænget. Salæret for et retsmøde om forlængelse af fristen for varetægtsfængsling, hvor forsvareren møder personligt på en hverdag, takseres til 1.775 kr. eksklusiv moms (2020-takster). Ved domsfældelse bliver tiltalte også pålagt at betale forsvarerens rejsetid og rejseudgifter. Vælger tiltalte i stedet at erklære sig indforstået med fristforlængelsen på et skriftligt grundlag, budgetteres udgiften til 890 kr. eksklusiv moms (2020-takster).⁴⁴ Omkring halvdelen af de interviewede flergangsdømte fortalte, at de valgte at indgå fristforlængelse på et skriftligt grundlag for at begrænse udgifterne hertil.⁴⁵ Økonomiske overvejelser kan således bl.a. indvirke på tiltaltes kommunikation med forsvareren og tilgang til forlængelse af fristen for varetægtsfængsling.

38 Op. cit. Olesen (2014) s. 257.

39 Rørdam, B. (2010) Håbløs gæld holder tidligere indsatte fanget i *Socialrådgiveren*. 2: 343-379.

40 Op. cit. Olesen (2014) s. 258.

41 Rpl. § 731, stk. 1 (lbk.nr. 737/2014).

42 Vejledende takster pr. 1. januar 2020 for salærer til forsvarere i straffesager, bistandsadvokater samt til beskikkede advokater i ægteskabs-, forældreansvars- og børnefjernelsessager, pkt. 5.

43 Op. cit. Olesen (2014) s. 257.

44 Vejledende takster pr. 1. januar 2020 for salærer til forsvarere i straffesager, bistandsadvokater samt til beskikkede advokater i ægteskabs-, forældreansvars- og børnefjernelsessager, pkt. 5.

45 Op. cit. Olesen (2014) s. 258.

2.2.2 *Spare penge ved at tilstå*

En anden måde at spare på sagsomkostningerne er ved at afgive en tilståelse forholdsvist tidligt i den strafferetlige proces. Herved formindskes både sagsbehandlingsdelen og efterforskningsdelen som udgangspunkt, og sagen fremmes hurtigere til dom.⁴⁶ Den begrænsede sagsbehandling og efterforskning betyder generelt, at tilståelsessager er mindre omkostningstunge end sager, hvor der ikke afgives en tilståelse, og ud fra et økonomisk incitament er der flere tiltalte, der vælger at tilgå deres straffesag som en tilståelsessag.⁴⁷ Hertil skal det nævnes, at økonomiske overvejelser af denne art oftest blev italesat i sager, hvor den tiltalte var den eneste anklagede i sagen.⁴⁸ Se også kap. 3, hvor forsvarer og formand for Advokatrådets strafferetsudvalg, Karoline Normann, problematiserer politiets efterforskning af tilståelsessager. Ud over de økonomiske overvejelser så fortæller de flergangsdømte, at deres tilståelse også er begrundet af en generel mistro til systemet og deraf manglende tro på at blive frikendt. Det handler altså også for dem om at få det "*overstået i en fart - både afsoningsmæssigt og økonomisk.*"⁴⁹

2.2.3 *Spare penge ved at undlade at anke*

De fleste tiltalte er som belyst i kap. 4 uvidende om, hvilke udgifter de skal afholde i forbindelse med deres straffesag. En tilsvarende uvidenhed gør sig også gældende i forhold til ankereglerne, og de potentielle omkostninger en ankesag vil medføre. De interviewede fortæller om, hvordan forestillinger om højere omkostninger i landsretten end byretten afholder dem fra at anke deres straffesag, selvom de tiltaltes egen opfattelse af skyldsspørgsmålet talte derfor.⁵⁰ Ankesager bliver af flere tiltalte nøje overvejet ud fra økonomiske betragtninger. Reglerne for at anke foreskriver, at udgifter, der er foranlediget af at anke, skal erstattes af tiltalte, såfremt anken er foranstaltet af tiltalte, og udfaldet forbliver uændret eller mere ugunstigt for tiltalte.⁵¹ At økonomiske overvejelser er afgørende for de tiltaltes stillingtagen til eget skyldsspørgsmål, må betragtes som en ikke-ubetydelig retssikkerhedsmæssig problemstilling. Endnu en retssikkerhedsmæssig problematik ved ankereglerne er,

46 Dog med forbehold i rpl. § 831, stk. 1 (lbk.nr. 538/2006).

47 Op. cit. Olesen (2014) s. 258.

48 Ibid. s. 259.

49 Ibid.

50 Ibid.

51 Rpl. § 1008, stk. 3.

at domfældte også skal erstatte det offentlige for udgifter til anke, såfremt anken medfører domsskærpelse, dette til trods for at det ikke er domfældte, der har foranlediget anken.⁵² Rørdam (1961) påpeger i relation hertil, at det er særligt urimeligt, at tiltalte skal betale ankesagens sagsomkostninger, når disse ekstra omkostninger netop er et resultat af *"underrettens fejlagtige bedømmelse af sagen i første instans."*⁵³ Se nærmere om ankereglerne i kap. 1.

2.2.4 Sætte penge til ved hyppig kontakt med forsvareren

I modsætning til gruppen af sparsommelige tiltalte så inkluderede gruppen af spenderende tiltaltes beretninger ikke nogle spareplaner for at begrænse sagsomkostninger. Derimod tydeliggjorde de flergangsdømtes tankegang, hvordan gældsættelse kan medføre håbløshed og ligegyldighed og deraf en mere rundhåndet 'brug' af offentlige midler.⁵⁴ Sagsomkostninger bliver oplevet som en ekstra, uformel straf, og de uspecificerede opkrævninger af sagsomkostninger bliver af flere oplevet som et 'fiktivt' beløb, som skyldneren hverken anerkender eller har i sinde at betale. I straffesager betales omkostningerne i første omgang af det offentlige med forbehold af ret til at få dem erstattet, hvis tiltalte kendes skyldig. Øger de tiltalte deres (potentielle) sagsomkostninger uden at have i sinde at afdrage beløbet på et senere tidspunkt, øger de samtidig det offentliges *fiktive* tilgodehavende. En bevidst udvidelse af gælden kan forekomme i de situationer, hvor de tiltalte kan besværliggøre efterforskningen og trække sagsbehandlings-tiden i langdrag.

Forsvarssalæret er som nævnt i overvejende grad den største post i den samlede omkostningsopgørelse, og flere af de spenderende tiltalte fortæller da også, hvordan de øger sagsomkostningerne ved at have en hyppig kontakt til deres forsvarer, og at de generelt er ligeglade med, hvilken gæld de kommer ud med efter deres afsoning. Mange af de tiltalte bemærker, at de ved at have udstået deres straf har tilbagebetalt deres til samfundet. At pålægge dem sagsomkostninger bliver således opfattet som en uacceptabel dobbeltstraf.⁵⁵ Samtidig understreger de tiltalte, at de er dybt afhængige af deres forsvarer under varetægtsfængslingen både som 'ven', vejleder og ikke mindst som forbindelse ud til omverdenen. Det kan derfor blive ganske

⁵² Ibid.

⁵³ Op. cit. Rørdam (1961) s. 330.

⁵⁴ Op. cit. Olesen (2014) s. 261.

⁵⁵ Ibid.

problematiske, når økonomien bliver styrende for samarbejdet enten på den ene eller anden måde.

2.2.5 *Sætte penge til ved at trækker straffesagen i langdrag*

I modsætning til de sparsommelige tiltalte, der af økonomiske årsager ikke anker deres dom, så benytter nogle af de spenderende tiltalte den omvendte 'strategi', hvor de uden økonomiske skrupler bruger ankereglen som en mulighed for at vinde tid i friheden.⁵⁶

En anden strategi, nogle af de tiltalte anvender til at trække straffesagen i langdrag og øge sagsomkostningerne, er ved at nægte sig skyldig og nægte at udtale sig om sagen. Flere af de tiltalte beskriver, hvordan de, uanset hvor håbløs deres situation måtte se ud, har et princip om aldrig at tilstå. En sådan udvidelse af de offentlige gældsposter kan betragtes som en form for modstand og systemfjendskhed fra de tiltalte og et statement om, at de aldrig har i sinde at dække de pålagte omkostninger, men hellere end gerne øger regningen, som i sidste ende lander hos det offentlige.⁵⁷

De meget forskellige tilgange til sagsomkostningsspørgsmålet udtrykt af de sparsommelige og spenderende tiltalte tydeliggør på forskellig vis nogle problemer ved bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager. Når sparsommelige tiltalte på flere måder betragter deres strafferetlige proces som en spare-øvelse, og begrænser kommunikationen med deres forsvarer, erklærer sig indforstået med fristforlængelse på et skriftlig grundlag, afgiver tilståelse eller undlader at anke deres sag, er det et retssikkerhedsmæssigt problem. Når de spenderende tiltalte derimod udvider deres gæld vedrørende sagsomkostninger ved hyppigt at kontakte deres forsvarer, nægte at udtale sig og så vidt muligt anke deres sag uden at have i sinde at tilbagebetale gældsbeløbet, er det et samfundsøkonomisk problem.

⁵⁶ Ibid. s. 262.

⁵⁷ Ibid.

KAPITEL 3

Sagsomkostninger i sagskomplekser – en uigennemsigtig retstilstand

Kasper Jørgensen

3.1 Interview med Karoline Normann, formand for Advokatrådets strafferetsudvalg

Det fremgår af retsplejelovens bestemmelse § 705, at hvis en tiltalt er sigtet i flere strafbare forhold, så bør samtlige forhold blive behandlet som én sag. Ligeledes fremgår det, at hvis der er flere tiltalte, som er sigtet i den samme straffesag, så bør det tilsvarende også blive behandlet som én samlet sag. Sådanne sager kaldes straffesagskomplekser, og tilgangen anvendes ofte ved organiseret kriminalitet og i sager, hvor tiltalte er sigtet for mange uafhængige strafbare forhold.

Karoline Normann er forsvarsadvokat og formand for Advokatrådets strafferetsudvalg. Hun er kendt som en principrytter med menneskelig indsigt, og hun har ved flere lejligheder problematiseret en uigennemsigtig retstilstand for pålæggelsen af sagsomkostninger hos domfældte. Advokatrådets strafferetsudvalg har allerede under den tidligere formand, advokat Sysette Vinding Kruse, problematiseret bestemmelserne vedrørende sagsomkostninger i straffesager, se f.eks. *Advokatrådets rapport om sagsomkostninger fra 2012*. I dette kapitel fortæller Karoline Normann om flere af de retlige og retssikkerhedsmæssige problemstillinger, der knytter sig til brugen af sagskomplekser – samt andre nærliggende problematikker forbundet med pålæggelsen af sagsomkostninger.

Hvordan indvirker bestemmelserne vedrørende sagskomplekser på sagsomkostninger?

Jeg har i mit arbejde med straffesagskomplekser identificeret to overordnede udfordringer, der relaterer sig til sagsomkostninger. Den ene udfordring vedrører tiltaltes ret til at få behandlet flere strafbare forhold som én samlet sag. Det betyder,

at hvis retten håndhæver denne del af § 705 under behandlingen af et sagskompleks, hvor der også indgår andre tiltalte, så er de medtiltalte 'forpligtet' til at bruge tid på forhold, der ikke nødvendigvis relaterer sig til den sag, som de selv er sigtet i - altså selve hovedsagen. Samtidig hæfter de medtiltalte umiddelbart for de udgifter, der er forbundet med forsvarerens tilstedeværelse i retten, selvom en eller flere retsdage tilsyneladende ikke har været relevante for deres egen straffesag.

Den anden udfordring, jeg er stødt på, kommer til udtryk, hvis retten ikke vælger at håndhæve denne del af § 705, men i stedet samler de af tiltaltes forhold, som ikke er relateret til hovedsagen, og behandler disse forhold i en særskilt retssag. I sådanne tilfælde skal tiltalte afholde de udgifter, der medgår til behandlingen af den særskilte retssag. Det betyder altså, at tiltalte i straffesagskomplekser som udgangspunkt vil stå med en ekstra regning til sagsomkostninger, da de enten bliver pålagt at hæfte for deres medtiltaltes retsdage eller pålagt at hæfte for en ekstra særskilt retssag. Dette er et tydeligt eksempel på, at der i udformningen af retsplejelovens § 705 vedrørende straffesagskomplekser ikke er taget højde for, at domfældte hæfter personligt for sagens omkostninger.

Hvad betyder det for en straffesags nødvendige omkostninger, når politiet efterforsker flere tiltalte i samme sag?

De ekstra sagsomkostninger ved straffesagskomplekser bliver ikke mindre udfordrende ved, at politiet posterer og vurderer sagens nødvendige omkostninger særskilt blandt de tiltalte. I denne sammenhæng mener jeg, at der er to ting, som er ganske bekymrende. Det ene er, at hele processen omkring de nødvendige omkostninger, som domfældte hæfter for, bliver behandlet uden om forsvareren.

Det andet handler om politiets vurderingsarbejde. For hvordan sikrer politiet – eller hvem der måtte sidde med dette – at de får posteret de korrekte omkostninger ud for den korrekte tiltalte? Lad mig inddrage erfaringer fra en af mine egne straffesagskomplekser, hvor flere tiltalte indgår. Under politiets efterforskning bliver der foretaget et utal af DNA-prøver bl.a. af et cigaretskod. Det viser sig efterfølgende, at cigaretskoddet ikke indeholder DNA-spor fra nogle af de tiltalte, og cigaretskoddet er derfor ikke relevant for sagen. Men hvem hæfter da for udgiften til DNA-prøven? Hvis vi arbejder videre med cigaretskodsscenariet, og dette rent faktisk viste sig at indeholde et DNA-spor fra én af de tiltalte, hvem skulle så hæfte for udgiften til DNA-prøven? Skulle vedkommende, der havde et DNA-match hæfte, eller skulle de, der ikke havde et DNA-match hæfte? Sagen er, at det kan være lige så afgørende

for skyldsspørgsmålet, at få slået fast om der er et DNA-match eller ej. Det er altså en nærmest umulig opgave at vurdere, for hvem en sådan DNA-prøve er mest nødvendig, og hvem der skal hæfte for udgiften.

Et tredje scenarie kunne være, hvis min klient undervejs i sagsforløbet vælger at tilstå, men politiet vælger at forsætte efterforskningen for en sikkerheds skyld, og i den forbindelse foretager flere DNA-prøver. Hvem skal så hæfte for dem? Politiet gennemfører rigtig mange efterforskningsskridt blot for en sikkerheds skyld, og det betyder jo, at man med rette kan stille spørgsmålstejn ved nødvendigheden af at foretage sådanne efterforskningsskridt, hvis min klient allerede har tilstået. Derudover er det jo så også ganske bekymrende, at politiet efterfølgende uden videre kan sende regningen til min klient, uden disse bekostningstunge efterforskningsskridt er underlagt en juridisk vurdering.

Lad mig komme med endnu et eksempel. Jeg kører en sag med fem tiltalte ved Københavns byret, som er min retskreds. Der har man fordelt arrestanterne i forskellige arresthuse uden at tage sagsomkostninger i form af rejseudgifter i betragtning. Min fynske forsvarskollega, hans klient er sendt til Vestre Fængsel, imens min klient er sendt til Nyborg fængsel. Det betyder, at hver gang vi skal besøge vores klienter, så bliver de pålagt ekstra rejseudgifter. Jeg har kontaktet anklagemyndigheden og forhørt mig, om de pågældende klienter ikke kunne blive flyttet rundt, så de ikke skal afholde udgiften til, at vi skal krydse broen hver gang. Det blev ikke imødekommet, selvom det ville gavne alle parter. Det er blot endnu et eksempel på, at sagsomkostninger ikke bliver vægtet særligt højt i politiets arbejde eller planlægning.

Hvordan oplever du, at retten tager højde for sagsomkostninger i sagskomplekser?

Det er som udgangspunkt anklagemyndigheden, der tilrettelægger sagen og fremsender en oversigt til forsvareren, hvor vi kan se hvilke dage, der behandler hvilke forhold. Derudfra kan man rent faktisk se, om der er nogle retsdage, som ikke vedrører ens klient. Problematikken ved de her store straffesagskomplekser er, at der ofte er vidner, der ikke møder op i retten, og så vil anklagemyndigheden gerne have muligheden for at kunne dokumentere andre forhold, som potentielt vedrører ens klient. Anklagemyndigheden siger således aldrig, at pågældende dage behøver du ikke møde op i retten, men i stedet siger de, at vi har påtænkt os at behandle følgende forhold denne dag med forbehold for at kunne dokumentere videre i andre forhold, hvis tiden er dertil. Så er man forpligtet til at møde op i retten og overvære en masse bevismateriale, der på ingen måde vedrører ens klient.

Jeg synes ikke, at det på nogen måde er acceptabelt, at min klient skal hæfte for disse omkostninger. Jeg skriver derfor altid ved min endelige salærindstilling til dommeren, at jeg har været i retten følgende dage, men jeg gør opmærksom på, hvilke specifikke dage der ikke vedrørte min klient, og jeg påpeger, at jeg ikke kunne få lov til at undlade at møde op i retten, og jeg derfor mener, at statskassen skal afholde disse omkostningerne. Det vil være den rigtige måde at gøre det på, men om det også er sådan, det generelt forholder sig i praksis, ved jeg ikke. Det er samme problematik, når en retssag i sidste øjeblik bliver udskudt eller aflyst, så er det heller ikke rimeligt, at klienten skal afholde omkostningerne til forsvareren. Det kan på ingen måde være klientens skyld eller ansvar, og der plejer domstolene da også af sig selv at lade statskassen afholde disse ekstraomkostninger.

Problemstillingen er en lille smule beslægtet med de sager, hvor klienten kun bliver dømt delvis skyldig eller dømt i overensstemmelse med det, som han på forhånd havde tilstået. En anden sag jeg har, der erkendte min klient en del af forholdene og ville gerne køre sagen som en tilståelsessag, men anklagemyndigheden mente, at kunne løfte bevisbyrden for alle forhold. Sagen kører så over ti dage, og han bliver kun dømt skyldig for de forhold, som han havde tilstået på forhånd. Her skal domfældte kun afholde udgiften til behandlingen af de forhold, som han dømmes skyldig for, og det gør jeg også opmærksom på i min procedure, når det kommer til spørgsmålet om sagsomkostninger. Men hvordan retten så får udregnet denne fordeling, særligt når det kommer til sagens nødvendige omkostninger, det er lidt en gåde. Jeg kan godt være bekymret for, at domfældte, særligt i de store sagskomplekser, bliver pålagt flere sagsomkostninger end berettiget, og de kommer til at hæfte 'solidarisk' for hinandens sagsomkostninger – nærmest som et stort bunkebryllup, hvor man hæfter for hinandens udgifter.

Hvad fortæller alt det her om måden, hvorpå vi pålægger sagsomkostninger i straffesager?

Som allerede nævnt, så er det dybt bekymrende, at hele processen omkring sagens nødvendige omkostninger kører uden om forsvareren. Hvis systemet var indrettet således, at forsvareren blev forelagt, at politiet havde tænkt sig at pålægge ens klient omkostningen til følgende efterforskningskridt, så ville man i en lang række tilfælde kunne argumentere mod nødvendigheden af disse – særligt de efterforskningskridt politiet foretager for en sikkerheds skyld. Jeg synes, at det er et stort problem, at vi som forsvarere ikke bliver involveret i de omkostninger, der kan pålægges vores klient, og politiet helt ubestridt kan sidde og vurdere, om det er statskassen eller

domfældte, der skal pålægges omkostningen. Som forsvarer har du på ingen måde mulighed for at legimitere eller informere klienten om disse potentielle omkostninger, og det står i skærende kontrast til de advokatetiske regler, hvoraf man er forpligtet til at prisoplyse klienten om enhver omkostning. Hvorfor gælder de samme regler ikke for systemet? Det er vel et princip, der også bør gælde dem. Jeg må erkende, at det er en bekymrende og uigennemsigtig praksis, der hersker, når det kommer til de sagsomkostninger, der bliver pålagt domfældte.

Den sigtedes overvejelser ift. eksempelvis sagsomkostninger bør ikke være afgørende for, om en sag føres som en domsmands- eller tilståelsessag eller ankes. De overvejelser bør bero på andre forhold såsom sigtedes egen opfattelse af skyldsspørgsmålet og styrken af anklagemyndighedens beviser. Derfor er det bekymrende, hvis systemet er indrettet på en sådan måde, at det er spørgsmålet om sagsomkostninger, der er afgørende for nogle tiltaltes stillingtagen til egen skyld.

Mikkel Lindberg Laursen,
Institut for Menneskerettigheder

DEL 2

**UTILSIGTEDE KONSEKVENSER
VED AT PÅLÆGGE SAGS-
OMKOSTNINGER I STRAFFESAGER**

KAPITEL 4

Oplevelser af sagsomkostninger under straffesagen

Kasper Jørgensen

Dette kapitel belyser, at tiltalte generelt er uvidende om, at de i forbindelse med domfældelse skal betale sagens omkostninger. De tiltalte oplever tilmed, at det er uigennemskueligt, hvad der rent faktisk medregnes som en sags nødvendige omkostninger, og mange har en fejlopfattelse af, at en beskikket forsvarer er dem gratis. Kendskabet til sagsomkostninger afføder en tilstand af håbløshed og magtesløshed allerede under behandlingen af tiltaltes straffesag. Studiet viser, at denne afnagt medvirker til, at flere af de tiltalte blot fortsætter deres kriminelle livsstil, imens de afventer dom. Uvidenheden skaber yderligere en masse rygter om skyhøje forsvarssalærer, hvilket får betydning for kontakten mellem tiltalte og forsvareren. Særligt uigennemsigtig er sagsomkostningerne for tiltalte i straffesagskomplekser med andre medtiltalte og mange retsdage, som får de tiltalte til at føle, at deres sagsomkostninger er disproportionale med den straf, de er blevet idømt.

Christian tænker tilbage på sin varetægtsfængsling: "Jeg tænkte på de sagsomkostninger konstant. Nogle gange når jeg lå på min pind og skulle sove, prøvede jeg på at regne ud, hvor meget det nok ville løbe op i (...) men det var jo umuligt at gennemskue."¹

Det danske strafferetssystem er gennem en årrække blevet kritiseret for nogle urimeligt lange sagsbehandlingstider i straffesager.² Dette er ikke kun et problem af hensyn til offerets retsfølelse, men er også en betydelig belastning for den tiltalte, der skal leve med den usikkerhed, der følger med en anklage.³ Trods den omtalte

1 Jørgensen K, Hansen HF, Oxlund BH, Philipsen MN (2020) *Man føler sig magtesløs*. Aalborg Universitet, s. 122.

2 Rigsrevisionen (2014) *Beretning til Statsrevisorerne om straffesagskæden*. Se også Rigsrevisionen (2017, 2019) *Rigsrevisionens notat om beretning af straffesagskæden*.

3 Strafferetsplejeudvalgets kommentar til betænkning nr. 1492/2007 *Begrænsning af langvarige sigtelser og varetægtsfængslinger*.

kritik af den urimeligt lange sagsbehandlingstid er vores viden om tiltaltes oplevelse af det straffeprocessuelle forløb inden domsafsigelsen ganske begrænset. En af få undtagelser er studiet *Man føler sig magtesløs*, der belyser, hvordan disse tider langtrukne sagsbehandlingsforløb påvirker de tiltaltes liv og begrænser deres tilknytning til samfundet.⁴ Fem interviews fra dette studie med en informantgruppe af tiltalte, som ventede i frihed på domsafsigelse eller var varetægtsfængslet under behandlingen af deres straffesag, udgør det ene af tre datamaterialer, som danner grundlaget for den følgende diskussion. Det andet datamateriale er en del af et større igangværende studie, *Barriers to Justice*, som undersøger indsattes og løsladtes adgang til retshjælp og gældsrådgivning.⁵ Interviews med 40 indsatte og løsladte fra dette projekt indgår i nærværende analyse. Datagrundlagets tredje del består af Olesens (2013) studie af 41 flergangsdømte, der skildrer løsladelsen som en proces, der starter ved frihedsberøvelsen.⁶ Tiden inden domsafsigelse bliver heri betegnet som den hårdeste, hvor følelsen af usikkerhed og magtesløshed, over hvad fremtiden vil bringe, gør ventetiden psykisk nedslidende. Og som den varetægtsfængslede Christian ovenfor beskriver, så er det ikke kun usikkerheden om en potentiel fængselsstraf, der holder ham vågen om natten, men også uvidenheden om omfanget af sagens omkostninger og udsigten til at blive fanget i en gældsfælde. Med afsæt i de tre kvalitative datamaterialer vil dette kapitel belyse, hvilke tanker og oplevelser tiltalte i straffesager har om udsigten til at blive pålagt at betale sagsomkostninger, og hvilken betydning pålæggelsen af sagsomkostninger har for de tiltaltes tilgang til deres verserende straffesag.

4.1 Hvor meget ved de tiltalte om sagsomkostninger?

Foruden salæret til forsvarsadvokaten hæfter den tiltalte, hvis denne kendes skyldig, også for en lang række andre *nødvendige* udgifter, som er medgået til sagens behandling. En straffesag består som udgangspunkt først af en efterforskningsdel, som bl.a. kan inkludere lægefaglige eller retsmedicinske undersøgelser og erklæringer samt andre former for tekniske og regnskabstekniske undersøgelser. Udgifterne ved disse efterforskningsskridt bliver opgjort som sagsomkostninger.⁷ I tillæg hertil

4 Op. cit. Jørgensen, K et al. (2020).

5 <https://vbn.aau.dk/da/persons/139691/projects/>

6 Olesen, A (2013) *Løsladt og gældsat*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

7 Rpl. § 1008, stk. 1 (lbk.nr. 938/2019).

bliver forsvarssalæret også medregnet som sagsomkostninger.⁸ Derudover er der en lang række andre udgifter både i forbindelse med efterforskningsdelen og selve retssagens behandling. Af disse kan nævnes politiets egne undersøgelser, godtgørelser til vidner, syns- og skønsmand samt lokaleudgifter. Disse udgifter opgøres som driftsudgifter og afholdes af staten.⁹ Sagsomkostningerne betales i første omgang af det offentlige med forbehold af ret til at få beløbet erstattet, hvis den tiltalte bliver kendt skyldig, se også kap. 1.¹⁰ Langt de fleste interviewede, der var tiltalt i en straffesag, havde ingen anelse om, hvad sagsomkostninger dækkede over, eller hvordan de blev udregnet. Graden af uvidenhed afspejlede generelt, hvor megen erfaring de tiltalte havde fra tidligere straffesager. I det følgende bliver nogle af de mest fremtrædende problemstillinger blandt de henholdsvis førstegangs- og flergangstiltalte belyst.

4.1.1 De førstegangstiltaltes totale uvidenhed om sagsomkostninger

Christian var langt fra den eneste af de førstegangstiltalte, som fandt det umuligt at gennemskue, hvad sagsomkostninger var for en størrelse, og hvad denne samlede omkostningsbetegnelse dækkede over. Faktisk udtrykte kun 3 ud af de 41 flergangsdømte, som Olesen (2013) interviewede, at de, første gang de sad varetægtsfængslet, var bekendt med, at de selv var forpligtet til at erstatte det offentlige for alle de nødvendige udgifter, der var gået til behandlingen af deres straffesag, hvis de blev kendt skyldig.¹¹ Hovedparten fortalte, at det først var i forbindelse med samtaler med medindsatte, fængselspersonalet eller ved modtagelsen af deciderede opkrævninger, at de blev bekendt med, at de hæftede personligt for disse omkostninger. Ifølge de interviewede havde deres forsvarsadvokat ikke oplyst dem om, at de hæftede for sagens nødvendige omkostninger, hvis de blev kendt skyldig. Forsvarsadvokaten er dog forpligtet til at oplyse sin klient om, at domfældelse vil medføre, at domfældte skal erstatte det offentlige for sagens nødvendige omkostninger.¹² Oplysning herom vil oftest ske ud fra et standardiseret klientbekræftelsesbrev, der

8 Rpl. § 1008, stk. 1.

9 Rpl. § 1008, stk. 5.

10 Rpl. § 1007 (lbk.nr. 938/2019).

11 Op. cit. Olesen (2013).

12 De advokatetiske regler fra 1. juli 2019.

udleveres ved det første møde mellem klient og dennes forsvarsadvokat.¹³ Hvor meget tid forsvarsadvokaterne bruger på at sikre, at de tiltalte reelt forstår, hvilke omkostninger de potentielt kan blive pålagt, understøtter datamaterialet ikke, men af det yderst beskedne kendskab til sagsomkostninger må vi slutte, at der snarere er tale om formel informationsdeling end reel oplysning af de tiltalte. Se også kap. 3, hvor forsvarer og formand for Advokatrådets strafferetsudvalg, Karoline Normann, problematiserer forsvarerens beskedne indblik i de nødvendige sagsomkostninger foruden forsvarssalæret.

Uvidenheden, som gennemsyrede interviewene med de tiltalte og beskrivelserne fra tiden som førstegangstiltalt, tydeliggjorde desuden, at i takt med at de fik kendskab til at skulle betale sagens nødvendige omkostninger, fik de endnu en ubehagelig 'aha-oplevelse' med på vejen. De tiltalte vidste nemlig i vid udstrækning ikke, at de også skulle tilbagebetale omkostningerne til salær til deres *beskikkede* forsvarer, selvom det offentlige i første omgang havde udredt denne omkostning¹⁴ (i modsætning til privattagne forsvarsadvokater).¹⁵ Uvidenheden medførte en del forvirring blandt de førstegangstiltalte, hvilket Peter med egne ord uddyber:

(...) jeg kan heller ikke forstå, da jeg røg i spjældet, der siger de til mig: 'Peter, du har ret til en advokat. Har du ikke råd til en, så får du beskikket en og bla, bla, bla.' Men hvorfor får jeg så en regning på 80.000? Så kan det sgu da være lige meget. (...) hvordan kan man så sende en regning for det bagefter? Hvorfor skal de stå og fyre al det der lort af, for det kan da være lige meget. (...) som jeg forstod det, så hvis du ikke har råd til en advokat, så kan vi beskikke en til dig. Det er det samme som at sige, at så får du en alligevel, og så koster det dig ikke noget. Men nej, nej. Du kommer til at betale nøjagtig det samme, som hvis du havde haft råd.¹⁶

Det manglende kendskab til den uforudsete regning fra staten og den generelle misforståelse af, at en *beskikket* forsvarsadvokat er gratis, frembragte en oplevelse blandt de interviewede af at være blevet ført bag lyset. Dette medførte, at flere af de tiltalte allerede under straffesagens sagsbehandlingsperiode dannede sig et fjendtligt syn på det offentlige system, hvilket ikke kun indvirker på deres afsoningsforløb, men også påvirker den måde, de atter møder samfundet på efter endt straf.¹⁷

Interviewene med de tiltalte vidnede om, at pålægelsen af sagsomkostninger ikke

13 Bekendtgørelse om vejledning af tiltaltes adgangen til at begære en forsvarer beskikket § 2, stk. 2 (lbk. nr. 467/1978).

14 Rpl. § 1007, stk. 1.

15 Rpl. § 1007, stk. 2.

17 Ibid.

alene medvirkede til systemfjendskhed, men også indirekte opildnede til kriminel adfærd. Uigennemsigtheden og det generelt manglende kendskab til sagsomkostninger affødte blandt de interviewede en oplevelse af total magtesløshed over den i forvejen uvante situation, de befandt sig i. Flere af de førstegangstiltalte beskrev tilstanden som at være *"stuck in limbo"*, en tilstand hvor de var fanget i ingenmandsland – hverken skyldig eller uskyldig og uden handlemuligheder eller reel indflydelse. Og det er ikke kun følelsen af at være fanget mellem frihed og frihedsberøvelse, der berettes om, men i lige så høj grad oplevelsen af at være fanget i en position mellem at være gældfri og gældsat. For flere af de interviewede var udsigten til at være gældsat hvis ikke mere så lige så uoverskuelig som udsigten til at være frihedsberøvet. 28-årige Casper fortæller, hvordan tilværelsen som førstegangstiltalt blev så uoverskuelig og deprimerende for ham, at han helt opgav at forholde sig til sin livssituation: *"(...) hvis jeg skulle gå og forholde mig til det hele [sagsomkostninger, dommen, fremtiden] oveni hinanden, det kunne jeg ikke. (...) det havde været alt for deprimerende, så det eksisterede slet ikke i min virkelighed på det tidspunkt."*¹⁸ Da Casper blev sigtet af politiet, forsøgte han med opbakning fra sin familie at skabe sig et overblik over sin nye situation, fordi han gerne ville ud af sin kriminelle løbebane. En konstant følelse af usikkerhed og magtesløshed over sin egen situation samt udsigten til en stor gæld medførte imidlertid, at Casper opgav at ændre sin livsstil, og han faldt tilbage i sin kriminelle løbebane, allerede inden der var faldet dom i hans verserende straffesag. Dette er blot én af mange fortællinger om, hvordan sagsomkostninger allerede under sagsbehandlingsperioden opleves som uoverskuelig, hvilket for Casper og mange af de andre førstegangstiltalte betyder, at de blot fortsætter deres kriminelle liv, imens de afventer dom – til trods for de ellers udtrykker et ønske om at leve et liv fri for kriminalitet, se også kap. 5.

4.1.2 De (u)vidende flergangsdømte og rygterne om skyhøje forsvarssalærer

Meget få af de interviewede, som tidligere havde været tiltalt og dømt i en straffesag, var bekendt med, at sagsomkostninger ikke kun omfattede salær til forsvarsadvokaten, men også straffesagens øvrige *nødvendige* omkostninger. Selv de få, der var bekendt med, at sagsomkostninger bestod af flere udgiftsposter, vidste ikke præcis, hvad disse poster dækkede over. Den flergangsdømte Frederik, som skyldte

¹⁸ Op. cit. Jørgensen et al. (2020) s. 134.

700-800.000 kr. i sagsomkostninger, fortalte eksempelvis, at han havde prøvet at få indblik i, hvad sagsomkostninger dækker over ved at rådføre sig med de andre varetægtsfængslede: *"Og der havde vi lige siddet og diskuteret, hvad man egentlig betaler for, og det ved jeg stadig ikke den dag i dag, og det er min tredje dom, ikke."*¹⁹ Der var heller ingen af Frederiks medindsatte, som vidste, hvad der i grunden blev medregnet som sagsomkostninger, men der florerede en masse rygter i arresthusene og fængslerne om netop sagsomkostninger. Ikke mindst rygter om skyhøje forsvarssalærer gik igen i de interviewedes fortællinger. Sådanne rygter eller mytedannelser, som var svære at be- eller afkræfte under varetægtsfængsling, kendte Tim også til, og det til trods for at han betragtede sig selv som 'hjemme' i arresthuset efter adskillige varetægtsfængslinger. Tim beretter, at rygterne om priserne på forsvarsadvokatens arbejde havde betydning for deres kontakt:

Tim: (...) jeg gik ind og ringede [til min forsvarsadvokat], så tænkte jeg årh, de der betjente de siger, det koster 3.000 at ringe, nå okay så skal jeg ikke ringe.

Interviewer: Sagde betjentene det?

Tim: Ja, det kan de godt finde på i sjov altså. I arresten, hvis man står og snakker længe med advokaten, så kommer de lige op og siger, det er dyrt det der.²⁰

For Tim betyder uvidenheden om prisen på forsvarsadvokatens arbejde, at han helt undlader at kontakte sin advokat. Hvorvidt dette i det konkrete tilfælde medfører konsekvenser af nogen art for udfaldet af Tims straffesag, vides ikke, men det efterlader Tim med endnu flere bekymringer og uvished om sin fremtid. En af de andre interviewede, den unge Jonas, fortæller, at han under sin forrige varetægtsfængsling tit forsøgte at regne ud, hvad han ville komme til at skylde for sin lange retssag. Problemet for Jonas var bare, at han netop heller ikke kendte til timesatsen for sin forsvarer eller vidste, hvor mange timer forsvareren brugte på hans sag. Den lige så unge Mohammed, udtrykte en tilsvarende forvirring under sit interview, da snakken faldt på sagsomkostninger. Mohammed fortalte, at han nok skyldte omkring 250.000 kr. i sagsomkostninger indtil videre og konstaterede i samme åndedræt, at: *"(...) en ting er advokatregningen, noget andet er sagsomkostningerne, jeg ved simpelthen ikke, hvad det er"* og efterfølgende spurgte han, om han også skulle erstatte udgifter til *"(...) jurymedlemmer og dommere og f.eks. sikkerheden omkring retsmøderne."*²¹ Man kan vælge

¹⁹ Op. cit. Olesen (2013) s. 132.

²¹ Ibid. s. 135.

at anskue de flergangsdømtes uvidenhed om sagsomkostninger som et udtryk for deres ligegyldighed, men flere af de interviewede fortalte, at de ganske enkelt ikke havde det psykiske overskud til også at forholde sig til den økonomiske situation, de befandt sig i under sagsbehandlingsperioden. For som Casper berettede om tidligere, så vil det være alt for deprimerende, hvis man skulle gå og forholde sig til de mange uløselige problemstillinger på én gang. Se også kap. 1 og 2, hvoraf det fremgår, at der ej heller i den juridiske litteratur hersker enighed om, hvordan de nødvendige omkostninger til straffesagen skal defineres.

Usikkerheden om hvad sagsomkostninger indbefatter, hvordan de bliver udregnet samt hvem, der hæfter for de forskellige omkostninger, påvirker flere af de interviewedes overvejelser i forhold til, om det bedre kan betale sig at tilstå, og om det er økonomisk fordelagtigt at undlade at anke for i sidste ende at spare på sagsomkostningerne. For en uddybende gennemgang af dette emne se kap. 2. For flere af de interviewede er udsigten til en stor gældsbyrde endnu mere uoverskuelig og indgribende i deres tilværelse end selve frihedsberøvelsen, og langt de fleste flergangstiltalte ville hellere afsone længere domme end hæfte for den efterfølgende gæld. Den flergangsdømte Jacob er ingen undtagelse: *"Jeg vil hellere sidde 1 år mere i spjældet end at komme ud til en gæld på 600.000 (...) som jeg aldrig nogensinde kan betale."*²²

4.1.3 Når sagsomkostninger kommer i 'bunker'

Ud over den uigennemsigtige praksis for pålæggelsen af straffesagens nødvendige omkostninger fortæller flere af de interviewede, at de ikke oplever *kun* at hæfte for deres egne personlige sagsomkostninger, men også for omkostninger, der ikke er direkte relateret til deres egen straffesag. Dette gælder navnligt, når en straffesag inkluderer flere sigtede, da de sigtedes forhold i sådanne sager kan blive behandlet samlet i et såkaldt straffesagskompleks. I sådanne sager bliver der ikke nødvendigvis skelnet mellem de forhold, der vedrører hovedsagen, og de dele af de sigtedes forhold, som ikke har noget med selve hovedsagen at gøre. Det betyder således, at det ikke altid er alle retsdage, der er lige relevante for den enkelte tiltaltes straffesag, men denne samt forsvareren er principielt stadig forpligtet til at møde op i retten. Christianitten, Mattias, fortæller, hvordan han oplevede at være en del af det store straffesagskompleks kaldet Operation Nordlys:

²² Op. cit. Jørgensen et al. (2020) s. 67.

Mattias: (...) vi var jo meget bange, fordi vi havde så stor en sag. Vi endte jo med at have 46 retsdage, og det er meget tid. Vi vidste godt, da den her sag gik i gang, at den var stor og omfattede, og vi blev jo sat 13 sammen i hver sag. Så sad jeg jo også og læste bevismateriale for 12 andre, som ikke havde noget med min sag at gøre. Så det er jo helt umuligt fra start af, at vores advokater skal sidde og høre på 12 andre sager, det er jo helt sindssygt. Så i vores sag, måden hvorpå vi blev behandlet med sagsomkostninger, var jo helt skandaløst (...).

Interviewer: Hvad fik det dig til at føle? (...)

Mattias: Jamen, jeg blev jo meget sur. Og jeg var jo også sådan: at hvis I skal være så onde imod mig, så skal jeg da også være træls den anden vej.²³

Efter at både byretten og landsretten havde kendt Mattias skyldig, havde han opbygget en samlet gæld på over 1,3 mio. kr., hvoraf de 850.000 kr. er sagsomkostninger. Dette er for Mattias på ingen måde foreneligt, med den dom han fik på 2,5 års fængsel, men afspejler derimod de mange retsdage i selskab med sin forsvarer, der ikke vedkom hans straffesag, men som han alligevel hæftede for. Denne oplevelse af uretfærdighed påvirkede hans samarbejdsvillighed med politiet og anklagemyndigheden. Hvorvidt det fik en betydning i den konkrete sag vides ikke, men oplevelsen af at hæfte for sagsomkostninger, der ikke er relateret til den tiltaltes egen sag, kan potentielt udfordre politiets og anklagemyndighedens arbejde. Flere af de interviewede indgik i det samme straffesagskompleks som Mattias, og de beretter entydigt om en tilsvarende oplevelse af at hæfte for sagsomkostninger, der på ingen måde er relateret til deres sag og ej heller proportionel med dommen. For en uddybet diskussion af sagsomkostninger i straffesagskomplekser se kap. 3.

4.2 Afrunding

På baggrund af materialet fra de tre kvalitative studier kan det kort opsummeres, at udsigten til at blive pålagt en uoverskuelig gæld i form af sagsomkostninger har en negativ indvirkning på de tiltalte og deres måde at anskue tilværelsen på. Tilmed kan det bemærkes, at der er et behov for at sikre, at tiltalte reelt og ikke blot formelt er informeret om, hvad sagsomkostninger dækker over, og hvordan de enkelte omkostninger i straffesagen bliver budgetteret.

De førstegangstiltalte er ganske uvidende om de økonomiske omkostninger, som domfældelse i en straffesag medfører. Den generelle uigennemsigtighed, der præger sagsbehandlingstiden, kombineret med et manglende kendskab til sagsom-

²³ Interview, *Projekt Barriers to Justice*, projektleder Annette Olesen.

kostninger og den gængse fejlopfattelse af, at *beskikkede* forsvarer er gratis, afføder en oplevelse af total magtesløshed blandt de tiltalte, når de bliver gjort bekendt med den gældsættelse, de går i møde. Afmagten medvirker til, at nogle tiltalte fortsætter deres kriminelle livsstil, mens deres straffesag behandles.

I modsætning til de førstegangstiltalte kan de flergangstiltalte trække på erfaringer fra tidligere straffesager, men trods dette erfaringsgrundlag har de flergangstiltalte forsat svært ved at gennemskue, hvad sagsomkostninger helt nøjagtigt indbefatter. Det er med til at skabe en masse rygter i arresthuse og fængsler om hvad, der får 'sagsomkostnings-taxameteret' til at tikke. Særligt rygterne om skyhøje forsvarssalærer får en betydning for kontakten mellem den tiltalte og dennes forsvarer. For tiltalte i straffesagskomplekser med mange retsdage medfører praksis, at der sjældent er proportionalitet mellem omfanget af den enkelte straffesag og det beløb, tiltalte bliver pålagt at betale til dækning af straffesagens omkostninger.

Det er min erfaring fra 40 års arbejde i kriminalforsorgen, at de indsatte udsigt til at blive mødt med et uoverskueligt og ubetaleligt krav om betaling af sagsomkostninger er nok til at gøre mange modløse med hensyn til mulighederne for at tage en uddannelse eller et arbejde og leve et kriminalitetsfrit liv efter løsladelsen. Hertil kommer, at det også modvirker arbejdet i kriminalforsorgen med at motivere de indsatte til at tage en uddannelse, få arbejdsstræning eller behandling for misbrug osv. under afsoningen. Hvorfor skulle man? Staten tager jo alligevel "alt", hvad man kommer til at tjene.

William Rentzmann,
tidl. direktør for Kriminalforsorgen

KAPITEL 5

Sagsomkostninger – en risikofaktor for kriminelt tilbagefald

Annette Olesen

Dette kapitel belyser, hvordan pålæggelsen af sagsomkostninger af flergangsdømte bliver opfattet som en "ekstra straf" og "statens dummebøder", som får mange af dem til at miste troen på, at de kan etablere et liv uden kriminalitet. Derudover belyser kapitlet, hvordan inddrivelsen af gæld fra sagsomkostninger medvirker til, at de flergangsdømte ikke finder et økonomisk incitament i at tage en uddannelse eller søge beskæftigelse. De flergangsdømte beskriver tillige, hvordan opbygningen af nye prosociale relationer og stabile boligforhold bliver udfordret af gældsinddrivelsen. Kapitlet argumenterer således for, at pålæggelsen af sagsomkostninger i straffesager er en risikofaktor for kriminelt tilbagefald.

"I drømmen om friheden ligger også en drøm om en 'normal' tilværelse. Alle kender ingredienserne i en sådan tilværelse: arbejde, familie, venner, bolig."¹

Vi ved ganske lidt om livet som løsladt i Danmark, men vi ved dog, at tiden umiddelbart efter løsladelse kan betegnes som en højrisikoperiode for kriminelt tilbagefald. Af de løsladte, der falder tilbage i en kriminel løbebane, gør hele 75 pct. det inden for de første 13 måneder efter deres løsladelse.² Derfor satte jeg mig for at undersøge, hvordan livet som løsladt i Danmark tog sig ud og hvilke barrierer de løsladte møder, når de forlader fængslets ringmur og på ny bevæger sig ud i samfundet. I studiet *Løsladt og gældsat* (2013), som bygger på 77 interviews og adskillige uformelle samtaler med 41 flergangsdømte mænd over en 2,5 årig periode, bliver det skildret,

-
- 1 Kyvsgaard, B (1989) *...og fængslet tager de sidste*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 143.
 - 2 Graunbøl, HM et al. (2010) *Retur – En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i kriminalforsorgen*, Oslo: Kriminalomsorgen, s. 38-9. Se også Roxell, L (2009) *Tur och retur. Tidsaspektet på återfall efter fängelset i Efter løsladelse*. Rapport fra NSfK's 51.

hvordan gæld er en gennemgående udfordring for de løsladte, som ikke alene belaster dem økonomisk, men også mærker dem socialt, mentalt og på et praktisk plan. En stor andel af de løsladtes gæld var gæld fra sagsomkostninger i straffesager. De anslog deres sagsomkostninger til at udgøre mellem 72.000 kr. og flere millioner kroner.³

I det følgende vil jeg på baggrund af studiet belyse, hvordan pålæggelsen af sagsomkostninger kan betragtes som en risikofaktor for kriminelt tilbagefald og virke kontraproduktivt på beskyttende faktorer som uddannelse, beskæftigelse, prosociale relationer og stabile boligforhold.

5.1 Kriminalitet og gæld

Til trods for at sammenhængen mellem forskellige socioøkonomiske forhold (som indkomstniveau og beskæftigelse) og kriminalitet er et emne, mange kriminologer har fundet relevant at undersøge⁴, så er sammenhængen mellem gæld og kriminalitet fortsat kun et spirende kriminologisk forskningsområde.⁵ Det ændrer dog ikke på, at gæld er en væsentlig variabel for akutte økonomiske problemer.⁶ Det beskedne antal studier, der har fokuseret på relationen mellem gældsproblemer og recidiv, er hovedsagligt baseret på kvalitativ data. Det er derfor vanskeligt at konkretisere, hvor stærk korrelationen mellem gældsproblemer og recidiv er. Det fremgik dog tydeligt af interviewene med de flergangsdømte, at pålæggelsen af sagsomkostninger var med til at skabe en afstand mellem de flergangsdømte og det etablerede samfund. De flergangsdømte anså sagsomkostninger som en "*ekstra straf*" og "*statens dummebøde*", og sagsomkostninger var således et symbol på, at samfundet definitivt havde dømt dem ude og ikke engang gav dem en chance for at forbedre sig. En ung mand, som her kaldes Teo, stod til snarlig løsladelse og be-

3 Olesen, A (2013) *Løsladt og gældsat*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

4 Se fx Dunaway, R et al. (2000) The myth of social class and crime revisited: An examination of class and adult criminality. *Criminology*, 38(2):589–632, Tittle, CR, Villemaz, WJ & Smith, DA (1978) The myth of social class and criminality: An empirical assessment of the empirical evidence. *American Sociological Review*, 43(5):643–656, Mesters, G, van der Geest, V & Bijleveld, C (2016) Crime, Employment and Social Welfare: An Individual-Level Study on Disadvantaged Males. *Journal of Quantitative Criminology*, 32(2):159–190, Hansen, K & Machin, S (2002) Spatial Crime Patterns and the Introduction of the UK Minimum Wage. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64:677–697.

5 For en oversigt se Olesen, A (2017) Kriminalitet, gældsproblemer og gældsrådgivning. In KRIM & LK Minke (red.), *Krim - 50 års kriminalpolitik: resultater og visioner*. Aarhus: Landsforeningen KRIM, Aarhus.

6 Aaltonen, M, Oksanen, A & Kivivuori, J (2016) Debt Problems and Crime. *Criminology*, 54(2):307–331, s. 308.

skrev sine fremtidsudsigter således: "Jeg skal ud og lave kriminalitet igen. Det skal jeg for at overleve, fordi jeg er tabt i systemet, systemet vil ikke kendes ved sådan en som mig." Pålæggelsen af sagsomkostninger bidrog til en følelse af håbløshed og ligegyldighed blandt de løsladte, som fik dem til at søge mod kendte himmelstrøg i de kriminelle miljøer, se også kap. 4.

For at belyse det komplekse samspil af faktorer, der kan fremme risikoen for, at et individ genoptager en kriminel karriere, vil jeg i det følgende behandle nogle af de mange problemstillinger, som de flergangsdømtes gældsproblemer medførte, og som øgede deres risiko for recidiv.

5.1.1 Uddannelse og gæld

Adskillige kriminologiske studier betragter uddannelse som en beskyttende faktor, der kan bidrage til at mindske sandsynligheden for kriminel adfærd. Uddannelse medvirker bl.a. til udviklingen af prosociale relationer med jævnaldrende, og uddannelsesinstitutioner skemalægger dagen, så tiden til at begå kriminalitet begrænses.⁷ Ydermere understøtter uddannelse en tilknytning til samfundet, og er en investering i den enkeltes viden og dannelse. Dette øger forventningerne til beskæftigelse og indkomst og gør samtidig kriminalitet til en meget risikofyldt aktivitet, da den uddannede nu har meget at miste.⁸ Det er således mere sandsynligt, at indsatte, der ikke har været under uddannelse eller i et opkvalificerende forløb, er mere tilbøjelige til at begå fornyet kriminalitet end uddannede/opkvalificerede.⁹ Nogle forskere betragter derfor uddannelse som den mest betydningsfulde faktor

7 Farrell, A, Tayler, C & Tennent, L (2004) Building Social Capital in Early Childhood Education and Care: An Australian Study. *British Educational Research Journal*, 30 (5), 623–632, Tauchen, H, Witte, A & Griesinger, H (1994) Criminal Deterrence: Revisiting the Issue with a Birth Cohort. *Review of Economics and Statistics*, 76 (3), 399–412.

8 Lochner, L (2004) Education, Work and Crime: A Human Capital Approach. *International Economic Review*, 45 (3), 811–843.

9 Se fx Nuttall, J, Hollmen, L & Staley, ME (2003) The Effect of Earning a GED on Recidivism Rates. *Journal of Correctional Education*, 54 (3), 90–94, Vacca, JS (2004) Educated Prisoners Are Less Likely to Return to Prison. *Journal of Correctional Education*, 55 (4), 297–305, Blomberg, TG, Bales, WD & Piquero, AR (2012) Is Educational Achievement a Turning Point for Incarcerated Delinquents across Race and Sex? *Journal of Youth and Adolescence*, 41 (2), 202–216, Davis, LM (2013) *Evaluating the Effectiveness of Correctional Education*. RAND Corporation research report series.

for at forhindre kriminelt tilbagefald.¹⁰ I takt med at uddannelsesniveaue stiger blandt domfældte, stiger sandsynligheden for beskæftigelse og officiel lønindkomst, alt imens risikoen for kriminalitet falder.

I nærværende studie blev det belyst, at de interviewede flergangsdømtes uddannelsesniveau var lavere end den generelle befolknings, og deres refleksioner om uddannelse var langt hen ad vejen fraværende i samtalerne om deres fremtidsplaner efter endt afsoning. En større gruppe af de interviewede beskrev dog, hvordan de benyttede deres afsoning til at blive omskolet til erhverv, hvor de så en mulighed for at få suppleret deres officielle indkomst med en uofficiel indkomst. En 28-årige flergangsdømt, som her kaldes Jarl, fortæller bl.a., hvordan han har gennemgået flere kortere kursusforløb under sin afsoning, der klæder ham på til at søge beskæftigelse i tømrerbranchen:

Jeg har været butiksassistent et stykke tid, men når jeg kommer ud, bliver jeg nødt til at få et job som håndværker, så jeg kan tjene nogle sorte penge. Det er simpelthen umuligt for mig at leve på SKATs rådighedsbeløb (...) På den her måde kan jeg betale min husleje med min løn og bruge de sorte penge til at leve for. Jeg tror, det er den eneste måde, jeg kan leve et ordentligt liv, hvis jeg ikke skal lave ny kriminalitet.

Jarl skildrer, hvordan nogle flergangsdømte med kendskab til livet som gældsatt løsladt benytter fængselsafsoningen til at lade sig (om)skole for derved at øge mulighederne for at tjene sorte penge. Alternativet til en indtægt via sorte penge var andre former for kriminalitet.

De gældsatte flergangsdømte kan ikke uden videre omsætte uddannelse til en stabil indkomstkilde. Uddannelse blev derfor kun i mindre grad drøftet blandt de flergangsdømte, og i disse tilfælde gik snakken på, hvordan de kunne omsætte uddannelsen til en alternativ indkomstkilde. Gæld kan således underminere uddannelse som beskyttende faktor mod kriminel adfærd.

10 Nally, JM et al. (2012) The Post-Release Employment and Recidivism Among Different Types of Offenders With A Different Level of Education: A 5-Year Follow-Up Study in Indiana. *Justice Policy Journal*, 9 (1), 1–29.

5.1.2 Beskæftigelse og gæld

Af mange af de samme grunde, som gjorde sig gældende for uddannelse, så bliver beskæftigelse ligeledes betragtet som en meget vigtig beskyttelsesfaktor mod at udvikle kriminel adfærd og mod at falde tilbage i kriminalitet. Foruden den skemalagte hverdag, de prosociale relationer, etc. så bidrager beskæftigelse tillige med en officiel indkomst.¹¹

Selvom vi ved, at beskæftigelse har en præventiv virkning, så viste studiet, at når det lykkedes de løsladte at få et job trods deres plettede straffeattester og et hullet CV, så skulle de med deres forbedrede forsørgelsesgrundlag til at afdrage på deres offentlige gæld. Det betød helt lavpraktisk, at det beløb, der oversteg SKATs rådighedsbeløb, blev lønindeholdt til dækning af gælden, og det resterende beløb, som nogenlunde svarede til kontanthjælpssatsen, blev udbetalt. De gældsatte løsladtes rådighedsbeløb var således tilnærmelsesvis identisk, hvad enten de valgte ledighed eller fuldtidsarbejde. Den økonomiske forskel på arbejdsindsatsen ses på afskrivningen af gælden, hvor den hårdtarbejdende bliver gældfri før den offentligt forsørgede, men når gælden ofte er ganske stor, var det for langt de fleste flergangsdømte svært at finde et økonomisk incitament for at gå på arbejde. Det økonomiske incitament til at søge beskæftigelse er blot blevet mindre siden rentetilskrivningen i 2017, se kap. 9. En flergangsdømt, der her kaldes Magnus, fortæller, hvordan gælden indvirkede på hans arbejdsliv efter løsladelsen:

Ja, det var fint nok, men som sagt, jeg havde ingen penge (...) mange gange tænkte jeg, at hvis jeg fik kontanthjælp, så havde jeg haft de samme penge til mig selv. Jeg regnede på, om det kunne svare sig for mig at gå på arbejde, men jeg ville lave lige så mange penge ved at lave ingenting. Og så var det, at jeg begyndte at tænke, hvis jeg så laver ingenting, så har jeg mere tid, så skal jeg ikke bruge 40 timer om ugen på at arbejde, og så fik jeg lidt mere ud af det. Hvis jeg bare gik derhjemme, så kunne jeg jo tjene penge på noget andet ikke, så...

Langt størstedelen af de flergangsdømte, jeg fulgte fra fængsel ud i samfundet, tænkte og handlede som Magnus. De så intet incitament i at finde beskæftigelse,

11 Se fx Sampson, RJ & Laub, JH (1993) *Crime in the making*. Cambridge: Harvard University Press, Warr, M (1998) Life-Course Transitions and Desistance from Crime. *Criminology*, 36 (2), 183–216, Laub, JH & Sampson, RJ (2003) *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press, Bushway, SD, Stoll, MA & Weiman, D (2007) *Barriers to Reentry? The Labor Market for Released Prisoners in Post-industrial America*. New York: Russell Sage Foundation, Visser, C, Debus, S & Yahner, J (2008) *Employment after Prison: A Longitudinal Study of Releasees in three States*. Research Brief. Washington: Urban Institute, Justice Policy Center.

grundet udsigten til at Gældsstyrelsen (tidl. SKAT) gjorde lønindehold i deres indkomst. I stedet ansøgte de om kontanthjælp eller førtidspension og supplerede ofte deres offentlige forsørgelse med en uofficiel indkomst.¹² Nogle ernærede sig også udelukkende ved at begå kriminalitet.

5.1.3 *Prosocial relationer og gæld*

At indgå i uddannelsessystemet eller på arbejdsmarkedet er en afgørende kilde til prosocial tilknytning.¹³ Og netop prosociale relationer kan ifølge Sampson og Laub (1993) medføre, at domfældte prioriterer deres tid anderledes end tidligere og ikke lader sig lokke af kriminelle aktiviteter.¹⁴

De flergangsdømte, der i perioder havde forsøgt at leve kriminalitetsfrit, beskrev, hvordan de følte sig nødsaget til at lægge gamle venskaber bag sig og opsøge nye sociale netværk for ikke at blive fastholdt i kriminalitet og misbrug. En af de få flergangsdømte, jeg fulgte, som lykkedes med at holde sig på den rigtige side af loven i en længere periode, udtrykte direkte, at han havde "*cuttet alle [gamle bekendtskaber]*" i forsøget på at opbygge en ny tilværelse uden kriminalitet. Gældsættelsen bevirkede imidlertid, at de flergangsdømte, som levede på SKATs rådighedsbeløb, ikke blot var tynget økonomisk men også socialt. De oplevede, at deres beskedne leveforhold ikke skabte de fornødne rammer til at invitere kollegaer eller andre bekendte med hjem, da de frygtede, at hjemmet ville røbe, at de var gældsatte og havde mistet årsindtægter under deres frihedsberøvelse. Flere år efter løsladelsen undgik de derfor fortsat private sociale sammenkomster for at skjule deres økonomiske sårbarhed. De flergangsdømte beskrev i tråd hermed, at de heller ikke havde penge til at deltage ved sociale begivenheder og på den måde udvide deres sociale netværk. En flergangsdømt, der her kaldes Lars, kommenterer, at han siden sin løsladelse for to måneder siden ikke har deltaget i nogle sociale aktiviteter: "*Når alle andre folk går i byen, så sidder man bare derhjemme. (...) man går ikke i biografen, man har ikke råd til at gå ned på cafeen (...) Du har ikke engang penge til at gå ned på det lokale værested,*

12 Tranæs, T et al. (2008) *Forbryderen og samfundet: livsvilkår og uformel straf*. København: Gyldendal.

13 Farrall, S (2002) *Rethinking What Works with Offenders*. Cullompton: Willan Publishing, Piquero, AR (2008) Taking stock of developmental trajectories of criminal activity over the life course. In AM Liberman (red.) *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research* (pp. 23-78). New York, NY: Springer.

14 Op. cit. Sampson & Laub (1993), se også Laub & Sampson (1993) *Turning Points in the Life Course: Why Change Matters to the Study of Crime, Criminology*, 31: 301-324.

hvor du kan møde nogen, der er i din egen situation, det koster også penge, så du bliver sådan set bundet til din lejlighed." Victor, en anden flergangsdømt, beskriver, hvordan gældsinddrivelsens negative indvirkning på de retskafne løsladtes sociale liv kan få dem til at søge mod gamle adfærdsmønstre: "(...) *man [kreditorerne] siger, jamen, de penge bruger du til husleje, og de penge bruger du til mad, og resten af pengene dem tager vi, så folk ikke har nogle fornøjelser eller noget som helst, så går folk bare ud og laver penge til fornøjelser.*" Gældsættelsen bliver således problematiseret af de flergangsdømte og sat i relation til deres udfordringer med at etablere nye sociale relationer.

Af interviewene med de flergangsdømte fremgik det ligeledes, at gælden i negativ forstand indvirkede på mulighederne for at danne nye, faste kærlighedsrelationer med prosociale partnere. Carsten beskrev bl.a., hvilke tanker han gjorde sig om at indgå i et parforhold med en kollega: "*Kan jeg tillade mig at indlede et forhold med en så stor og umiddelbart ubetalelig gæld? Synes ikke rigtig, jeg kan byde nogen det, hvilket selvfølgelig er en lidt trist erkendelse.*" Selvom etableringen af prosociale relationer herunder parforhold kunne øge de flergangsdømtes sandsynlighed for at leve kriminalitetsfrit, så medførte gældsættelsen, at de retskafne flergangsdømte levede temmelig isoleret, og når de mødte potentielle venner eller partnere, så gjorde deres gældssituation dem tøvende og tilbageholdende.

5.1.4 Stabile boligforhold og gæld

I tråd med faktorer som uddannelse, beskæftigelse og prosociale relationer kan stabile boligforhold ligeledes være med til at afholde domfældte fra at begå ny kriminalitet.¹⁵ Bradley (2001: 111) påpeger meget illustrativt, at: "*Housing is the cornerstone of re-entry: the indispensable and fundamental basis upon which ex-prisoners begin to build new lives.*"¹⁶ Angsten for at ende på gaden efter endt afsoning var da også at spore i interviewene med de flergangsdømte, men samtidig gav de fleste af dem også udtryk for, at gældsinddrivelsen medførte mange udfordringer ved at have en registreret folkeregisteradresse. Et af de gennemgående problemer, som de gældsatte flergangsdømte havde erfaret, når de havde haft en registreret folkeregisteradresse, var, at de "*ikke kan eje noget*", og derfor i forbindelse med politiransagninger og

15 Dyb, E (2009) Imprisonment: A Major Gateway to Homelessness. *Housing Studies*, 24 (6), 809–824, Gowan, T (2002) The Nexus. Homelessness and Incarceration in two American Cities. *Ethnography*, 3 (4), 500–534, Carlisle, J (1996) *The Housing Needs of Ex-Prisoners*. York: Joseph Rowntree Foundation.

16 Bradley, KH *et al.* (2001) *No Place Like Home: Housing and the Ex-Prisoner*. Boston: Community Resources for Justice, s. 111.

pantefogedbesøg fik beslaglagt eller gjort udlæg i de likvider og værdigenstande, de måtte have. Disse uanmeldte besøg var ikke blot en ubehagelig oplevelse for de flergangsdømte, men også for deres potentielle partner eller familie. En flergangsdømt, som her kaldes Ulrik, bemærkede, at han oplevede at blive *"taget ned på stationen og i fogedretten hver anden dag og frem og tilbage og ransagninger i mit hjem."* De jævnlige besøg af politiet og pantefogeden betød, at mange af de flergangsdømte benyttede såkaldte fiktive adresser, dvs. at de ikke boede der, hvor de angav at have folke-registeradresse. Ved at bruge fiktive adresser kunne de i kortere eller længere tid skåne dem selv og deres potentielle partner eller familie for ubehagelige besøg. De ustabile boligforhold beskrev de flergangsdømte som stressende, men nødvendige for at undgå at have *"politi og foged rendende i hælene, og tjekke alle mine ting."* Foruden brugen af fiktive adresser var der også nogle flergangsdømte, der valgte at leve uden nogen adresse for dermed at undgå krav fra offentlige myndigheder. Inddrivelsen af gæld fra sagsomkostninger kan således betragtes som et forhold, der kan gøre de flergangsdømtes boligsituation usikker og herved øge risikoen for kriminelt tilbagefald.

5.2 Sagsomkostninger spænder ben for dem, der vil leve kriminalitetsfrit

Umiddelbart kan det virke uforståeligt, hvorfor mennesker, der allerede har oplevet fængselslivet, ikke afholder sig fra aktiviteter, der kan sende dem tilbage dertil. Men når man følger en gruppe gældsatte flergangsdømte ud i samfundet efter endt straf, bliver det tydeligt, at vejen til et kriminalitetsfrit liv sjældent er særligt attraktiv og aldrig problemfri. Sat på spidsen kan man sige, at jo mere retskaffent de flergangsdømte lever, jo flere negative følger fra 'systemet' møder de. Emil, der forsøger at leve en kriminalitetsfri tilværelse, bemærker hertil: *"Der er nogle, der vælger at sige, nu tager vi sgu skeen i den anden hånd, og så skal vi betale tilbage [til gælden fra sagsomkostninger], fordi vi pludselig får penge til det. (...) Der synes jeg, det er skævt. (...) Man må gerne få et lille klap på skulderen (...) og det synes jeg ikke rigtig, man får."*

Hvis de løsladte fortsætter et liv på kanten med yderst begrænset tilknytning til det etablerede samfund, så kan de faktisk i høj grad navigere uden om de mange barrierer, som deres gældsættelse medfører. Adam er en af de unge mænd, jeg fulgte, som levede på kanten. Han ernærede sig ved kriminalitet, han modtog ingen offentlige ydelser, og han stod registreret med ukendt adresse og boede i en kammerats lejlighed. Adam har ikke en registreret konto i et pengeinstitut ej heller et

forsikringsselskab el.lign. Han lever ganske enkelt en skyggetilværelse, og det giver ham som gældsat løsladt gode muligheder for at undgå gældsinddrivelse: *"(...) det med de udgifter, skal jeg være helt ærlig, så mærker jeg dem ikke, for jeg betaler dem ikke."*

Som samfund har vi altså fået skabt nogle forhindringer, der gør, at det for mange er lettere og mere attraktivt at fortsætte en kriminel karriere fremfor at bidrage positivt til samfundet. Pålæggelse af sagsomkostninger er en af de forhindringer, der ifølge nærværende studie ser ud til at forgrene sig til mange større og mindre bump på vejen mod en kriminalitetsfri tilværelse. Sagsomkostninger i straffesager kan således både betragtes som en direkte risikofaktor i forhold til at begå kriminalitet, men også som indirekte risikofaktor, der underminerer beskyttelsesfaktorer som uddannelse, beskæftigelse, prosociale relationer og stabile boligforhold. Det betyder altså, at den personlige hæftelse for sagsomkostninger i straffesager giver de dømte, der lever på kanten, en god grund til at blive der og ikke stile mod et kriminalitetsfrit liv, og samtidig gør hæftelsen det sværere for dem, der gerne vil gøre en ekstra indsats for at etablere et liv uden kriminalitet og bidrage positivt til samfundet.

KAPITEL 6

Kvindelige indsattes oplevelser af at være gældsatte

Tenna Hansen og Pia Rind Jakobsen

Dette kapitel belyser, at kvindelige indsatte i overvejende grad oplever de samme konsekvenser ved at blive pålagt sagsomkostninger, som de mandlige indsatte. Studiet tydeliggør yderligere, at der forekommer nogle helt specifikke kønnede forventninger i samfundet, som medfører, at kvindelige indsatte udsættes for en dobbeltstigmatisering: de er kriminelle, og de har soigtet deres rolle som familiens primære omsorgsperson. Selvom kvinderne enstemmigt udtrykker et ønske om et kriminalitetsfrit liv, så umuliggør gælden, at kvinderne kan indfri såvel samfundets som egne forventninger til en fremtid efter afsoning med stabile bolig- og familieforhold. Derimod forventer de at gå en fremtid i møde, hvor de vil leve på kanten af loven med alternative ejer-, bolig- og indkomstforhold.

I kapitel 5 bliver det belyst, hvordan gæld fra sagsomkostninger er en barriere for resocialiseringen af mandlige løsladte, og at gælden rammer de retskafne løsladte hårdere end de løsladte, der fortsætter en kriminel karriere. Selvom pålæggelsen af sagsomkostninger har vist sig at være en indvirkende faktor på tilbagefaldsstatistikken, så er de virkninger, som kvindelige indsatte oplever af denne gældsættelse, ikke tidligere blevet belyst. Af denne grund fokuserer vi i studiet *Et skjult gitter – Et kvalitativt kriminologisk speciale om indsatte kvinders gældsproblemer forårsaget af sagsomkostninger* på, hvordan kvindelige indsatte bliver påvirket af gæld fra sagsomkostninger, og hvordan kvinderne forholder sig til denne gæld.¹ I Danmark udgør kvinder 5 pct. af den danske fangepopulation, hvilket (med undtagelse af arresthusene) svarer til et gennemsnitligt dagligt belæg på ca. 87

1 Jakobsen, PR & Hansen, T (2017) *Et skjult gitter – Et kvalitativt kriminologisk speciale om indsatte kvinders gældsproblemer forårsaget af sagsomkostninger*. Aalborg Universitet.

kvinder.² Nærværende kapitel tager afsæt i interviews med seks kvindelige indsatte i aldersgruppen 20-40 år. Fire af kvinderne afsoner en dom på under seks måneder, og to af kvinderne afsoner en dom på mere end seks måneder. Flere af de kvindelige indsatte har børn, som de dog ikke bor sammen med, og flere har ligeledes en kæreste, der ligesom dem selv er straffet og gældsat. Disse parforhold betragter kvinderne som en hjælp og ressourcegivende, da kærester med kendskab til straffesystemet hjælper kvinderne med at navigere i fængsels- og gældsinddrivelsessystemet. I det følgende bliver det belyst, hvordan de indsatte og gældsatte kvinder lever med deres gæld, samt hvilke begrænsninger de oplever ved at være gældsat. Herefter vil gælden fra sagsomkostninger blive diskuteret ud fra et kønsperspektiv.

6.1 Kreditor skal ikke stille krav

*"(...) jeg tror bare, at jeg kiggede på den [opkrævningen], og så tænkte jeg 'shit mand, det kan jeg aldrig betale det her.'"*³ Kvindens udtalelse eksemplificerer den gængse afmagt blandt de indsatte og gældsatte kvinder. De fleste af kvinderne vil efter endt afsoning blive forsørget af det offentlige, hvilket gør det svært for dem at afdrage på deres gæld. En af de interviewede understreger hertil: *"(...) havde jeg haft penge, jamen så havde jeg også betalt."*⁴ Kvinderne har imidlertid meget begrænsede muligheder for at afdrage på deres gæld, og de har samtidig mange andre udgifter, de føler, de bør bruge deres beskedne indtægt på. Deres dårlige økonomiske situation og gældens størrelse betyder, at kvinderne ikke mener, at de selv kan løse deres egne gældsproblemer, derimod italesætter de i interviewene en forventning om, at de skal have gælden nedskrevet eller tilbydes en anden form for hjælp, hvis de skal kunne forsøge at forbedre deres gældssituation. De giver bl.a. udtryk for, at Gældsstyrelsen bør vise forståelse for deres situation, hvis de skal gøre sig forhåbninger om at modtage afdrag fra dem. En sådan forståelse møder kvinderne imidlertid ikke. En af kvinderne udtrykker det således: *"Jamen altså, jeg har jo hele tiden gået og sagt til dem [Gældsstyrelsen], så længe de ikke vil sætte renten ned på nul, jamen så får de ikke nogen penge, og så må de egentligt selv vælge, ikke? (...) Fordi jeg vil også gerne kunne mærke, at jeg betaler til dem og kunne se, at jeg betaler til dem (...)"*

2 Kriminalforsorgen (2019) *Kriminalforsorgens statistik*, s. 8.

3 Op. cit. Jakobsen & Hansen (2017) s. 53.

4 Ibid. s. 60.

*Og kan jeg ikke se det, jamen så gider jeg altså ikke betale (...) så er det åndssvagt.*⁵ Beretningen kan ses som et udtryk for, at gælden virker uoverskuelig, og rentetilskrivningen demotiverer kvinderne, idet de betragter det som meningsløst at afdrage på gælden, hvis Gældsstyrelsen ikke lempet tilbagebetalingskravene. At rentetilskrivning på sagsomkostninger er kontraproduktivt for inddrivelse af den samlede gæld vedrørende sagsomkostninger uddybes i kap. 9. Interviewene med kvinderne viser da også, at de er mere motiverede til at afdrage på privat gæld end gæld fra sagsomkostninger, da de hos private kreditorer for det første har fået noget helt konkret for pengene, og ikke blot en domfældelse i retten, og for det andet kan forhandle om nedskrivning af gælden eller rentestop, hvilket ikke er muligt at forhandle med Gældsstyrelsen, se kap. 11.

6.2 Selvvalgt uvidenhed

Kvindernes fortællinger om deres gældsættelse afspejler ikke blot afmagt, men også passivitet. De beskriver, at de ikke ved præcist, hvor meget de skylder, og selvom de ved, hvor de kan få sådan information, så søger de den ikke. En af kvinderne påpegede eksempelvis, at hun ikke ønskede, at gælden skulle fylde noget under hendes afsoning, fordi *"(...) så får jeg meget hurtigere grå hår (...) det kan jeg begynde at spekulere over, når jeg kommer ud."*⁶ En af grundene til, at kvinderne mentalt forsøger at holde gælden på afstand under deres afsoning, er fordi de kan. Fængselsafsoningen kan nemlig betragtes som en standby-periode, hvor de ikke behøver at bekymre sig nævneværdigt om deres økonomi; de har tag over hovedet, en seng at sove i og tjener penge i fængslet til mad. Samtidig ved kreditorerne godt, at så længe de afsoner, er der ingen penge at komme efter, og det er netop en anden grund til, at de indsatte kvinder forholder sig passivt til deres gældssituation; de kan nemlig ikke gøre noget ved deres gæld, mens de sidder i fængsel.

Af samtalerne med kvinderne blev det tydeligt, at deres passive tilgang og den selvvalgte uvidenhed om gældens nøjagtige størrelse bidrog til en ligegyldig holdning til gælden og gældsafviklingen. Kvindernes indblik i deres gældssituation var tilstrækkeligt til at vide, at det var urealistisk, at de indenfor en overskuelig årrække blev gældfri. De havde derfor heller ikke nogen specifik plan for, hvordan deres gældsafvikling kunne foregå. En af kvinderne udtrykker hertil, at folk med

⁵ Ibid. s. 43.

⁶ Ibid. s. 53.

gæld "(...) går hen og bliver pisseligeglade, fordi de kan jo ikke ændre det (...) De har ikke mulighederne for at komme ud af det på nogen måde."⁷ Denne forståelse, af at gældsatte indsatte ikke er ligeglade med deres gæld, men at gældsættelsen medvirker til ligegyldighed, belyses ligeledes af Olesen (2013).⁸

Fængselsmurene beskytter på sin vis kvinderne mod gældens virkninger, men når kvinderne forlader fængslet og deres såkaldte standby-periode ophører, bliver de konfronteret med deres gældssituation.

6.3 Kvindernes strategier

Nogle af de konsekvenser, som kvinderne oplever ved at være fanget i en gælds-spiral forårsaget af gæld fra sagsomkostninger, er bekymringer og en følelse af at være begrænset i deres handlemuligheder. De økonomiske bekymringer medvirker således til, at kvinderne ofte har det mentalt dårligt, og de har svært ved at sætte pris på de små glæder i livet. Se også kap. 8, hvor professor og helseforsker Arne Holte belyser gældens påvirkning på det mentale helbred. Foruden det mentale helbred, så lider de gældsatte kvinder også materielt under, at de ikke kan "(...) bygge et liv [op], man kan ikke købe sig en lejlighed, man kan ikke købe sig en bil."⁹ Derfor udvikler kvinderne forskellige strategier til at håndtere gælden fra sagsomkostninger. Strategierne viser, hvor pressede kvinderne er, og hvor begrænsede handlemuligheder de oplever at have. Nogle af disse strategier går ud på, at kvinderne tjener sorte penge ved siden af deres overførselsindkomst og får familie, partnere eller venner til at stå som registrerede ejere af deres personlige ejendele. Disse strategier er en konsekvens af, at kvinderne ikke må eje noget af værdi, fordi der kan foretages udlæg i deres værdigenstande til afvikling af gæld. Strategien er dog forbundet med en vis usikkerhed, da kvinderne risikerer at miste deres ting, hvis de f.eks. bliver uvenner med den registrerede ejer af deres ejendele. Hertil forklarer kvinderne, at de oplever, at gælden fra sagsomkostninger opildner til ny kriminalitet, da de har svært ved at forestille sig, at gælden kan tilbagebetales på andre måder end ved at begå kriminalitet. En af kvinderne påpeger, at det ikke nytter noget at straffe domfældte med en stor gæld, fordi det blot resulterer i, at det er de samme personer, der vender tilbage til fængslet: *"De lærer ikke noget af det, de bliver værre og værre faktisk. Folk, de*

7 Ibid. s. 54.

8 Olesen, A (2013) *Løsladt og Gældsat*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

9 Op. cit. Jakobsen & Hansen (2017) s. 66.

er desperate [nok] til at lave kriminalitet igen for at betale et eller andet, for at gøre et eller andet."¹⁰ Se også kap. 5 for en uddybende diskussion af gæld fra sagsomkostninger som risikofaktor for recidiv.

6.4 Kønnede forventninger

Høigaard (1993)¹¹ beskriver, hvordan der er bestemte kønnede forventninger til mænd og kvinder, og hvordan det bl.a. bliver forventet, at kvinder har det primære ansvar for børn og ikke begår kriminalitet. På baggrund af disse kønnede forventninger oplever flere af de kvindelige indsatte at blive udsat for en dobbeltstempling: De bliver både stemplet som afvigere ved at have begået en kriminel handling, men de bliver også stemplet, fordi de har svigtet i rollen som familiens primære omsorgsperson. Kvinderne forklarer, at køn ikke har indvirkning på gældsættelsen i forbindelse med domfældelsen, da alle, uafhængigt af køn, bliver pålagt sagsomkostninger i straffesager. Men de oplever gælden forskelligt fra mændene. Kvinderne påpeger, at de mener, at de er mere mentalt tyngt af deres gæld, end mændene er, da: *"(...) det jo igen er kvinder, der bygger rede og alt det der, ikke også. Mænd, jamen de kommer bare til reden (...) og de kan hurtigt smutte fra reden igen (...) så de er sgu egentligt lidt ligeglade, det er ikke dem, der er redebyggere."*¹² Kvinderne påpeger desuden, hvordan deres gældssituation stiller dem dårligere end mændene, fordi de har børn, bolig og fremtidsdrømme – forpligtelser og ønsker, som gælden i mange tilfælde udfordrer eller umuliggør.

I relation til de af Høigaard (1993) beskrevne forventninger, til hvordan kvinder bør opføre sig, og ud fra kvindernes egne beretninger, tegner der sig et billede af, at kvindernes forventninger til dem selv bl.a. indebærer at være en god mor. Denne forventning kan således også påvirke kvindernes holdning til deres gældssituation og gældsafvikling. De af kvinderne, der har børn, fortæller, hvordan børnene er deres førsteprioritet, og at de finder det vigtigere at tilgodese børnenes behov end at betale regninger og afvikle gæld. Familielivet spiller derfor en afgørende rolle for mødrene, og denne prioritering kan de ikke se noget forkert i. Anderledes ser det ud for de kvinder, der endnu ikke har stiftet familie og er blevet mødre. For dem indvirker gælden på deres fremtidsplaner, og de fortæller, hvordan gælden gør det

¹⁰ Ibid. s. 65.

¹¹ Høigård, C & Snare, A (1993) *Kvinnens skyld: en nordisk antologi i kriminologi*. Oslo: Pax.

¹² Op. cit. Jakobseb & Hansen (2017) s. 73.

vanskeligt for dem at stifte familie, fordi det er dyrt at få børn, og de derfor hellere vil udskyde familieplanerne til et senere tidspunkt, hvor gælden ikke er så uoverskuelig, og de derfor kan være bedre mødre. Gælden betyder således, at kvindernes egne kønnede forventninger, som afspejler de kønnede forventninger, de møder i samfundet, påvirker deres selvforståelse og i praksis også deres fremtidsplaner for familiestiftelse.

De indsatte kvinders oplevelse af konsekvenserne ved at blive pålagt at betale sagsomkostninger er meget sammenlignelige med de mandlige indsatte,¹³ men kvinderne ser dog ud til at lide mere under de konsekvenser, der knytter sig til familien og boligsituationen. Det kan være et tegn på, at der er nogle andre samfundsmæssige, kønsspecifikke forventninger til at være en ideel kvinde end til at være en ideel mand, hvor kvinder traditionelt forventes at have ansvar for familie og hjem.¹⁴ De kønnede forventninger afspejler sig i kvindernes drømme for fremtiden, der indebærer stabile boligforhold, at stifte familie og at være gældfri. Deres realistiske bud på fremtiden ser dog helt anderledes ud, idet kvinderne enten ikke ser nogen vej ud af deres gældssituation eller mener, at det vil tage dem mange år, før de når ud på den anden side som gældfrie. Kvinderne oplever således gæld fra sagsomkostninger som en begrænsning for det liv, de ønsker at leve, og de betegner deres fremtidige liv, som et liv på kanten af loven med alternative ejer-, bolig- og indkomstforhold. Gælden begrænser således kvindernes livsbetingelser, hvilket kan virke kriminalitetsfremmende.

13 Op. cit. Olesen (2013).

14 Op. cit. Høigård & Snare (1993).

KAPITEL 7

10 år efter

– når gælden bliver en livstidsdom

Anders Brinck Rosenholm

7.1 Interview med Henrik Mønsted Jensen

I 2010 får Henrik Mønsted Jensen et girokort ind ad døren, der kommer til at forfølge ham resten af livet. Kort forinden er Henrik blevet idømt 120 timers samfundstjeneste og en bøde på 40.000 kr. for videresalg af kopivarer. Men fordi Henriks sag er en del af et større sagskompleks, så kommer han til at hæfte for sagens omkostninger på lige fod med de andre tiltalte i sagen. Derfor ender regningen på hele 573.311 kr., selvom Henrik kun er dømt for videresalg af blot 100 sæt kopiknive ud af samlet 37.500 sæt. Henrik og hans advokat klager over det høje beløb, men de bliver afvist, da klagefristen på 14 dage ikke er overholdt. Sagen er bare den, at Henrik ikke kendte til beløbets størrelse inden klagefristens udløb, men først godt en måned senere, da han får et girokort på over en halv million ind ad døren. Henrik mener selv, han har fået den hårdeste dom ud af de 9 tiltalte, til trods for at hans sag var den mindste.

Henrik og hans advokat vælger derfor at tage sagen til menneskerettighedsdomstolen, hvor den i 2018 afvises efter adskillige års behandling – igen med henvisning til den overskredne klagefrist. Siden da er Henriks gæld blevet forrentet med 8 pct.

Henrik er i dag 63 år og bor med sin kone og plejebørn i Nordjylland. Han ejer og driver virksomheden HMJ Zoo Design, der i mere end 25 år har lavet bure og indhegninger til zoologiske haver og dyreparker. Henrik estimerer selv, at hans gæld fra sagsomkostninger nu har rundet de 600.000 kr. selvom han har afbetalt ca. 200.000 kr. på gælden. På trods af gentagne henvendelser til SKAT, kan Henrik ikke få oplyst, hvad hans samlede gæld er.

Hvordan har gælden påvirket dig gennem årerne?

Jeg er af natur en positiv person. Men det her kommer til at forfølge mig resten af mit liv. Jeg ved godt, det jo kun er penge, og vi bor i Danmark, vi har et godt samfund, men jeg kan sige dig én ting: 9 ud 10 i min situation, med min sag, de ville overveje selvmord som eneste udvej. Mange gange så forsøger man bare at skubbe det væk, for man kan simpelthen ikke forholde sig til det. Man siger til sig selv, at det kan simpelthen ikke passe. Der må jo komme en løsning på det, for der er ingen fornuft i tingene. Inderst inde tænker jeg, at der må være en eller anden med ansvar, som vågner op og siger, det her skal vi have gjort noget ved. Det her kan vi ikke byde mennesker i Danmark.

Hvad har konsekvenserne været for dig og din familie?

Der er mange ting, vi bare ikke kan. Nu har vi eksempelvis været nødt til at lease en bil, for vi kan ikke købe en ny. Vi kan heller ikke tage på ferie, det er der ikke råd til. Jeg har ikke trukket løn ud mit firma i over 10 år. Hvis jeg gjorde det, ville SKAT bare komme og tage pengene. Det gør de i forvejen hver eneste gang, der er noget tilovers, eller hvis jeg får penge tilbage i skat. Mine ansatte får løn, men jeg kan ikke trække noget ud til mig selv, det er faktisk lidt tragisk. Vi har tre plejebørn, min kone og jeg, den mindste er seks år. Det er bare ikke holdbart i længden.

Jeg kan heller ikke blive kreditgodkendt. Vi har ellers altid haft en aftale om, at vi skulle overtage naboens hus, når vores nabo blev for gammel til at blive boende. Men det kan vi ikke nu, for vi kan ikke få et lån i banken. Og vi kan ikke få en kreditvurdering, så længe der ikke er en klar afdragsordning med SKAT. Havde det bare været et boliglån, så havde det ikke været noget problem, men den her gæld er der ingen, der kan gennemskue. Problemerne bliver bare ved med at bide sig selv i halen. Jeg kan ikke engang gå til et møde i min egen bank uden at få kamp til stregen på grund af den gæld.

Hvordan ser du dine muligheder for at blive gældfri?

Jeg bliver jo nødt til at tro på, at det kan lykkes. Det andet er jo ikke til at holde ud at tænke på. Jeg kan ikke leve med, at jeg ikke kan få et endeligt tal, bum: Det skylder du. Og så skidt pyt med om det er retfærdigt eller ej, så må jeg tage et huslån, jeg kan bare ikke leve med, at jeg ikke kan få en aftale. Der er ingen, der kan tage en

beslutning inde i SKAT, der er ingen, der vender tilbage. Jeg kan ikke engang få at vide, hvor meget min samlede gæld er. Hvad fanden skal jeg gøre, jeg betaler 8 pct. i renter, og gælden bare vokser og vokser og vokser. Et huslån det er 1-2 pct., det ville jeg kunne afbetale over 30 år. Men jeg kan ikke engang få en aftale om afbetaling.

Jeg kan godt sige dig, jeg er virkelig på skideren. Der er ingen, der vil tage stilling til min sag. Nu er det mere end tre måneder siden, jeg fik min revisor til at skrive til dem, så vi kunne få et møde, men der kommer ikke noget svar tilbage. Det er bare 8 procent på 8 procent på 8 procent. Jeg skylder 144.000 kr. alene i renter på kun tre år. Og det stiger. Det er renters renter, og det eskalerer bare hele tiden.

Hvordan ser fremtiden ud for dig og din familie?

Altså, jeg er nødt til at sætte min lid til, at der kommer noget i gang politisk set. Men det tager fandeme, undskyld mig, lang tid før der sker noget. Og problemet er bare, at det er 8 pct. i renter om året, og det forsætter bare. Det er skruen uden ende. Når man så ikke engang kan få nogen i tale inde i SKAT og få lavet en aftale, det er jo håbløst... og det er så lavt og lousy... det er sgu svært at tale om, det må jeg sige.

Jeg ved ikke, hvad det skal ende med. Alene det at jeg ikke har noget opsparet i pension. Jeg kan sgu ikke gå på pension. Jeg har jo ikke kunnet indbetale noget. Jeg har ingen sikkerhed, og jeg kan ikke sætte noget til side. Jeg ved ikke, hvordan vi skal klare os, og så længe jeg ikke kan få en aftale, og der ligesom kan blive trukket en streg i sandet... Men jeg kan jo ikke få fat i SKAT, der er ingen, der vil snakke med mig.

Jeg siger tit, at man er nødt til at se positivt på livet. Det prøver vi også at lære vores børn. Vise dem at det er satme et godt land, vi lever i. Men sommetider... Jeg har længe forsøgt at råbe politikerne op. To gange har jeg sammen med formanden for Dansk Advokatnævn haft aftalt et møde med skatteministeren, begge gange blev det aflyst. Hvis ikke, der er nogen, der kommer på banen og tør gøre noget ved det her problem, så ved jeg ikke, hvad det skal ende med. Det kan jeg ikke holde ud at tænke på.

KAPITEL 8

Et sundhedsperspektiv på sagsomkostninger – gældens påvirkning på det mentale helbred

Amalie Kudsk

8.1 Interview med Arne Holte, professor i helsepsykologi

I dette afsnit stilles der i dialog med helseforsker Arne Holte skarpt på, hvordan gæld fra sagsomkostninger i straffesager kan påvirke det mentale helbred hos løsladte. Arne Holte er professor emeritus i helsepsykologi ved Universitetet i Oslo og tidligere assisterende direktør for Folkehelseinstituttet.

Den norske helseforsker har ved flere lejligheder fundet en sammenhæng mellem løsladtes gældsproblemer og deres mentale helbred. Holte har i sin forskning belyst, hvordan et dårlig mentalt helbred skaber forstyrrelser i tanker, følelser og adfærd, som er så store, at de hæmmer evnen til at fungere i det daglige. Konsekvenserne kan være nedsat humør og bekymringer, et forhøjet angstniveau, søvnproblemer, manglende beslutsomhed eller øget impulsivitet, og disse symptomer kan på længere sigt udvikle sig til psykiske lidelser som eksempelvis depression. Gæld kan altså gøre løsladte syge, hvilket forringer livskvaliteten og i værste fald kan føre til selvmord. Samtidig kan gælden påvirke den løsladtes selvbillede negativt i en sådan grad, at det går ud over det sociale liv og efterlader den løsladte i en situation, der føles håbløs.

Hvordan hænger gæld og mentalt helbred sammen?

Når et menneske pålægges en uhåndterbar gæld, så vil det medføre en række utilsigtede virkninger. Ser man på litteraturen, så viser den ganske entydigt, at der på et generelt plan findes en tæt årsagssammenhæng mellem det at have i stor og uoverskuelig gæld og en forværring af ens psykiske helbred. Ofte med depression som første udslag. Halvdelen, måske så meget som to tredjedele, som sidder med

en uhåndterlig gæld, og som ikke får professionel hjælp, vil fortsat sidde med en uhåndterlig gæld et år senere. Der er ikke nogen enkel opskrift på at komme ud af en gældssituation, og nogle vil være udfordret af dette hele livet. De langsigtede konsekvenser kan både være en forringet livskvalitet og psykisk sygdom, og der ses desværre også en klar sammenhæng mellem at havne i uoverskuelig gæld og en forøget risiko for selvmord.

På hvilke områder påvirker gælden vores mentale helbred?

Der er flere dele af vores psyke, der bliver påvirket af at være gældsat. Vores identitet og selvrespekt er et eksempel på noget helt grundlæggende, som handler om at kunne svare på 'hvem er jeg?'. Altså at kunne fastholde oplevelsen af at være den samme over tid på tværs af situationer og relationer. På den ene side forandrer vi os selvfølgelig hele tiden, men på den anden side er vi langt hen ad vejen den samme i dag, som vi var for ti år siden. Når en løsladt grundet gæld fra sagsomkostninger må ændre markant på forbrug og levevaner, så vil det påvirke både følelser, identitet og selvrespekt negativt.

Gæld påvirker også vores følelse af tryghed, som i udgangspunktet handler om at tænke, føle og handle uden at være bange. Sidder man med en stor gæld, så vil man ofte 'se sig over skulderen' og være bange for, om der er nogen efter en, måske for at indkræve penge. Det begrænser således ens rum for tryghed og skaber flere situationer, hvor man føler sig utryg. Et andet område kunne kaldes 'meningen med livet', og her handler det om oplevelsen af at være en del af noget, som er større end en selv. Det kan eksempelvis være et miljø eller en organisation. Det handler også om følelsen af, at nogle har behov for dig, og at du udfylder en rolle i en større sammenhæng. I et gældsperspektiv vil en stor og uoverskuelig gæld ofte indsnævre deltagelsen i sociale sammenhænge, som netop bidrager til følelsen af at være med i noget, der er større end en selv.

Til slut kan også nævnes sociale aspekter som eksempelvis deltagelse og involvering, der handler om, hvorvidt det, man gør eller ikke gør, betyder noget for andre. Hvis man er håbløst forgældet, så kan det eksempelvis påvirke incitamentet til at tage et arbejde. Dermed begrænses deltagelsen og involveringen i samfundet, og man kan komme til at betvivle, hvorvidt ens handlinger har en betydning for andre. Sidder man fast i en gældsspiral, vil det altså påvirke ens psykiske tilstand negativt på en række områder, hvorfor gælden udgør en betydelig faktor for en forværring af ens mentale helbred.

Hvad er de mentale konsekvenser af at være fanget i en uoverskuelig gæld?

Gælden fra sagsomkostninger skaber først og fremmest en situation af håbløshed. Det er en alvorlig hindring for at komme tilbage til samfundet eller for nogens tilfælde måske endda træde ind i samfundet for første gang. U håndterbar gæld er en kilde til dårligt mentalt helbred, men det er også vigtigt at være klar over, at gæld i sig selv er en selvstændig tillægsfaktor, som kommer ovenpå fattigdom, arbejdsløshed og lignende. Hvis vi ser på fængselsdømte som gruppe, så vil mange have en ophobning af risikofaktorer. Nogle vil selv være vokset op i fattigdom og/eller i familier med kriminalitet. Det er måden, de har lært at leve på. De som ikke får professionel hjælp vil fortsætte med at sidde i gæld, hvilket altså blot forværrer deres situation og deres psykiske tilstand.

Jeg plejer at sige det sådan: Depression, det er tab af fremtid. Både for den enkelte, men også for samfundet, da depression i et samfundsøkonomisk perspektiv er den dyreste folkesygdom, vi har. Hvis fremtiden bliver helt uforudsigelig, fordi man sidder i en gældssituation, som er uoverskuelig, så mister man håbet. Og mister man håbet og taber drømmen om ens fremtid, så kan det altså have voldsomme konsekvenser for ens mentale helbred i form af psykiske lidelser, særligt depression, og i værste fald selvmord.

Når de dømte bliver pålagt så store sagsomkostninger, så mister de troen på, at de kan få et nyt liv, at det giver mening at tage en ny uddannelse eller et almindeligt arbejde. Og de familier, som de kommer ud til, har afgørende brug for, at deres partner har en reel mulighed for at begynde forfra og tage medansvar for familien - også økonomisk. Og for de dømte er det tilsvarende svært at rette op på den skade, de har forvoldt, hvis ikke de har en chance for at bidrage til fællesskabet - også økonomisk.

Elisabeth Toft Rasmussen,
Sekretariatsleder i SAVN
Børn og pårørende til indsatte

DEL 3

GÆLDSÆTTELSE OG RESTRIKTIV EFTERGIVELSESLOVGIVNING

KAPITEL 9

Sisyfos renter: Rentetilskrivning på sagsomkostninger

Theis Holm Trabolt

Dette kapitel belyser med udgangspunkt i en simpel beregning, hvor lang tid det tager to forskellige indkomstgrupper at afbetale en gæld på 200.000 kr. til sagsomkostninger med en årlig rentetilskrivning på 8,05 pct. Undersøgelsen viser, at for en, der tjener det samme som gennemsnitsdanskeren, vil det tage godt 8 år at blive gældfri, mens en kontanthjælpsmodtager, som er uden betalingsevne, vil opleve, at vedkommendes gæld vokser fra 200.000 kr. til knap 1 mio. kr. over 20 år.

Tilbage i 2005 blev al inddrivelse af gæld til det offentlige samlet under Skatteministeriet. Det betød, at inddrivelse af gæld vedrørende sagsomkostninger overgik fra politiet til SKATs Restanceinddrivelsesmyndighed, hvilket samtidig medførte en udvidelse af inddrivelsesmetoderne. I 2017 blev strafrenten på gæld til det offentlige ensartet med en årlig inddrivelsesrente på 8,05 pct. Forrentningen af sagsomkostninger i straffesager kan ses som det seneste udviklingstrin i opkrævnings- og inddrivelsesreglerne for gæld vedrørende sagsomkostninger. Opkrævnings- og inddrivelsesarbejdet af domfældtes gæld er således blevet systematiseret og intensiveret det seneste årti.

Indeværende kapitel har til hensigt at se nærmere på strafrenten på gæld fra sagsomkostninger. Helt konkret bliver det i kapitlet undersøgt, hvordan betalingsevne og forretning påvirker hinanden ud fra to forskellige indkomstcases. Da undersøgelsens fokus er forrentning af sagsomkostninger, starter vi ud med at se nærmere på, hvordan gælden har udviklet sig, siden strafrenten blev implementeret i 2017.

9.1 Udvikling af gæld fra sagsomkostninger siden rentetilskrivningen i 2017

Forrentning har principielt ikke noget med sagsomkostninger at gøre. Den årlige rente på 8,05 pct. er en sats, der bliver pålagt al offentlig gæld. Renten skal derfor snarere forstås som et tiltag, der understøtter inddrivelsesarbejdet. Rentetilskrivningen taler nemlig sit eget klare sprog: Betal din gæld, eller gælden bliver større.

Derfor er det oplagt at spørge, om Gældsstyrelsen har inddrevet flere penge til dækning af sagsomkostninger siden rentetilskrivningen i 2017. Med det for øje kan vi således udlede af fig. 1, at de årlige indbetalinger faktisk er blevet mindre siden 2017, alt imens der over de seneste tre år er tilskrevet 662 mio. kr. i renter. Den samlede gæld er i den forbindelse steget med mere end 1 mia. kr.

År	Samlet gæld ultimo året inkl. renter (mio. kr.)	Renter (mio. kr.)	Indbetalt i året (mio. kr.)
2014	2.462	0	91
2015	2.760	0	70
2016	3.069	0	44
2017	3.386	188	53
2018	3.920	439	54
2019 (til og med okt.)	4.446	662	54

Figur 1. Rentetilskrivning og indbetaling af gæld til sagsomkostninger

Kilde: Registrering fra Gældsstyrelsen formidlet via mail d. 22. januar 2020

En ting er, at SKAT de seneste år har mødt hård kritik for ineffektiv inddrivelse, men det forklarer jo ikke, hvorfor vi ser et markant fald i indbetalingerne efter rentetilskrivningen i 2017. Skyldnergruppen burde derimod se et incitament i at afdrage på deres gæld, når nu denne bliver tilskrevet en betydelig rente. En stor del af forklaringen kan findes ved at se nærmere på skyldnergruppens betalingsevne. Tidligere straffede har nemlig i overvejende grad ingen eller ringe betalingsevne, og det er derfor umuligt for hovedparten at afdrage på gælden, se også kap. 10. Når gælden er ubetalelig, understøtter rentetilskrivningen ikke inddrivelsesarbejdet, men forlænger blot den gældsposition, som skyldnergruppen er fastholdt i.

Hvorvidt rentetilskrivningen på gæld fra sagsomkostninger skal betragtes som en del af en inddrivelsesmetode eller snarere som et led i et politisk retfærdighedsprojekt, blev lidt svært at tyde, efter forhenværende skatteminister Karsten Lauritzen implicit henviste til retsfølelsen, da han tilbage i 2017 udtalte: *"Det er lidt mærkeligt, at du skal have en lavere rente, hvis du har begået kriminalitet og skal betale en bøde til ofret, end hvis du skylder penge i skat."*¹ Sagen er imidlertid den, at sagsomkostninger ikke kan sidestilles med bøder eller offerbidrag. Vi har erstatningsmæssige retskrav, der tilgodeser ofre for forbrydelser, og derudover skal gerningspersoner for visse forbrydelser også betale offerbidrag. Men bøder og øvrige erstatningspådragende forhold er *ikke* sagsomkostninger. Hvorvidt disse retskrav og/eller offerbidrag er tilstrækkelig kompensation i det ene eller andet tilfælde, er en separat diskussion. Pointen er blot, at strafrenter ikke har fungeret efter formålet. Indbetalingerne til dækning af gælden er blevet mindre, og den samlede gæld fra sagsomkostninger er kun blevet større.

9.2 Skyldnergruppen: Datagrundlag for undersøgelsen

For at blive gældfri kræver det, at skyldner har en betalingsevne. Uden en betalingsevne er det hverken muligt at afdrage på renter eller på hovedstolen, og dermed er det heller ikke muligt at blive gældfri. Det er derfor ikke helt uvæsentligt, hvordan forrentningen påvirker betalingsevnen, og hvilke implikationer en sådan påvirkning har. For skyldnere med en begrænset betalingsevne kan forrentningen være forskellen på at afdrage på deres hovedstol (og dermed komme tættere på at blive gældfri) og på blot at afdrage på renterne. Data til denne undersøgelse er altså indsamlet med det formål at belyse, hvordan forrentning af sagsomkostninger i straffesager påvirker skyldners mulighed for at blive gældfri.

Data er indsamlet i perioden 14/10/2019 – 04/11/2019 og tager udgangspunkt i 95 klienter fra Den Sociale Retshjælps Fond, der har modtaget gældsrådgivning i forbindelse med gæld fra sagsomkostninger, hvor hovedstolen var på mindst 50.000 kr. Med gældens hovedstol menes der, at alt andet gæld – bøder, offerbidrag, eksisterende forrentning etc. – er fratrukket. Tilbage står altså kun de udgifter, der var nødvendige for sagens behandling. Gældens størrelse fordeler sig således, at 56 respondenter har gæld mellem 50.000-200.000 kr., 24 har gæld mellem 200.001-500.000, og de resterende 5 respondenter har gæld mellem 500.001-800.000 kr. til

1 Politiken (2017) *Skatteministeren strammer grebet om borgere og virksomheder*.

sagsomkostninger. Samlet har de 95 respondenter en gæld fra sagsomkostninger i straffesager på over 19 mio. kr., hvilket svarer til et gennemsnit på 205.609 kr. per skyldner.

Flere fra denne skyldnergruppe er frihedsberøvede, når de pålægges sagsomkostninger, og de lever af den dusør, de kan tjene i fængslet, hvor basislønnen er 10,38 kr. i timen.² Det er derfor umuligt for langt de fleste indsatte at afdrage på gælden. Det betyder dog ikke, at de kan få afskrevet renter under deres afsoning, så disse tilskrives løbende. Foruden sagsomkostninger har de frihedsberøvede ganske ofte også anden offentlig gæld, så selv hvis de havde muligheden for at afdrage under deres afsoning, så blev det næppe på sagsomkostninger, da Gældsstyrelsen har en prioriteret rækkefølge, der gør, at sagsomkostninger først bliver inddrevet efter en række andre offentlige gældsposter.³ Dette er sandsynligvis også en af årsagerne til, at der jf. fig. 1 ikke indbetales ret meget på årlig basis.

Når Gældsstyrelsen skal inddrive gæld, sker det eksempelvis gennem lønindeholdelse eller en afdragsordning. For at finde ud af hvor meget en skyldner kan afdrage eller hvor stor en del af en skyldners A-indkomst, der skal dække gælden, udregnes skyldnerens betalingsevne. Betalingsevnen er altså et begreb, der dækker over det tilbageværende beløb, der er til rådighed efter de nødvendige faste udgifter, er blevet betalt, og efter et fast beløb (til mad, sko, tøj osv.) er fratrasket. Rådighedsbeløbet er i 2020 takseret til 6.550 kr. for enlige.⁴ Gældsstyrelsen må altså alene foretage lønindeholdelse af det beløb, som overstiger rådighedsbeløbet. Hvis skyldneren kun har, hvad der svarer til rådighedsbeløbet eller mindre, betegnes vedkommende som insolvent. Det betyder, at skyldneren ikke har mulighed for at overholde en eventuel afbetaling, og at der derfor ikke kan foretages lønindehold. Ret beset vil alt dette sige, at en skyldner skal have en betalingsevne, der overstiger forrentningsbeløbet, før vedkommende kan påbegynde afbetaling på gældens hovedstol. Dette tal er dog ikke konstant. For hver måned en skyldner ikke betaler, bliver beløbet større grundet renters rente. Skyldneren vil derfor skulle betale et stadig højere beløb for hver måned uden indbetaling.

2 Kriminalforsorgen (2020) *Arbejde i fængslerne*.

3 Lovbekendtgørelse nr. 29 af 12. januar 2015 om inddrivelse af gæld til det offentlige.

4 Bekendtgørelse nr. 1513 af 18 december 2019 om ændring af bekendtgørelse om gældssanering.

9.3 Caseundersøgelse: Afdrag på sagsomkostninger baseret på indkomst og betalingsevne

På baggrund af ovenstående datasæt vil dette afsnit belyse, hvordan forrentning indvirker på betalingsevnen og dermed muligheden for at blive gældfri – med udgangspunkt i to cases. Den ene er kontanthjælpsmodtager, mens den anden repræsenterer en gennemsnitlig dansker i forhold til løn og levestandard. De to cases har det til fælles, at de ønsker at afdrage på deres gæld, og de lever derfor beskedent dvs. kun med strengt nødvendige udgiftsposter. Andre udgifter til eksempelvis medicin eller behandling er ikke medregnet, og begge cases har ikke anden gæld. De fleste skyldneres månedlige udgifter må dog anslås som væsentligt højere, bl.a. fordi de sjældent kun har gæld fra sagsomkostninger.⁵

Case 1: Kontanthjælpsmodtager uden børn og bil ⁶			
Månedlig indkomst:		Månedlige udgifter:	
Kontanthjælp	11.554	Husleje (inkl. el, vand, varme)	4.220
		Medicin	88
		A-kasse	459
		Indbo og ulykke	277
		Medielicens	112
		Internet	219
		Telefonabonnement	99
Totale indtægter	11.554	Totale udgifter:	5.469
		Rådighedsbeløb, enlig	6.550
Total	11.554	Total	12.019
Betalingsevne			-465

Figur 2. Eksempel på betalingsevneberegning for en kontanthjælpsmodtager.

Beregningen viser, at case 1 har en negativ betalingsevne. Den case, størsteparten af de løsladte vil kunne identificere sig med, har altså ingen betalingsevne selv med

5 Olesen, A (2013) *Løsladt og Gældsat*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

6 Casen er baseret på, at der ikke bevilges boligstøtte grundet den lave husleje. Huslejen er udregnet pba. Landsbyggefondens huslejestatistik 2020, medicinforbrug er fra Beskæftigelsesudvalgets analyse af kontanthjælpsmodtageres mv. medicinudgifter i 2015-2016: 2, a-kasse er udvalgt tilfældigt, forsikring er udregnet på forsikringsguiden.dk.

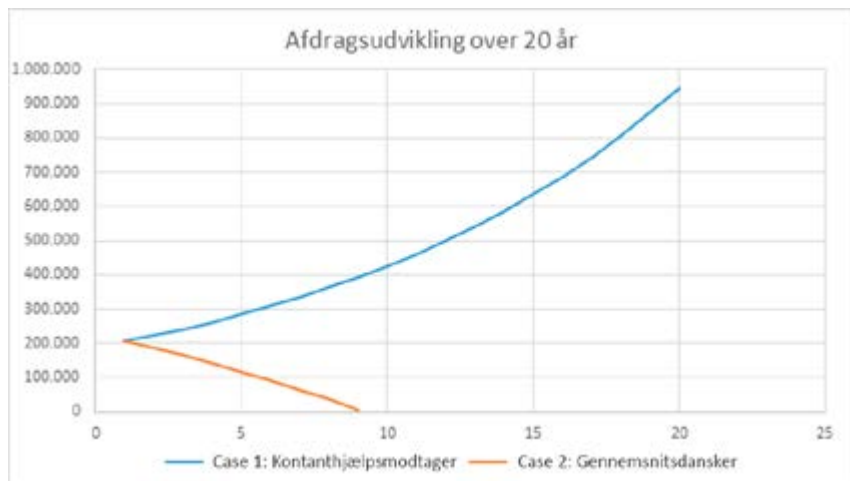
et meget beskedent budget. Tværtimod viser beregningen, at gælden vil vokse på grund af rentetilskrivningen. Case 1 skal finde 1.844 kr. yderligere, for blot at kunne begynde at afbetale på sin hovedstol, et beløb der kun stiger for hver måned uden indbetaling. Som det ser ud i beregningen, vil case 1 blive indkaldt til fogedretten og erklæret insolvent. Og et halvt år senere vil det med al sandsynlighed gentage sig. Disse konstante indkaldelser til fogedretten koster også statskassen penge.

Case 2: Gennemsnitlig lønmodtager, egen bil men ingen børn			
Månedlig indkomst:		Månedlige udgifter:	
Løn	20.118 ⁷	Husleje (inkl. el, vand, varme)	7.533
		Kasko	461
		Benzin	800
		Autohjælp	49
		Ejer afgift	55
		Medielicens	112
		A-kasse	513
		Fagforening	464
		Indbo og ulykke	277
		Rejseforsikring	49
		Internet	219
		Telefonabonnement	99
Totale indtægter	20.118	Totale udgifter:	10.621
		Rådighedsbeløb, enlig	6.550
Total	20.118	Total	17.181
Betalingssevne			+2.937

Figur 3. Eksempel på betalingssevneberegning for en gennemsnitlig lønmodtager.

Case 2 har en betalingssevne, der overgår den månedlige forrentning, men samtidig også en indkomst, der er næsten dobbelt så høj som kontanthjælpssatsen. I forlængelse af fremtidsprognosen i det introducerende afsnit ses nedenfor en afdragsudvikling, som illustrerer, hvordan begge cases' afdrag vil udvikle sig over en 20-årig periode.

⁷ Løn på 326.048 jf. Danmarks statistik, gennemsnitsdanskere. Fratrullet den gennemsnitlige slutskat anno 2018 på 84.624.

Figur 4. Afdragsudviklingen af 200.000 kr. i gæld fra sagsomkostninger over 20 år for to indkomstgrupper.

For case 2, der har en lønindkomst som gennemsnitsdanskeren, vil det tage lidt over 8 år at blive gældfri, hvis vi antager, at case 2 er i stand til at afbetale på sin gæld, fra den dag Gældsstyrelsen påbegynder inddrivelsesarbejdet. Case 1 repræsenterer derimod en livssituation, som de fleste tidligere straffede kan spejle sig i. Case 1 er helt uden betalingsevne, hvilket gælder 72 pct. af domfældte skyldnere, som nævnt i kap. 10. Med udgangspunkt i afdragsudviklingen for case 1 vil en løsladt på kontanthjælp eller med tilsvarende indkomst og en gæld på omtrent 200.000 kr. skyldte knap 1 million kr. efter 20 år.

9.4 Konklusion

For skyldnere med en stor gæld, der har et ønske om at blive gældfri samt en vilje til at leve beskedent, kan rentetilskrivningen på sagsomkostninger betyde, at de, trods alverdens gode intentioner, ikke kommer ét skridt tættere på at blive gældfri, men derimod er fanget i et rentemæssigt sisyfosarbejde. En betalingsevne er derfor langt fra nok; hvad skyldner behøver, er en betalingsevne, der er betydeligt større end det månedlige forrentningsbeløb. Dette er selvsagt meget at forvente for en skyldnergruppe, hvor størstedelen er uden betalingsevne. Forrentningen kommer således til at spænde ben for, at domfældte rent faktisk får afdraget på gældens hovedstol – der principielt udgør de penge, som staten har lagt ud. Og samtidig

bevirker forrentningen af sagsomkostninger, at gælden vokser eksponentiel, som også beskrevet i antologiens indledning.

Slutteligt skal det siges, at selvom forrentning er et stort problem, så er det et mindre problem relateret til et meget større – nemlig selve pålæggelsen af sagsomkostninger. Det vil derfor ikke være tilstrækkeligt at kigge isoleret på forrentningen, selvom det måske kunne være fristende. Konklusionerne i betænkningen fra 2014 vidner om, at pålæggelsen af sagsomkostninger medførte store problemer selv inden tilskrivningen af standardiserede renter. Hensigten med dette kapitel er blot at understrege, at rentetilskrivningen på sagsomkostninger er endnu en årsag til, at de nuværende regler bør ændres både af hensyn til den enkelte skyldners mulighed for at afdrage og blive gældfri, men samtidig for at undgå en eksponentielt stigende statsgæld, som færre og færre afdrager på.

KAPITEL 10

Gældfri af sagsomkostninger via reglerne om gældssanering og eftergivelse?

Sidsel Brøndberg Simonsen

Dette kapitel tager udgangspunkt i, at 72 pct. af de domfældte, der i 2017 havde gæld fra sagsomkostninger, var uden betalingsevne og tilmed stod registret for 80 pct. af den samlede gæld fra sagsomkostninger. Kapitlet afdækker, hvilke muligheder domfældte har for at blive fri af deres gæld fra sagsomkostninger - ved at ansøge om eftergivelse af offentlig gæld eller gældssanering. Det bliver belyst, at mulighederne er meget begrænsede, og ofte medvirker reglerne til, at domfældte 'falder mellem to stole': Hvis domfældte har en stor gæld fra sagsomkostninger og mindre gæld til private kreditorer, betyder det, at de ikke vil kunne gøre brug af gældssaneringsreglerne, da gælden fra sagsomkostninger vil udgøre en væsentlig del af den samlede gæld. Eftergivelse af gæld fra sagsomkostninger vil derimod ikke være mulig, hvis domfældte har en stor gæld til private kreditorer. Kapitlet belyser ligeledes, at myndigheder med beslutningskompetence i vurderingsarbejdet af ansøgninger om eftergivelse af gæld fra sagsomkostninger er meget usikre på, hvilke kompetencer de har, og hvordan reglerne skal fortolkes.

Dette kapitel belyser mulighederne for at blive gældfri af sagsomkostninger via reglerne om gældssanering og eftergivelse. Gæld fra sagsomkostninger har vist sig at have en negativ indvirkning på den domfældtes motivation for at påbegynde eller færdiggøre en uddannelse og komme i beskæftigelse., se kap. 5 Derfor er det væsentligt at undersøge, hvilke retlige muligheder der findes for at blive gældfri, hvis ikke skyldneren selv formår at afvikle gælden. Kapitlet bygger på uformelle interviews med relevante myndigheds- og rådgivningspersoner samt interviews med seks løsladte.

10.1 De gældsatte løsladte

Størrelsen på sagsomkostninger varierer meget og er ikke proportionel med den eller de kriminelle handling(er), som domfældte er dømt for. Et groft overfald kan således resultere i relativt få sagsomkostninger, hvis straffesagens behandling har været kort og begrænset. Omvendt kan sagsomkostningerne løbe op, hvis straffesagen har været omfattende og langvarig, også selvom der er tale om en mindre alvorlig forseelse. Nedenstående tabel er baseret på en opgørelse fra Restanceinddrivelsesmyndigheden (RIM) i 2017. Den viser, at størstedelen af de domfældte skylder under 50.000 kroner, mens mere end 6.500 personer skylder mere end 100.000 kr. I 2019 var det tal steget til over 9.900 personer.¹

Gældsstørrelse	Gæld ultimo 2016 (mio.kr.)	Antal fordringer	Antal fordringer i pct.	Antal individuelle skyldnere
0 - 999	21.610.000	54.669	26,11	9.194
1.000 - 4.999	170.430.000	62.874	30,03	12.890
5.000 - 24.999	754.640.000	69.473	33,19	25.199
25.000 - 49.999	426.320.000	12.352	5,90	8.216
50.000 - 99.999	405.420.000	5.902	2,82	6.170
100.000 - 499.999	717.200.000	3.832	1,83	6.162
500.000 - 999.999	110.540.000	172	0,08	389
Over 1.000.000	154.770.000	68	0,03	104
Sum:	2.760.900.000	209.342	100	68.324

Figur 1. Samlet gæld fordelt på gældsposter (Statistik fra RIM (2017-tal)).

Selvom det er relativt, hvad der af skyldnerne opleves som uoverskuelig gæld², tydeliggør RIMs opgørelse, at en ikke uvæsentlig del af domfældte er udfordret af en stor gæld fra sagsomkostninger. En klientundersøgelse af den danske fangepopulation fra 2013 har desuden belyst, at indsatte generelt er belastede på flere parametre. Undersøgelsen tegnede et billede af, at indsatte i forhold til den generelle befolkning havde mindre uddannelse, oftere havde været i kontakt med det psykiatriske behandlingssystem og været anbragt uden for hjemmet i barndom eller ungdom.³ De

1 TV2 (2020) *Gæld eksploderer: Dømte skylder staten fire milliarder*.

2 Olesen, A (2013) *Løsladt og Gældsat*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.

3 Clausen, S (2013) *Fængslet ta'r (stadig) de sidste*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.

indsatte er – foruden de i undersøgelsen beskrevne udfordringer – også udfordret på mange andre områder, herunder eksempelvis i forhold til deres økonomi. De indsattes komplekse forhold kan medvirke til en ond spiral, fordi deres sociale udfordringer besværliggør deres evner til eller muligheder for beskæftigelse, og manglende beskæftigelse kan omvendt betyde, at de sociale udfordringer forværres eller fastholdes. Det er derfor ikke overraskende, at RIM vurderer, at skyldnerne med gæld fra sagsomkostninger i langt de fleste tilfælde er uden betalingsevne. RIMs egen vurdering af denne debitorgruppes betalingsevne illustreres i nedenstående tabel.

Betalingsevnevurdering ultimo 2016	Gæld (mio. DKK)	Gæld i pct.	Antal skyldnere	Antal i pct.
Skyldnere med betalingsevne	560.600.000	20	18.977	28
Skyldnere uden betalingsevne	2.200.300.000	80	49.347	72
I alt	2.760.900.000	100	68.324	100

Figur 2. Betalingsevnevurdering (statistik fra RIM (2017-tal)).

Af tabellen fremgår det, at hele 72 procent af skyldnerne er uden betalingsevne, og at denne gruppe alene står registreret for 80 pct. af den samlede gæld fra sagsomkostninger. Tidligere forskning viser da også, at de domfældte i langt højere grad end den øvrige befolkning bliver forsørget af det offentlige i en længere årrække.⁴ Det betyder, at det er meget få domfældte, som har mulighed for at indgå og overholde en afdragsordning med RIM. I forlængelse heraf findes det relevant at spørge, hvilke muligheder de domfældte har for at komme ud af deres gældssituation, og om der i det hele taget er en reel mulighed herfor?

4 Tranæs, T et al. (2008) *Forbryderen og samfundet: livsvilkår og uformel straf*. København: Gyldendal.

10.2 De retlige muligheder

Der findes to muligheder for at ansøge om at blive fri fra sin gæld fra sagsomkostninger: gældssanering og eftergivelse af offentlig gæld. Hvilken løsning, man som domfældt med gæld fra sagsomkostninger skal forfølge, afhænger af, hvilke andre gældstyper man har.

10.2.1 Gældssanering

Gældssanering under konkursloven (KL) retter sig mod de skyldnere, hvor en stor del af gælden stammer fra private kreditorer. Gældssanering er en mulighed for at få nedskrevet den samlede gæld mod, at der i en periode på typisk fem år betales et fastsat afdrag til de eksisterende kreditorer. Gældssanering kræver, at skyldneren har afklarede økonomiske forhold, hvilket vil sige, at der foreligger en fast og varig indtægt som eksempelvis et lønnet arbejde eller førtidspension.⁵ Udgangspunktet for gældssanering findes i KL § 197, stk. 1. Skyldneren skal i forbindelse med ansøgning om gældssanering godtgøre, at vedkommende ikke er i stand til at opfylde sine gældsforpligtelser, og vedkommende ikke i nærmeste fremtid vil have udsigt hertil. Derudover skal gældssanering føre til en varig forbedring af skyldnerens økonomiske forhold. En kendelse om gældssanering kan enten føre til, at skyldnerens gæld bortfalder helt eller delvist ved nedsættelse af gælden.⁶

I almindelighed kan der ikke opnås gældssanering, hvis *“en ikke uvæsentlig gæld er pådraget ved strafbare eller erstatningspådragende forhold.”*⁷ Når der er tale om strafbare forhold, er der to hensyn, som står over for hinanden; de generelle præventionshensyn og resocialiseringshensyn. De generelle præventionshensyn taler imod en gældssanering, hvorimod resocialiseringshensyn, som indgår i tanken bag gældssanering, taler for, at skyldneren skulle kunne få gældssanering, selvom forholdet falder ind under KL § 197, stk. 2, nr. 3.⁸ Ved en gældssaneringsvurdering foretages der et konkret skøn i relation til det begåede forhold, hvilket betyder, at der skal lægges vægt på 1) gældens alder og 2) gældens størrelse. Hvorvidt gældens størrelse er væsentlig eller uvæsentlig vurderes ud fra hele gældens samlede størrelse sammenholdt med hvor stor en andel, der stammer fra strafbare forhold.⁹ Baseret

⁵ Hansen, TK & Petersen, LL (2014) *Gældssanering i 30 år*. Karnov Group.

⁶ KL § 198, 1. pkt.

⁷ KL § 197, stk. 2, nr. 3.

⁸ Betænkning nr. 957 om gældssanering fra d. 20. januar 1977.

⁹ Op. cit. Hansen & Petersen (2014).

på en analyse af relevant retspraksis¹⁰ samt juridisk litteratur er en forsigtig tommelfingerregel, at hvis gæld forårsaget af strafbare forhold udgør mere end 5 pct. af den samlede gæld, så er gældens størrelse ikke uvæsentlig, og der kan således ikke gældssaneres.¹¹ Gæld som stammer fra strafbare forhold, skal derudover være noget ældre end anden gæld, førend der kan opnås gældssanering.¹² I denne forbindelse findes det væsentligt at se nærmere på, om der ved bedømmelse af alderen skal lægges vægt på gerningstidspunktet eller tidspunktet for dommens afsigelse. Det kan udledes af retspraksis¹³, at gæld, som stammer fra strafbare forhold, i almindelighed ikke gældssaneres, hvis dommen er yngre end fire år, og hvis forholdet er begået for mindre end otte år siden. Hvis der er tale om strafbare forhold af mere systematisk karakter, kan der være grundlag for at strække fristen endnu længere.¹⁴ Det kan eksempelvis være ved gentagen kriminalitet. Gældens alder og størrelse skal altså indgå i en samlet vurdering, som også inddrager forholdets grovhed. Afgørelser er ofte konkret begrundede, hvilket gør det vanskeligt at opstille faste retningslinjer for saneringsmodenhed på baggrund af retspraksis.

10.2.2 Eftergivelse af gæld til det offentlige

De nuværende betingelser for at opnå eftergivelse harmoniserer med konkurslovens betingelser for at opnå gældssanering.¹⁵ Inddrivelsesloven (inddrl) § 13, stk. 1, 1 pkt. giver RIM mulighed for at eftergive gæld til det offentlige, såfremt skyldneren godtgør, at skyldneren ikke er i stand til og ikke inden for de nærmeste år har udsigt til at kunne opfylde sine gældsforpligtelser. Derudover skal eftergivelse føre til en varig forbedring af skyldnerens økonomiske forhold.¹⁶ Det stemmer overens med konkurslovens betingelser for gældssanering. En forudsætning for eftergivelse er, at skyldner er kvalificeret insolvent, hvorved forstås, at skyldneren ikke er i stand til og ikke inden for de nærmeste år har udsigt til at kunne opfylde sine gældsforpligtelser. Inddrl. § 13, stk. 2 beskriver de tilfælde, hvor eftergivelse som udgangspunkt ikke kan tildeles. Tilfældene er identiske med de tilfælde, som følger af KL § 197, stk. 2.

10 Jf. FM 2011.12Ø; FM 1996.107/6Ø; ØLK B-1916-08; ØLK B-1330-07; FM 2006.102V; FM 2007-1485322V.

11 Op. cit. Hansen & Petersen (2014).

12 Betænkning nr. 1449 om gældssanering fra august 2004.

13 Jf. VLK B-1239-04; VLK B-989-06; FM 2011.12Ø; ØLK B 1775-06; FM 2009.109Ø; VLK B-2578-05

14 Op. cit. Hansen & Petersen (2014).

15 Bemærkning til L 20, 2008-09.

16 inddrl. § 13, stk. 1, 2. pkt.

Det betyder, at eftergivelse i almindelighed ikke kan finde sted, såfremt en ikke uvæsentlig gæld er pådraget ved strafbare eller erstatningspådragende forhold.¹⁷ Gæld pådraget ved strafbare forhold omfatter også sagsomkostninger i straffesager.¹⁸ Af SKATs juridiske vejledning 2017-1 fremgår det, at der i en vurdering vedrørende eftergivelse af gæld forårsaget af strafbare forhold blandt andet kan lægges vægt på 1) forholdets grovhed, 2) den tid, der er gået, siden det strafbare forhold blev begået, og 3) hensynet til skyldneren. Endvidere følger det, at gæld pådraget ved et strafbart forhold skal være noget ældre end anden gæld, før den kan eftergives. Den periode, der skal være forløbet, inden eftergivelse af gælden kan komme på tale, vil afhænge af en konkret vurdering af omstændighederne ved pådragelsen af kravet. Det taler for en eftergivelse, hvis eftergivelsen vil medføre, at skyldneren vil kunne opnå en væsentlig forbedring af sin nuværende situation. Der vil eksempelvis kunne være situationer, hvor det vurderes, at gælden til det offentlige er en betydelig hindring for at opnå varig tilknytning til arbejdsmarkedet.¹⁹

Lovgivningen på området er kendetegnet ved at indeholde forvaltningsskøn og vagt definerede begreber, som kan være vanskelige at fortolke. Hvordan vurderes for eksempel gældens alder? Og hvornår er en ikke uvæsentlig gæld pådraget ved strafbare forhold? Normalvis kan spørgsmål som disse besvares ved hjælp af forvaltningspraksis, eksisterende litteratur samt tidligere forskning. Tidligere afgørelser er ikke offentligt tilgængelige, og på trods af gentagne anmodninger om aktindsigt har det ikke været muligt at komme i besiddelse af nogen afgørelser. Det er meget sparsomt med forskning på området, hvilket har betydet, at det har været udfordrende at klarlægge forvaltningspraksis. Det må anses som værende problematisk, at hverken borgere eller praktikere kan få et indblik i praksis på området via tidligere afgørelser.

17 inddrl. § 13, stk. 2, nr. 3.

18 Skatteministerens svar på spg. nr. 15 af 31. oktober 2008.

19 Bemærkninger til L 20 2008-09.

10.3 RIM – Den hemmelige afdeling

"Velkommen til SKAT, du er nu nummer 13 i køen. Vent venligst." Dette er stemmen, der møder en, når man tager kontakt til SKAT. RIM er en afdeling under SKAT, og det er RIM, som har kompetence til at træffe afgørelser i sager vedrørende eftergivelse af offentlig gæld. Hvis en domfældt ønsker at få et overblik over sin gæld fra sagsomkostninger, anmode om en afdragsordning eller søge eftergivelse, er det RIM, som vedkommende skal kontakte. Dette er dog ikke lige til. Inddrivelsesafdelingen har intet direkte telefonnummer eller mailadresse, og det er ikke muligt, at blive viderestillet til afdelingen, hvis man kontakter SKATs hovednummer. Den eneste mulighed for personlig kontakt er ved at lægge en besked og dernæst vente på, at en sagsbehandler fra RIM ringer. I min søgen på at afdække hvordan reglerne vedrørende eftergivelse af offentlig gæld tog sig ud i praksis, kontaktede jeg SKAT. Jeg blev viderestillet syv gange i den første samtale, og ved den syvende medarbejder valgte jeg at lægge en besked og vente på en tilbagemelding. Tilbage meldingen kom aldrig. Dernæst tog jeg igen kontakt til SKAT og lagde endnu en besked. Tre dage senere blev jeg kontaktet af en sagsbehandler fra RIMs eftergivelsesafdeling, som bidrog med uddybende information vedrørende praksis på eftergivelsesområdet.

10.3.1 Behandlingen af eftergivelsesansøgninger

RIM offentliggør ikke tidligere afgørelser, som ellers kunne være behjælpelige med at klarlægge, om der er dannet præcedens på området. Jeg har ansøgt RIM om aktindsigt i tidligere afgørelser, men de gentagne anmodninger er alle blevet afvist. Det har derfor været nødvendigt at gøre brug af telefonsamtaler og mailkorrespondancer, for at kunne afdække, hvordan myndighederne administrerer gældende regler.

RIM estimerer, at de modtager 1.200 generelle eftergivelsesansøgninger årligt.²⁰ Det har ikke været muligt at få oplyst, hvor stor en andel af de 1.200 ansøgninger, som omhandler gæld fra sagsomkostninger. Direktoratet for Kriminalforsorgen beretter, at de årligt modtager omkring ti klagesager vedrørende eftergivelse af gæld fra sagsomkostninger. Det viser sig, at mange eftergivelsesansøgninger stopper tidligt i forløbet, da skyldnere, som fx er kontanthjælpsmodtagere, ikke opfylder

²⁰ Disse eftergivelsesansøgninger inkluderer for eksempel studiegæld, bøder, offerbidrag, konfiskationsbeløb og beboerindskudslån.

kravet om afklarede økonomiske forhold. Derudover skal gælden have en vis alder, og eftergivelse skal føre til en økonomisk forbedring for skyldneren. I interview med myndighedspersoner fra RIM og Direktoratet for Kriminalforsorgen bliver det belyst, at disse betingelser sjældent er opfyldt, hvorfor behandlingen af eftergivelsesansøgningen ofte stopper, før den er kommet rigtigt i gang. Spørgsmålet, der presser sig på, er imidlertid, hvornår gælden har en vis alder? En sagsbehandler hos RIM fortæller, at *"vi siger, at hovedreglen er, at gælden som minimum skal være 7–8 år gammel, før den anses for værende saneringsmoden."*²¹ En ansat i Direktoratet for Kriminalforsorgen er mere restriktiv i sin vurdering og estimerer, at gælden fra sagsomkostninger skal være i omegnen af 10 år gammel, før der er en reel mulighed for eftergivelse. Men hvornår regnes alderen så fra? Gældens alder regnes ifølge RIM fra domtidspunktet, dette på trods af at der i den juridiske vejledning²² står, at gældens alder skal regnes fra tidspunktet, hvor det strafbare forhold blev begået. Hertil skriver en sagsbehandler fra RIM: *"Jeg har nok udtrykt mig lidt generelt... alderen på det strafbare forhold regnes fra det tidspunkt, hvor det begås, så når vi skal vurdere det, kender vi jo kun tidspunktet for dommens afsigelse, men ved jo godt, at det strafbare forhold er tidligere end dommens afsigelse, det giver lidt sig selv, og det afgørende tidspunkt er altså, hvornår det er begået."*²³ Reglerne foreskriver altså, at gældens alder skal vurderes ud fra, hvornår det strafbare forhold er begået, hvilket RIM er bekendt med. Det er dog i nogle tilfælde ikke muligt for RIM at beregne gældens alder fra det tidspunkt, hvor den strafbare behandling blev begået, da de ikke er bekendt med dette tidspunkt. Det kan for nogle skyldnere være af stor betydning, hvordan gældens alder bliver beregnet, da det for domfældte, som har været igennem en længerevarende retssag, kan betyde, at tiden under retssagen ikke medregnes i gældens alder, hvorved deres muligheder for at søge gældseftergivelse bliver udsat.

Som det sidste led i behandlingen af en eftergivelsessag skal det vurderes, om eftergivelse vil virke krænkende på retsfølelsen. Dette sagsbehandlingsskridt iværksettes kun, hvis ansøgningen ikke allerede er blevet afvist grundet gældens alder eller størrelse. RIM kender ikke til detaljerne i straffesager, hvor gæld forårsaget af strafbare forhold stammer fra. Af denne grund skal politiet i den politikreds, hvor det strafbare forhold er blevet begået, tage stilling til, om eftergivelse vil krænke retsfølelsen. Men hvornår er retsfølelsen krænket? Der er ingen tvivl om, at retsfø-

21 Simonsen, SB (2017) *Fri for gæld til sagsomkostninger – drøm eller realitet?* Aalborg Universitet.

22 SKAIs juridiske vejledning 2017-1.

23 Op. cit. Simonsen (2017).

lelsen som begreb er svær at definere²⁴, og denne øvelse bliver ikke nemmere af, at man skal oversætte begrebet til praksis. Under min dataindsamling tog jeg kontakt til de 12 politikredse i Danmark i forsøget på at få afklaret hvilke elementer, der indvirker på vurderingsarbejdet vedrørende eftergivelse og krænkelse af retsfølelsen og hvilke procedurer, der er for sådanne vurderinger. Jeg fik besvarelser fra fem politikredse på mine skriftlige henvendelser. I de efterfølgende telefonsamtaler med medarbejdere fra disse politikredse oplevede jeg stor usikkerhed om, hvordan det i praksis bliver vurderet om en gældseftergivelse krænker retsfølelsen, og hvem der i den enkelte politikreds skal foretage sådanne vurderinger. Samtalerne med medarbejdere i politikredsene tegnede således et billede af, at der hverken er en klar procedure eller klare retningslinjer for vurderingen af retsfølelsen, og tilmed er ingen i de adspurgte politikredse klar over, hvem der skal udtale sig i sagerne. Det skal yderligere bemærkes, at meget få af de myndighedspersoner, som jeg har været i kontakt med, har haft kendskab til forespørgsler, der vedrørte eftergivelse og krænkelse af retsfølelsen.

Sekretariatschef hos Midt- og Vestjyllands politi henviste i sit svar til:

Betænkning nr. 1547 fra 2014 afsnit 3.7, som beskriver, hvornår der kan ske eftergivelse. Hjemlen til eftergivelse er inddrivelseslovens § 13, stk. 1. Den foreskriver intet om, at der forinden eftergivelse skal ske partshøring af politiet. Det ville også være mærkeligt i og med, at inddrivelseslovens § 3, stk. 1 foreskriver, at restanceinddrivelsesmyndigheden indtræder i samtlige kreditorbeføjelser. Det fremgår i noten eksplicit, at dette også indbefatter eftergivelse.²⁵

Svaret illustrerer, at der hos politikredsene er usikkerhed og uvished om deres rolle i eftergivelsessagerne. Betænkningen som Sekretariatschefen fra Midt- og Vestjyllands Politi henviser til, beskriver imidlertid netop, at politiet skal høres vedrørende krænkelse af retsfølelsen i eftergivelsesansøgninger.²⁶ De henviser altså til en betænkning for at fraskrive sig ansvar, og i selvsamme betænkning fremgår det, at politiet skal høres i sagen.

Jeg tog ligeledes kontakt til Rigspolitiet. Rigspolitiet henviste til Rigsadvokaten, som jeg har været i kontakt med d. 3. maj 2017. Rigsadvokaten henviser til samme betænkning som Midt- og Vestjyllands Politi. I betænkningen er der eksempler på, hvordan en udtalelse fra politiet kunne se ud. Der er dog ingen eksempler på, hvad

24 Ryberg, J (2006) *Retsfølelsen – en bog om straf og etik*. Roskilde Universitetsforlag.

26 Justitsministeriet (2014) *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager*. Betænkning nr. 1547.

der ligger til grund for udtalelserne. Sekretariatschefen hos Fyns Politi kendte til forespørgsler fra RIM, men oplyste, at fra 1. december 2016 er dette blevet overdraget til administrative centre. På baggrund heraf skulle man kunne konkludere, at de nævnte politikredse ville kunne besvare spørgsmålet. Det var ikke tilfældet. Københavns Politi var den eneste politikreds, hvor det var muligt at få et lidt mere udførligt svar. I vurderingen af om hel eller delvis eftergivelse krænker retsfølelsen, lægger Københavns Politi vægt på, at der skal foretages en konkret vurdering af straffesagens karakter. Straffesagens karakter må derfor anses for det afgørende i vurderingen af, om hel eller delvis eftergivelse krænker retsfølelsen. Derudover lægges der vægt på gældens alder, gældens størrelse, gældens oprindelse, og hvorvidt retshåndhævelsessensynet taler afgørende imod. Politiet inddrager tilsyneladende forhold i deres vurdering af retsfølelsen, som er identiske med de forhold, som RIM skal inddrage i deres behandling af en eftergivelsessag. Der er derfor i en vis grad tale om en dobbeltvurdering. RIM har allerede, inden politiet bliver kontaktet, vurderet gældens alder, at gælden stammer fra en straffelovsovertrædelse samt gældens størrelse. Hvis politiet bliver kontaktet, betyder det, at RIM vurderer, at de førnævnte forhold ikke taler imod en eftergivelse, hvorfor det virker besynderligt, at politiet tager stilling til selv samme forhold.

10.4 De reelle muligheder

En chefkonsulent fra Direktoratet for Kriminalforsorgen understreger i et interview, at *"Det er meget svært at opnå eftergivelse, og en juridisk formulering som denne 'Er gælden eller størstedelen af gælden derfor opstået i forbindelse med et strafbart forhold, vil præventionshensyn og hensyn til retsfølelsen normalt føre til, at en ansøgning om eftergivelse ikke bliver imødekommet'* fører i de fleste tilfælde til et afslag."²⁷ Reglerne om gældssanering findes i konkursloven, som er tilegnet erhvervsdrivende, der efter en konkurs, skal have mulighed for at få en ny chance og økonomisk genrejsning. Reglerne er ikke beregnet til at behandle sager vedrørende gæld forårsaget af strafbare forhold. Reglerne om eftergivelse af offentlig gæld er derimod blandt andet tiltænkt en målgruppe som de domfældte, men de har ofte for meget privat gæld til, at deres økonomiske situation kan forbedres mærkbart. Flere domfældte oplever derfor, at de havner mellem to stole og hverken kan gøre brug af det ene eller det andet lovgrundlag. Hvis domfældte har en stor gæld fra sagsomkostninger

²⁷ Op. cit. Simonsen (2017).

og mindre gæld til private kreditorer, betyder det, at de ikke vil kunne gøre brug af gældssaneringsreglerne, da gælden fra sagsomkostninger vil udgøre en væsentlig del af den samlede gæld. Eftergivelse vil derimod ikke være muligt, hvis domfældte har en stor gæld til private kreditorer. Hvis domfældte således kun har gæld fra sagsomkostninger, vil det hverken være muligt, at gøre brug af reglerne om eftergivelse eller gældssanering, da sagsomkostninger vil udgøre hele den samlede gæld, hvilket taler direkte imod sanering og eftergivelse. I nedenstående tabel fremgår det, hvor få sagsomkostninger der årligt bliver eftergivet og gældssaneret.

Afskrivninger af sagsomkostninger (mio. DKK)	2014	2015	2016
Eftergivelse	1,77	0,40	0,96
Tabsafskrivning pga. domfældtes død	15,86	13,52	14,82
Tabsafskrivning pga. gældssanering	2,02	7,71	1,08
Tabsafskrivning pga. akkord	0,03	0,01	0,38
Tabsafskrivning pga. konkurs	-	0,00	-
Anden nedskrivning	-	3,57	-
Tabsafskrivning pga. forældelse	27,79	44,64	20,39
Total	47,47	69,85	37,60

Figur 3 Årlig afskrivning 2014-2016 (Statistik fra RIM).

På baggrund af den forudgående retlige analyse samt diskussion af retspraksis baseret på interviews med myndighedspersoner og praktikere inden for feltet er det forståeligt, at RIMs opgørelse viser meget beskedne afskrivninger af gæld fra sagsomkostninger via eftergivelse og gældssanering. Det fremgår særlig tydeligt af tabellen, at afskrivning grundet eftergivelse og/eller gældssanering udgør en meget lille del af den samlede afskrivning.

Gælden fra sagsomkostninger kan betragtes både som et individuelt problem og et samfundsproblem. Domfældte bliver fanget i en gældsspiral uden reelle muligheder for at forbedre deres økonomiske situation over en overskuelig årrække, og på samfundsniveau bruges der mange administrative ressourcer på at inddrive gæld fra sagsomkostninger, selvom 72 pct. af skyldnerne er uden reel betalingsevne. Man kan derfor stille spørgsmålstegn ved, om ikke disse ressourcer kan bruges bedre.

Det kan konstateres, at lovgivningen vedrørende gældssanering og eftergivelse af offentlig gæld stiller meget høje krav til mennesker, som i forvejen er skrøbelige og

ofte mangler økonomiske og sociale kompetencer. Slutteligt må det konkluderes, at de retlige muligheder for at blive gældfri af sagsomkostninger er yderst begrænsede.

Jeg så engang en dokumentar fra sydstaterne, hvor en mor, hvis datter havde været udsat for en brutal forbrydelse og mistet livet herved, blev interviewet efter gerningsmandens henrettelse.

Moren blev spurgt, om hun følte en form for retfærdighed ved henrettelsen, hvortil hun svarede: 'Nej, forbryderen blev slået ihjel på human vis, det gjorde min datter ikke.'

Interviewet er et klart eksempel på, at retsfølelse er svær at opnå, og det er umuligt at indrette et vestligt straffesystem efter retsfølelsen.

Bo Yde Sørensen,
Forbundsformand, Fængselsforbundet

KAPITEL 11

Kan man gældsrådgive sig ud af de problemer gæld fra sagsomkostninger medfører?

Julie Pedersen og Amalie Hermansen

Dette kapitel belyser, de mange udfordringer og begrænsninger gældsrådgivere møder i deres arbejde med gældsatte løsladte. Selvom målgruppen har svære livsbetingelser og begrænsede handlemuligheder, så udgør restriktiv lovgivning den klart største begrænsning for gældsrådgivernes arbejde. Særligt Gældsstyrelsens manglende forhandlingsvilje samt restriktive regler vedrørende gældssanering og eftergivelse betyder, at gældsrådgivernes muligheder for at bidrage positivt til domfældtes økonomiske situation er yderst begrænset.

Som det er blevet belyst i de foregående kapitler, står domfældte med gæld fra sagsomkostninger i straffesager over for en række problemer både før, under og efter deres domsafsigelse. Kapitel 9 tydeliggjorde, at rentetilskrivningen alene kan umuliggøre, at domfældte nogensinde bliver gældfri, mens kapitel 10 afdækkede de begrænsede muligheder for at få eftergivet eller saneret gæld fra sagsomkostninger. Umiddelbart kan det dog se ud til, at der er hjælp at hente. Rundt omkring i landet er der nemlig gratis tilbud om økonomi- og gældsrådgivning til socialt udsatte borgere herunder tidligere samt nuværende indsatte. På baggrund af interviews med ledere og medarbejdere hos gældsrådgivningsorganisationen Den Sociale Retshjælps Fond (DSRF) belyser kapitlet, hvordan gældsrådgiverne i mødet med løsladte står over for åbenbare udfordringer i deres arbejde. Kapitlet forsøger således at afdække, hvorvidt det er muligt at rådgive sig ud af gældsproblemerne, som gæld fra sagsomkostninger medfører?

Når indsatte løslades fra Kriminalforsorgens institutioner, skal de ud at danne sig et liv uden for fængelsmurene, og for mange er det svært at bryde med de kriminelle vaner, de tidligere havde - også selvom det præcist er det, de ønsker.

En af grundene til at det kan være svært at blive resocialiseret ind i det almene samfund, er den omfattende gæld fra sagsomkostninger, som domfældte bliver pålagt. Som diskuteret på forskellig vis i kapitel 5, 6 og 7 påvirker gælden i høj grad den løsladtes tilværelse, da den har betydning for vedkommendes boligsituation, familierelationer, jobmuligheder m.m. De omfattende konsekvenser, som gælden forårsager, medfører nogle praktiske udfordringer i de løsladtes hverdag, som gældsrådgiverne må holde sig for øje og tænke ind i deres rådgivningsforløb. Derudover er der en række udfordringer forbundet med det system og de rammer, som gældsrådgivningen foregår under. Mulighederne for at forhandle med Gældsstyrelsen om gælden fra sagsomkostninger er meget begrænset, og således står rådgiverne både over for menneskelige udfordringer og retlige barrierer i forbindelse med gældsrådgivningen af løsladte.

Siden 2008 har DSRF, i samarbejde med bl.a. landets fængsler, pensioner, arresthuse og KiF-afdelinger, ydet opsøgende retshjælp og gældsrådgivning til klienter i en række af Kriminalforsorgens institutioner gennem indsatsen Fængselsrejsesholdet. Siden 2018 har DSRF alene kunnet få økonomisk støtte til gældsrådgivning via Fængselsrejsesholdet, hvorfor det er denne rådgivning der henvises til, når Fængselsrejsesholdet i det følgende drøftes.

11.1 Praktiske udfordringer ved gældsrådgivning

Der er betydelige praktiske udfordringer ved at gældsrådgive løsladte. For det første har størstedelen af de løsladte ingen betalingsevne. Dermed er det utrolig svært, ofte endda ganske umuligt, at komme deres store gæld til livs. Dernæst er det ikke en mulighed at forhandle med Gældsstyrelsen om henstand, renter eller akkordordninger, hvilket almindeligvis er de værktøjer, en gældsrådgiver har i værktøjsskassen. Det demotiverer de løsladte, som gældsrådgiverne hver dag står ansigt til ansigt med, og som ønsker at afvikle på deres gæld. Disse udfordringer betyder, at gældsrådgiverne står overfor mere end blot faglige og praktiske opgaver i gældsrådgivningsøjemed. Da selve rådgivningen er begrænset af de rammer, hvorunder gældsrådgivningen foregår, må rådgiverne ofte også påtage sig en form for motiverende rolle over for klienterne og samtidig formå at gøre svært tilgængeligt fagsprog forståeligt for klienterne.

Gældslederne i DSRFs afdelinger i Aarhus og København oplever, at klienterne har mod på at gøre noget ved gælden, samt at de fleste har et stærkt ønske om at arbejde gælden af. Gældsleder i København og leder af Fængselsrejsesholdet,

Thomas Christiansen, udtaler: "[...] det er mit klare indtryk, at de efter afsoning har et meget stort engagement i at blive en del af samfundet igen. De fleste er også bevidste omkring, at det kræver, at de får betalt deres gæld af. Derfor er de fleste også meget ivrige efter at bruge store dele af deres løn eller pension på f.eks. afbetalingsordninger". Desværre oplever gældsrådgiverne også, at de løsladte bliver utroligt demotiverede, når de får kendskab til reglerne for lønindeholdelse, og flere opgiver helt at arbejde og afdrage på deres gæld. Som systemet er i dag, bliver afdrag til en række offentlige gældsposter trukket fra de løsladtes løn, hvis de får et arbejde, og lønindeholdelsen stiger proportionelt med lønnen. Incitamentet til at få et arbejde mindskes derfor betragteligt, når de løsladte automatisk bliver trukket i løn til dækning af deres gæld, og dermed kun har et meget lille beløb til rådighed, som ikke afspejler deres arbejdsindsats. Andre incitamenter såsom gode kollegaer eller at have noget at stå op til vægter ifølge gældsrådgiverne ikke så højt for denne målgruppe. For dem er det primære incitament at tjene penge, så de dermed kan blive gældfri. Grundet Skatteministeriets overgang fra systemet EFI/DMI til PSRM bliver der for øjeblikket ikke lønindeholdt gæld fra sagsomkostninger, da forskellige gældsposter bliver taget i portioner. At sagsomkostninger for øjeblikket ikke bliver lønindeholdt, er dog ikke en fordel for målgruppen. Gældsleder og leder af Fængselsrejsesholdet uddyber: "Vi ved endnu ikke, hvornår lønindeholdelsen for sagsomkostninger træder i kraft, og Gældsstyrelsen kan ikke give os et svar. Det kan være om et år, eller det kan være i morgen. Da vi ikke ved, hvornår lønindeholdelsen igangsættes, kan vi dermed risikere, at klienternes aftaler med de private kreditorer på sigt ikke kan overholdes." Da de offentlige gældsposter bliver forsøgt lønindeholdt i såkaldte portioner, betyder det ifølge gældslederne hos DSRF, at en stor del af de løsladte fortsat oplever at få trukket penge direkte fra deres indkomst, inden den bliver udbetalt. Lønindeholdelsen er dog på nuværende tidspunkt ikke til dækning af gæld forårsaget af sagsomkostninger, men derimod til dækning af nogle af de andre offentlige gældsposter, som de har.

Vil man være på forkant med Gældsstyrelsens lønindeholdelse, så gør det en forskel, hvis den løsladte har en fast indkomst. Gældsleder i DSRF Aarhus, Julia Gammelby, udtaler at, "(...) hvis den løsladte har en reel løn, kan man som sådan godt indgå afdragsordninger med Gældsstyrelsen, der er til at overholde, og så vil Gældsstyrelsen ikke sætte en lønindeholdelse i system." Tilbuddet til Gældsstyrelsen om et afdrag skal dog være af en vis størrelse, så det både harmonerer med lønnen og samtidig dækker rentetilskrivningen. Men her oplever gældsrådgiverne, at ordningen meget sjældent er en mulighed for de løsladte, fordi afdraget ofte bliver ganske højt, og fordi de sjældent har en betalingsevne, der går i plus.

Gældsstyrelsens inddrivelsessystem er i høj grad en hæmsko for at kunne yde en betydelig hjælp. Den rådgivning, som gældsrådgiverne kan tilbyde inden for rammerne af Gældsstyrelsens restriktive inddrivelsespolitik, består primært af at danne et overblik over gælden. De kan altså blot fortælle klienten, hvor meget vedkommende skylder og til hvem. De fleste klienter er ukendt med, hvor mange kreditorer og gældsposter de har, ligesom de sjældent er bekendt med det præcise beløb, som de skylder. Selvom det for mange er et uoverskueligt højt beløb, de skylder til sagsomkostninger, så skaber gældsoverblikket alligevel en form for afklaring. Men ud over dette overblik er det meget begrænset, hvad gældsrådgiverne rent praktisk kan hjælpe med.

11.2 Gældsrådgivernes mange andre opgaver og roller

Nogle løsladte er naturligvis ikke så tynget af gæld fra sagsomkostninger, hvorfor tilbagebetaling ikke er urealistisk. Men for størstedelen af de løsladte, der ikke finder et økonomisk incitament ved at arbejde, ikke har en reel betalingsevne, eller for hvem Gældsstyrelsen ikke er forhandlingsvillig, er det en svær opgave for gældsrådgiverne at motivere dem til fortsat at gøre noget ved deres gældsproblemer. Derfor må gældsrådgiverne ofte påtage sig en rådgivende rolle og hjælpe de løsladte til at leve med deres store gæld. En del af denne coaching-rolle består i at sikre, at de løsladte mærker, at det faktisk kan lade sig gøre at leve et godt liv, selvom de har gæld. Udfordringen for gældsrådgiverne er således at vise forståelse for den løsladtes situation og samtidig få den løsladte til at acceptere, at vedkommende ofte er gældsat for livet.

Ud over at bidrage til at tackle nogle af de udfordringer, der knytter sig til de løsladtes livssituation, er det også en opgave for gældsrådgiverne at forklare de indsatte og løsladte, hvordan 'systemet' hænger sammen. Thomas Christiansen, leder af Fængselsrejsesholdet, uddyber: *"De indsatte og løsladte forstår ikke, hvordan det [økonomi og gæld] hænger sammen. De mangler en helt basal forståelse for budgetter og økonomi generelt. Det er meget lig vores andre klienter, de har utroligt svært ved at gennemskue reglerne."* Gældsrådgiverne fra Fængselsrejsesholdet påpeger, at hovedparten af denne klientgruppe har haft en svær opvækst i miljøer, hvor kriminalitet har været en del af hverdagen. For størstedelen har familieforholdene været problematiske eksempelvis grundet alkohol- eller narkotikaproblemer hos forældrene. I mange tilfælde har forældrene manglet overskud, og grundlæggende læring om økonomi og gæld har derfor ikke været førsteprioritet. Løsladte er således en udsat gruppe, og det at

sætte sig ind i reglerne på gældsområdet er en stor udfordring for mange. Gældsrådgiverne oplever også, at misforståelser og rygter præger denne klientgruppes forståelse af reglerne vedrørende gældsinddrivelse. På grund af denne manglende økonomiske forståelse er gældsrådgiverne nødt til at udvise stor tålmodighed og være i stand til at forklare reglerne meget pædagogisk, hvis møderne med de løsladte skal give mening.

Ydermere oplever gældsrådgiverne, at de løsladte har et manglende kendskab og urealistiske forventninger til reglerne for eftergivelse og sanering af gæld forårsaget af strafbare forhold. I kap. 10 blev det beskrevet, hvordan det er særdeles vanskeligt at opnå gældssanering eller få eftergivet gæld fra sagsomkostninger med de nuværende gældssanerings- og eftergivelsesregler. DSRF erfarer på samme måde, at der er meget restriktive betingelser for at opnå gældssanering og eftergivelse af gæld forårsaget af strafbare forhold. Teoretisk set er der dog en lovgivningsmæssig mulighed for gældssanering eller eftergivelse af gæld fra sagsomkostninger efter 7-10 år, og derfor gældsrådgiver DSRF efter disse formelle, men måske knap så reelle, regler. Af samme grund sætter gældsrådgiverne i deres rådgivning fokus på, at de løsladte viser en vilje til at afdrage på gælden med tanke på at forbedre mulighederne for at opnå sanering eller eftergivelse af gæld fra sagsomkostninger på længere sigt. Julia Gammelby, gældsleder i Aarhus, forklarer, at hun "(...) beder klienterne betragte indbetalingerne som en psykologisk indbetaling. Jeg rådede en klient til fortsat at afdrage på gælden, selvom det ikke engang kunne dække renterne, men ved fortsat at afdrage viser klienten, at vedkommende har prøvet at arbejde sig ud af gælden, og det giver større mulighed for gældssanering på sigt, selvom vi ikke kan love noget." Selvom det for de løsladte kan betragtes som et rent sisyfosarbejde (se kap. 9) at betale af på deres gæld fra sagsomkostninger uden nogensinde at komme denne til livs, så er det ifølge gældsrådgiverne, ikke desto mindre den eneste rådgivningsmulighed de har for at give de løsladte så godt et udgangspunkt som muligt for på sigt at kunne ansøge om gældssanering eller eftergivelse.

11.3 Afrunding

Gældsrådgivning er et godt skridt på vejen til at hjælpe løsladte ud af kriminalitet. Men skal det lykkes helt, er vi ifølge gældsrådgiverne hos DSRF nødt til at ændre på reglerne og se systemet efter i sømmene, så de løsladte får et reelt incitament til at komme ud af kriminalitet og blive en aktiv del af det danske samfund. Gældsleder og leder af Fængselsrejseholdet, Thomas Christiansen, understreger, hvor svært det reelt set er at afhjælpe problemet:

Da det ikke er muligt at prioritere, hvilke gældstyper man betaler af på først hos Gældsstyrelsen, kan man ikke selv vælge at betale sagsomkostninger af som det første. Da man ikke kan få et rentestop, vil der påløbe 8,05% i renter om året. Da man betaler af på renter før hovedstol, vil en tilpas stor portion sagsomkostninger gøre, at man aldrig kan betale andet end renter og dermed teoretisk set aldrig kan blive gældfri.

Kort sagt er DSRFs erfaring med at gældsrådgive løsladte, at gældsrådgivningen er begrænset både af lovgivningen og Gældsstyrelsens interne regler og procedurer. Derfor er det en kæmpe udfordring at yde gældsrådgivning til denne målgruppe: *"De retlige rammer udfordrer, hvilken rådgivning og rolle vi som gældsrådgivere kan tilbyde klienterne. Selvfølgelig begrænser klientens livssyn og reelle betalingsevne også den hjælp, vi kan give dem, men restriktive regler er den største begrænsning for gældsrådgivningen."* siger Julia Gammelby, Gældsleder i DSRF, Aarhus.

DEL 4

HVAD KUNNE LØSNINGEN VÆRE?

Al erfaring taler for, at man nu tager det gennemarbejdede og afbalancerede forslag op igen, som siden 2014 har ligget fra en arbejdsgruppe med repræsentanter for politi, anklagemyndighed, domstole, kriminalforsorg og relevante ministerier og styrelser m.fl. Nu bør der sættes handling bag ordene. Det er samfundet bedst tjent med.

William Rentzmann,
tidl. direktør for Kriminalforsorgen

Jeg mener helt generelt, at vi skal have mere fokus på den sociale, økonomiske og arbejdsmæssige fremtid for de indsatte, der har et reelt ønske om at vende tilbage til et kriminalitetsfrit liv, så vi i højere grad kan ruste og støtte dem til et liv efter løsladelsen, hvor de igen kan bidrage til og tage del i fællesskabet.

Jeg mener derfor også, at det er relevant at overveje udvalgets anbefalinger med henblik på at fremme resocialiseringen og hjælpe motiverede domfældte videre, og de vil således indgå i mine videre overvejelser på resocialiseringsområdet.

Nick Hækkerup, Justitsminister,
5. november 2020¹

KAPITEL 12

Afsluttende bemærkninger

Annette Olesen

Som titlen på denne antologi tydeliggør, så har hensigten med det foreliggende arbejde været at bibringe ny viden om et gammelt problem. Afrundingsvis vil vi derfor fremhæve de nye problemstillinger affødt af bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager, som vi har belyst i de foregående kapitler, og vi vil argumentere for, at disse ny identificerede problemstillinger forstærker nogle af de udfordringer ved pålæggelsen af sagsomkostninger, som vi allerede var bekendt med. Afrundingen vil som lovet også have et fremadskuende sigte, hvorfor vi benytter Betænkning om sagsomkostninger i straffesager nr. 1547 fra 2014 som afsæt til en diskussion om, hvordan vi kan gentænke den nuværende ordning for pålæg og eftergivelse af sagsomkostninger.

12.1 Bestemmelserne udfordrer retlige principper og retssikkerheden

Der er især to forhold, identificeret i denne antologi, som det er væsentligt, at vi tager bestik af og overvejer nærmere. Det ene forhold vedrører den tvetydige retspraksis, der er på området. Det blev allerede i 1960'erne påpeget, at bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager var stærkt forældede, og antologien understreger, at de bekymrende opmærksomhedspunkter, der blev påpeget dengang, blot kan problematiseres yderligere her knap 60 år senere.

Den sparsomme og mangetydige juridiske litteratur om sagsomkostninger i straffesager betød, at vi fandt det afgørende at forsøge at få et så fyldestgørende billede af retspraksis som muligt og herunder afdække, hvad nødvendige omkostninger dækker over (foruden forsvarssalær), hvordan de bliver udregnet, og hvordan der sondres i straffesagskomplekser, se kap. 2. Men trods samtaler med dommere og anklagere, som havde indgående kendskab til de forskellige dele af straffeprocessen (men dog ikke kunne udtale sig på myndighedens vegne), så er der ingen af dem, der har tilkendegivet, at have et overblik over eller et indblik i

hvad de nødvendige omkostninger er for en størrelse, eller hvordan de udregnes. Det samme manglende overblik, og de retssikkerhedsmæssige problemstillinger herved, bliver understreget i interviewet med forsvarer og formand for Advokatrådets strafferetsudvalg Karoline Normann, kap. 3. Det har således ikke været muligt at få indsigt i, hvordan de nødvendige omkostninger bliver opgjort, og vi har derfor heller ikke et fyldestgørende indblik i, hvordan der sondres mellem nødvendige/unødvendige omkostninger i straffesager, og hvorfor opgørelsen og pålæggelsen af disse omkostninger som udgangspunkt ikke bliver underkastet en juridisk vurdering og en domstolsprøvelse. Vi finder det bekymrende, at politiet står alene med at vurdere, hvad der kan betegnes som nødvendige omkostninger (foruden forsvarssalær), som domfældte skal betale. Praksis på området betyder desuden, at klagevejledning, klagemuligheder og klagefrist er skarpt kritisabelt, se kap. 2. Sondringen mellem nødvendige/unødvendige omkostninger kan engang imellem være vanskelig især i straffesagskomplekser og sandsynligvis også i sager, hvor tiltalte kun bliver dømt delvis skyldig eller dømt i overensstemmelse med det, som tiltalte på forhånd havde tilstået. I sådanne sager må retlige principper om ensartethed og gennemsigtighed fremstå som en (om muligt endnu mere) væsentlig del af det grundlag, som beslutninger om pålæggelse af sagsomkostninger træffes ud fra. Derfor peger vi i kap. 2 på, at den tilfældige tilgang, der kendetegner afsigelsen af dom om sagsomkostninger i strafferetten, med fordel kunne skæve til praksis i civilretten, hvor man til forskel fra strafferetten ikke pålægger en omkostning, uden retten har truffet bestemmelse herom, og ingen omkostninger bliver pålagt, uden retten har kendskab hertil.

I forlængelse af den uigennemsigtige praksis vedrørende opgørelse og pålæggelse af sagsomkostninger er det værd at nævne, at en tilsvarende uigennemsigtig praksis blev identificeret i studiet af, hvordan eftergivelses- og gældsaneringsreglerne bliver anvendt i sager vedrørende gæld fra sagsomkostninger i straffesager, se kap. 10. I studiet bliver det belyst, at de myndighedspersoner, der skal indgå i vurderingen af, hvorvidt domfældte kan få eftergivet gæld fra sagsomkostninger, ikke har et klart overblik over, hvem der skal udtale sig om sagen, og hvordan reglerne skal fortolkes. Dette tegner et billede af, at der hverken findes en klar procedure eller klare retningslinjer for vurderingen af eftergivelse af gæld fra sagsomkostninger. Det må desuden anses som problematisk, at restanceinddrivelsesmyndigheden ikke offentliggør tidligere afgørelser, som ellers kunne være behjælpelige med at klarlægge, om der er dannet præcedens på området.

Foruden de retlige problemstillinger, som antologien identificerer, og som med

fordel kan underlægges en dybdegående juridisk gennemgang, så finder vi også, at bestemmelserne om sagsomkostninger medvirker til flere retssikkerhedsproblematikker. Her fremhæves blot forholdet vedrørende ankereglerne, der foreskriver, at domfældte skal betale de ekstra udgifter, der er foranlediget af at anke, hvis vedkommende ikke får et gunstigere resultat. De ekstra udgifter pålægges domfældte, uanset om det er vedkommende selv eller anklagemyndigheden, der rejser ankesagen. Det betyder for det første, at domfældte kommer til at hæfte for byrettens eller landsrettens fejl, og for det andet kan økonomiske overvejelser blive afgørende for de tiltaltes stillingtagen til eget skyldsspørgsmål. Sidstnævnte må betragtes som en ikke ubetydelig retssikkerhedsmæssig problemstilling, vi som retsstat ikke kan sidde overhørig.

12.2 Eksplosiv gæld fra sagsomkostninger er et samfundsøkonomisk problem

Det andet forhold, vi kan udlede af antologien, som bør overvejes nærmere, vedrører fremtidsprognosen for sagsomkostninger i straffesager med årlig rentetilskrivning, som blev behandlet i indledningen. Fremtidsprognosen viser, at hvis vi ikke ændrer på den nuværende ordning, så vil domfældte om 10 år have oparbejdet en gæld på 13 mia. kr. fra sagsomkostninger i straffesager. Hovedparten af de domfældte har ingen eller ringe betalingsevne, hvorfor man kan spørge sig selv, om det er muligt at afdrage, eftergive eller rådgive sig ud af gældssituationen. I kap. 9 bliver det via to forskellige indkomstgrupper belyst, hvor umulig eller udfordrende og langstrakt en proces det er at blive gældfri ved månedlige afdrag. I kap. 10 bliver det med syvtommersøm slået fast, at domfældte ikke skal gøre sig forhåbninger om, at kunne få eftergivet eller saneret deres gæld fra sagsomkostninger. I kap. 11 bliver det belyst, at de restriktive inddrivelsesregler gør det meget svært for gældsrådgivere at understøtte en forbedring af de indsatte og løsladte økonomiske situation. De fleste skyldnere må derfor tage til takke med et gældsoverblik. Kort sagt understreger antologien, at sagsomkostninger i straffesager i overvejende grad er ubetalelige, da det er umådelig svært at afdrage, eftergive eller rådgive sig ud af denne gældstype. Dette medvirker til at forklare, hvorfor vi ser gælden fra sagsomkostninger udvikle sig i et eksplosivt tempo.

12.3 Vejen ud af kriminalitet bliver sværere

At pålæggelsen af sagsomkostninger i straffesager begrænser de indsattes og løsladtes muligheder for at leve kriminalitetsfrit, er en velkendt udfordring,¹ der yderligere påvirkes og til dels forstærkes af de retlige og samfundsøkonomiske udfordringer ved netop pålæggelsen af sagsomkostninger, se også kap. 5 og 6. Det, at gælden stiger med rentetilskrivningen, betyder, at den fastholder domfældte i en standby situation uden håb om en lysere fremtid, se kap. 7. Hvor domfældte tidligere over årene måske kunne finde motivationen til at forsøge at afdrage på deres gæld fra sagsomkostninger, så medvirker den årlige rentetilskrivning på 8,05 pct. til, at det bliver endnu sværere at tage skeen i den anden hånd efter nogle år på kanten af samfundet, da gælden i den periode er vokset med renters rente. Den oplevelse, som mange domfældte har, af at gældsinddrivelsen underminerer deres økonomiske incitament til at uddanne sig og søge beskæftigelse, bliver således forstærket med rentetilskrivningen. I kap. 5 bliver det belyst, at virkningerne af sagsomkostninger i straffesager rammer de domfældte meget forskelligt. Der er dem, som gerne vil leve kriminalitetsfrit og være aktive samfundsborgere, og så er der dem, som ufortrødent fortsætter deres kriminelle karriere. Hvor de retskafne møder gældsinddrivelsens mange udfordringer, da navigerer de aktivt kriminelle i stor grad uden om de ubehagelige konsekvenser gældsættelsen har. Det betyder, at retspraksis på området (uformelt) straffer dem, der gerne vil være en aktiv del af det danske samfund, hvorimod de kriminelle ikke oplever denne (uformelle) straf ved pålæggelsen af sagsomkostninger.

Den uigennemsigtige praksis, der kendetegner pålæggelsen af sagsomkostninger, taler desuden ind i en følelse, som mange domfældte lever med, nemlig at være blevet snydt og svigtet af systemet. Denne følelse avler systemfjendskhed og –modstand. Særligt uigennemsigtig er sagsomkostningerne for tiltalte i straffesagskomplekser, som inkluderer andre medtiltalte og kører over mange retsdage. Sådanne sagskomplekser er ofte omkostningstunge, og domfældte står derfor ofte tilbage med en oplevelse af, at deres sagsomkostninger er ude af proportioner med den straf, de er blevet idømt, se kap. 4. For at komme uvished og uigennemsigtighed til livs findes det væsentligt at sikre, at tiltalte i en straffesag reelt og ikke blot formelt er informeret om, hvad sagsomkostninger dækker over, og hvordan de enkelte omkostninger i straffesagen bliver budgetteret, se kap. 2 og 4. Som belyst i kapitel 4

1 Olesen, A (2013) *Løsladt og Gældsat*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Justitsministeriet (2014) *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager*. Betænkning nr. 1547.

kommer det som en overraskelse for mange førstegangstiltalte, at de bliver pålagt sagsomkostninger. Det findes derfor væsentligt at understrege, at argumentet om at pålægge sagsomkostninger i straffesager for at opnå en afskrækkende effekt ikke kan betragtes som virkningsfuld, da førstegangstiltalte er ubekendte med disse omkostninger. Når de førstegangstiltalte er dømt og pålagt at betale sagsomkostninger, lader det til, at gældsinddrivelsen fremmer kriminel adfærd, hvorfor man kan sige, at pålæggelsen af sagsomkostninger i straffesager virker kontraproduktiv, hvis hensigten hermed er at virke kriminalitetsafskrækkende.²

Billedligt talt efterlader vi de domfældte i et ingenmandsland, hvor den generelle oplevelse er, at vi har låst alle døre til det etablerede samfund ved at fastholde dem i en gældsspiral, som de færreste kan gennemskue, hvad dækker over, og som nogle ikke engang over en menneskealder kan arbejde sig ud af.

12.4 Hvad kunne løsningen være?

For at komme denne juridiske problemstilling og samfundsøkonomiske gældsspiral til livs kunne vi med fordel kigge mod Sverige og Norge, som vi normalt sammenligner os med. Her bliver domfældte i langt mindre grad pålagt at betale sagsomkostninger, og der tages hensyn til den domfældtes resocialisering ved pålæggelsen af sagsomkostninger.³

En ændring af de danske regler har da også tidligere været på tegnebrættet. I 2014 blev et udvalg bestående af en række myndighedsrepræsentanter fra alle centrale aktører på området, herunder bl.a. Justitsministeriet, Kriminalforsorgen, Rigsadvokaten, politiet, domstolene og en række andre ministerier og styrelser, foruden Det Kriminalpræventive Råd, Kommunernes Landsforening og Københavns Universitet, nedsat og bedt om at *"gentænke den nuværende ordning for pålæg og eftergivelse af sagsomkostninger for at støtte den gruppe af domfældte, som i dag er i fare for at blive fastholdt i kriminalitet efter afsonet straf på grund af en uoverstigelig stor gæld til sagsomkostninger"*.⁴ Opgaveløsningen skulle ske indenfor *"de eksisterende bevillingsrammer, så der kunne opnås større udbytte og effekt af ressourcer."*⁵ I udvalgets grundige behandling af emnet kritiseres den nuværende praksis for både at være uigennemsigtig og usmidig.

2 Ibid. s. 90.

3 Advokatrådets Strafferetsudvalg (2012) *Advokatrådets rapport om sagsomkostninger*.

4 Op. cit. Justitsministeriet (2014) s. 10.

5 Ibid. s. 5.

Udvalget anbefaler bl.a. at domfældte alene skal dække forsvarssalær, som skal fastsættes endeligt ved domsafsigelsen, hvorimod øvrige nødvendige omkostninger vil skulle dækkes af staten. Udvalget anbefaler desuden en såkaldt *betalingsevne-model*, hvor domfældte *uden* betalingsevne ikke vil få opkrævet pålagte sagsomkostninger. Domfældte *med* en betalingsevne vil derimod skulle betale forsvarssalær. Tilbagebetalingen vil kun kunne beløbe sig til dét, den dømte kan afvikle i løbet af to år, også selvom de pålagte sagsomkostninger måtte være større end dette. Udvalget bemærker, at hvis der fra politisk side opstilles et krav, om at bortfald eller reduktion af gæld fra sagsomkostninger gøres betinget af, at den domfældte holder sig kriminalitetsfri i en periode, så vil sådan en betingelse begrænse den resocialiserende effekt og gøre ordningen mere administrativ tung for politiet. Hvis et sådan krav alligevel skulle blive aktuelt, anbefaler udvalget, at kravet om en kriminalitetsfri periode ikke overstiger 1-2 år. Endeligt forslår udvalget, at man gør op med den allerede pålagte gæld, således at domfældte, der i dag har gæld fra sagsomkostninger, men som ikke er i stand til at betale gælden, får eftergivet gælden. Ambitionen for udvalgets anbefalinger er således:

(...) at en ny ordning for sagsomkostninger ikke skal være en medvirkende årsag til, at tidligere domfældte fastholdes i eller genoptager en kriminel tilværelse, men at ordningen vil være med til at give den domfældte et økonomisk incitament til at varetage et arbejde, påbegynde eller færdiggøre en uddannelse og få sig et liv med normale erhvervelser og relationer til det omgivende samfund.⁶

Det økonomiske perspektiv, der understøtter udvalgets anbefalinger, beror på følgende argument:

Det [vil] formentlig bedre kunne betale sig at begrænse de dømtes gæld, dels fordi en mindre omfangsrig gæld formentlig vil motivere flere dømte til at afdrage på deres gæld, dels fordi staten efterfølgende kan bruge færre ressourcer på at forsøge at inddrive gæld fra dømte. Det må dermed forventes, at inddrivelsesprocenten vil øges, hvis dem, der ikke kan betale, sorteres fra.⁷

Udvalgets anbefalinger falder i tråd med Advokatrådets anbefalinger fra 2012,⁸ hvilket vidner om, at der på tværs af faggrupper hersker en bred enighed om, at man

⁸ Op. cit. Advokatrådets Strafferetsudvalg (2012).

ved at gentænke den nuværende ordning vil kunne skabe et bedre fundament for det resocialiserende arbejde og begrænse kriminelt tilbagefald. Udvalgets arbejde er dermed et godt bud på, hvordan Justitsministeriet på en smidig måde – med både økonomi, retssikkerhed og resocialisering for øje – vil kunne fremsætte lovforslag om ændring af retsplejelovens regler om sagsomkostninger i straffesager til gavn for hele samfundet. Det er derfor også kærkomment, at Justitsministeren for ganske nylig har været ude at påpege, at han finder det relevant at overveje udvalgets anbefalinger.⁹

Betænkningen udkom i 2014, hvor den samlede gæld fra sagsomkostninger var på ca. 2 mia. kr. Siden er gælden mere end fordoblet til 4,4 mia. kr., og der er intet, der tyder på, at skyldnergruppens betalingsevne eller øvrige livsbetingelser har udsigt til at blive forbedret. Derfor kan vi som samfund ikke blive ved med at betragte og behandle pålæggelsen af sagsomkostninger i straffesager som et individuelt problem. Hvis Folketinget ikke handler nu, vil gælden blive øget med 300 pct. over de næste 10 år og beløbe sig til 13 mia. kr., og det er kun begyndelsen.

⁹ Spørgsmål nr. 20, af 7. oktober 2020 fra Folketingets Retsudvalg til justitsministeren.

Bilag 1

Prognosen over udviklingen af sagsomkostninger i straffesager med rentetilskrivning er baseret på følgende tal:

Samlet gæld ultimo året 2014-2019 (ultimo okt.) baserer sig på en opgørelse fra Gældsstyrelsen foretaget d. 24. januar 2020.

Årlig ny gæld er estimeret ud fra den gennemsnitlige årlige tilskrivning af sagsomkostninger oversendt fra politi til Gældsstyrelsen i perioden 2015-2019. Gennemsnitlig årlig ny gæld beløber sig til 359,8 mio. kr. (Retsudvalget svar på spørgsmål nr. 468 af 6. december 2019). Der er ikke taget højde for udgiftsstigninger.

Inddrivelsesraten er baseret på det højest anførte tal fra Betænkning nr. 1547/2014, der oplyser, at der årligt indbetales og inddrives ca. 110-115 mio. kr. til Gældsstyrelsen. Der er ikke taget højde for, at Gældsstyrelsen pt. ikke systematisk inddriver gæld fra sagsomkostninger.

Rentetilskrivning er 8,05 pct., der er ikke taget højde for inflation i beregningen.

SAGSOMKOSTNINGER I STRAFFESAGER

År	Historisk data	Ved 115 mio DKK i afskrivning af gæld og 359,8 mio DKK ny gæld	Ved 500 mio DKK i afskrivning af gæld og 359,8 mio DKK ny gæld
2015	2,462		
2016	2,76		
2017	3,069		
2018	3,386		
2019	3,93		
2020	4,446	4,400	4,400
2021		4,999	4,614
2022		5,646	4,845
2023		6,346	5,095
2024		7,101	5,365
2025		7,918	5,657
2026		8,800	5,972
2027		9,753	6,312
2028		10,783	6,680
2029		11,896	7,078
2030		13,098	7,507
2031		14,397	7,972
2032		15,801	8,473
2033		17,318	9,015
2034		18,957	9,601
2035		20,728	10,233
2036		22,641	10,917
2037		24,708	11,655
2038		26,942	12,453
2039		29,356	13,316
2040		31,964	14,247
2041		34,782	15,254
2042		37,826	16,342
2043		41,116	17,517
2044		44,671	18,787
2045		48,512	20,159
2046		52,662	21,642
2047		57,146	23,244
2048		61,991	24,975
2049		67,226	26,845
2050		72,882	28,866

Sagsomkostninger i straffesager – ny viden om et gammelt problem giver et nuanceret billede af, hvad det betyder for den enkelte og vores samfund, at vi pålægger domfældte at betale for sagsomkostninger i straffesager.

Antologiens første del indledes med et 'crash course for dummies' i sagsomkostninger i straffesager. Derudover sættes der fokus på, hvordan bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager bl.a. underminerer retlige principper om ensartethed og gennemsigtighed og udfordrer retssikkerheden.

I anden del bliver en række empiriske studier behandlet, der afdækker utilsigtede konsekvenser ved at pålægge sagsomkostninger i straffesager. Studierne problematiserer, hvordan gæld fra sagsomkostninger bidrager til kriminelt tilbagefald.

I tredje del er fokus på selve gældsættelsen og mulighederne eller umulighederne for at blive gældfri. Studierne omhandler afdragsmuligheder for domfældte med gæld fra sagsomkostninger, hvordan eftergivelsesreglerne og gældssaneringsreglerne bliver anvendt i praksis samt potentialer og udfordringer ved at gældsrådgive domfældte.

I fjerde del anlægges et fremadskuende perspektiv, og Betænkning om sagsomkostninger i straffesager nr. 1547 fra 2014 bliver brugt som afsæt til en diskussion om, hvordan vi kan gentænke den nuværende ordning for pålæg og eftergivelse af sagsomkostninger.

ISBN 9788792841919

9 788792 841919